

Серафіта

Оноре де Бальзак

Оноре Де Бальзак

Серафіта

Роман

Пані Евеліні Ганській,

уродженій графині Жевуській

Пані, ось твір, написати який Ви мене попросили: присвячуючи його Вам, я радий, що маю змогу засвідчити щирю приязнь, яку Ви викликали в мене. В тому, що мене звинуватили в безсиллі після спроби вирвати з глибин таємничості цю книжку, яка, попри прозорість нашої прекрасної мови, вимагала світлої поезії Сходу, Ваша провина! Хіба не Ви накинули мені цю боротьбу, схожу на боротьбу Якова, сказавши, що найнедосконаліший начерк цього образу, омріяного Вами, як і мною, з дитинства, і далі багато важив для Вас? Ось перед Вами те, що так багато важить. Чому цей твір не може належати винятково таким благородним умам, що їх, як і Вас, урятовує від світських ницостей самотність? Такі уми могли б надати цьому твору мелодійності, якої йому бракує, і вони руками одного з ваших поетів започаткували б ним славетну епопею, на яку ще чекає Франція; але вони приймуть його в мене, наче одну з тих балюстрад, виконаних сповненим віри митцем, на яку спираються пілігрими, що, вслухаючись у спів прекрасного хору, розмірковують над смертю людини.

З пошаною, пані, Ваш відданий слуга

де Бальзак

Париж, 23 серпня 1835 року

I

СЕРАФІТУС

Хіба можуть не зачарувати будь-кого, хто кине свій погляд на карту узбережжя Норвегії, химерні зазубрини, довге гранітне мереживо материка, де без упину стогнуть хвилі північного моря? Хто не мріяв побачити величний краєвид, що відкривається на ці береги без піску, на ці численні бухти, гавані, на різноманітні затоки, що є неприступними безоднями? Хіба не правда, що природі завжди подобалося відтворювати незгладимими ієрогліфами життя норвежців, надаючи цим берегам обрисів ребер велетенської рибини? Адже рибальство становить тут основу торгівлі й дає майже всі харчі цим небагатьом людям, що приросли, мов мох, до безплідних скель. Тут, на чотирнадцятому меридіані, насилу набереться якихось сімсот тисяч душ. Завдяки безславним небезпекам, постійним снігам, що їх зберігають для мандрівників шпилясті гори Норвегії, вже сама назва якої кидає вас у холод, їхня величава краса, лишившись незайманою, буде співзвучною з ще недоступною для поезії красою людських створінь, що увібрали в себе цю красу. Ось історія всього цього.

Одна з таких заток, звичайна ущелина з гагарячими вічками, настільки відкрита,

що море не зовсім замерзає в цій кам'яній в'язниці, де воно вирує; місцеві жителі називають цю вузьку затоку Фіордом — словом, яке майже всі географи постаралися запозичити у свої мови. Незважаючи на схожість цих каналів між собою, кожен з них має свій особливий вигляд: скрізь море заглиблюється в їхні тріщини, але всюди скелі по-різному порозколювалися, і бурхливі безодні між ними кидають виклик найдивовижнішим геометричним фігурам: ось на закрайку цієї скелі утворилися зубці, наче в пилки, а он тій з надто пласкими верхівками не завдають шкоди ні сніг, ні пишні чубчики північних ялиць; трохи далі двигтіння землі округлило химерну звивину — гарну улоговину, на якій уступах ростуть дерева з чорним оперенням. Ви можете назвати цю країну морською Швейцарією. Одна з таких заток лежить між Дронтгеймом та Крістіанією, її називають Стрьомфіордом. Хоча Стрьомфіорд не найкращий на тлі цього краєвиду, але він принаймні має ту перевагу, що ввібрав у себе всю земну пишноту Норвегії і послужив театром, де відбулися сцени однієї справді небесної історії.

На перший погляд, Стрьомфіорд нагадує вимиту морем воронку. Прохід, який до неї пробили хвилі, викликає в уяві затяту боротьбу між океаном та гранітом — цими двома однаково могутніми силами творіння: одна своєю непохитністю, а друга своєю настирливістю. Доказом цього можуть бути кілька дивовижних за формою рифів, що перегороджують вхід суднам. Безстрашні норвезькі діти стрибають у деяких місцях зі скелі на скелю, не боячись безодні завглибшки зі сто туаз і завширшки з шість футів[1]. Онде перекинутий упоперек крихкий і гойдливий шмат гнейсу з'єднує дві скелі. А ось тут мисливці чи рибалки поклали над урвищем замість мосту кілька ялиць, з'єднавши круті береги, в глибині між якими безперестану завиває море. Цей небезпечний перешийок, петляючи, звертає праворуч, де наштовхується на гору заввишки з триста туаз над рівнем моря; її підніжжя схоже на стрімку лаву завдовжки з півмилі, непохитний граніт якої починає дробитися, тріскати й округлюватися лише на висоті двісті метрів над водою. Тож море, з шаленством вриваючись у цей перешийок, з таким самим шаленством за силою інерції відкочується від цієї гори до протилежного берега, якому відбійні хвилі надали м'яких обрисів. У глибині Фіорд закриває брила гнейсу, поросла лісом, звідти дзюркоче водоспадом річечка; коли починають танути сніги, ця річечка перетворюється на могутню широчезну ріку, що з гуркотом котиться вниз, несучи з собою ледь помітні в хвилях старі ялиці й вікові модрини. Пірнаючи із запаморочливою силою в глибину затоки, ці дерева невдовзі спливають на поверхню, збиваються до купи, утворюючи острівці, які вода викидає на лівий берег, а там жителі невеличкого села підбирають їх — потрощені, потріскані, — а якщо деякі з них і лишаються цілими, то все одно вони допливають сюди без кори й без гілля. Гора, на підніжжя якої навалюються морські хвилі, а на верхівку — північні вітри, називається Фальбергом. Її гребінь, постійно огорнутий сніговою та крижаною мантиєю, найстрімкіший у Норвегії; хоч він заввишки тільки тисячу вісімсот футів, але через близькість Північного полюса на ньому панує такий самий холод, як на найвищих горах землі. Стрімка з боку моря, ця скеля полого спадає на схід, збігаючи уступами до річки

Сіг, але й на цих уступах холод дозволяє рости лише вересу й кволим деревцям. Та частина Фіорду, де з підніжжя лісу котиться вниз водоспад, називається Сігдалген — назва ця походить від назви річки Сіг. Вигин навпроти уступів Фальбергу — долина Ярвіс, гарний краєвид, над яким здіймаються пагорби, порослі ялицями, модринами, березами, подекуди дубами й буками, — це найрозкішніший, найбарвистіший килим, що його північна природа простелила на своїх суворих скелях. Тут легко вловити ту межу, за якою зігріту сонячним промінням землю починають обробляти й проростає рослинність норвезької флори. В цьому місці затока досить широка, і море, відбившись від Фальбергу, з передсмертним стогоном накочується на останню відногу цих пагорбів — берег, ледь помітно обрамлений дрібним піском, усіяний слюдою, гарними камінцями, порфіром, мінливою мармуровою рінню, принесеною сюди зі Швеції водами річки, морською піною, мушлями й водоростями, що їх нагнали в затоку бурі чи то з півночі, чи то з півдня.

Біля підніжжя пагорбів Ярвіс розкинулося село, яке утворюють дві сотні дерев'яних будиночків, де живуть люди, загубившись тут, наче в лісі бджолині вулики; вони, не зростаючи й не зменшуючись чисельно, щасливо скніють, шукаючи собі пожитку серед дикої природи. Замкнуте існування цього села легко пояснити. Мало хто зважується пробиратися поміж рифами до узбережжя й рибалити тут, норвежці здебільшого ловлять рибу біля менш небезпечних берегів, у цьому фіорді цілком удосталь риби, щоб місцеві жителі могли прогодуватися; пасовиська на долинах їм дають молоко й масло, до того ж на кількох чудових полях вирощують жито, коноплю, овочі, що їх вони вміють оберігати від різкого холоду й від короткої, але жахливої спеки; в цій подвійній боротьбі норвежець виявляє неабияку спритність. Брак шляхів сполучення на суходолі, де практично дороги не прокладені, й на морі, де тільки легкі човни можуть пробратися через морські ущелини Фіорду, не дають їм змоги збагатитися, скориставшись зі свого лісу. Потрібні були б величезні кошти, щоб розчистити фарватер затоки й відкрити шлях у глибину суходолу. Дорога з Крістіанії до Дронтгейма огинає весь Стрьомфіорд, перетинає Сіг через міст, прокладений за багато миль вище від водоспаду; схил між долиною Ярвіс та Дронтгеймом поріс величезними непрохідними лісами, а Фальберг відділяють від Крістіанії нездоланні безодні. Мабуть, село Ярвіс могло б підтримувати сполучення з центральною Норвегією та Швецією по річці Сіг, але щоб налагодити зв'язок з цивілізацією, Стрьомфіорду потрібен був би геній. І справді, такий геній з'явився; це був поет, віруючий швед, який помер, захоплено милуючись красою цього краю, наче найкращим витвором Творця.

У наші часи люди, що їх досвід наділив внутрішнім сприйняттям, яке швидко й послідовно всотує в себе, наче з полотна художника, найбільш контрастні краєвиди землі, легко можуть охопити своїм поглядом усю сукупність Стрьомфіорду. Мабуть, тільки вони зуміють пробратися між покрученими рифами перешийка, де вирує море, проплисти на його хвилях уздовж вічних уступів Фальбергу, білі піраміди якого сягають хмарок у завжди перлинно-сірому небі, милуватися гарним плесом затоки, слухати шум Сігу, що котиться вниз довгими струмками й падає на дивовижне скупчення безладно

розкиданих дерев, що то стирчать, то ховаються між брилами гнейсу, потім перепочити на мальовничому лоні, яке відкривають присадкуваті пагорби Ярвіса, де бує багатюща північна рослинність: онде похилилися стрункі, мов дівчата, берези, а там задумливо стоять вікові, із замшілими стовбурами буки; серед чорних ялиць та ланд пурпурового й з різноманітними відтінками вересу проступають усі контрасти зелені й мінливої білини; і нарешті — всі барви, всі пахощі цієї дивовижної, ще непізнаної флори. Окиньте поглядом пропорції цих амфітеатрів, пориньте в хмари, сховайтесь у заглибину між скелями, де перепочивають акули, то вам не захочеться думати ні про багатство, ні про поетичність цієї норвезької місцевості! А чи ваша думка могла б бути така неосяжна, як океан, що омиває цей край, така примхлива, як фантастичні фігури, що їх утворюють тутешні ліси, хмари, тіні й переливи світла? Бачите над узбережними луками, на останній складці землі, яка петляє попід високими пагорбами Ярвіса, дві-три сотні будиночків, вкритих невером — своєрідним покриттям із березової кори? Будиночки зовсім ветхі й пласкі, схожі на розкиданих вітром по листку шовковиці шовкопрядів. Над цими скромними, тихими оселями височіє простенька церква, що так гармоніє з убогістю села. З тильного боку церкви простягся цвинтар, трохи далі стоїть будинок священика. А ще вище, на горбку, видніє єдина тут кам'яниця, яку місцеві жителі називали шведський замок. І справді, за тридцять років до того, як почалася ця історія, сюди зі Швеції приїхав один багач і, поселившись у Ярвісі, намагався ще дужче забагатіти. Цей будинок, споруджений з метою спонукати місцевих жителів збудувати й собі такі самі оселі, привертав до себе увагу своєю міцністю й довколишнім муром, таким рідкісним у Норвегії, де, незважаючи на силу-силенну каміння, для всіх огорож використовують тільки дерево, яким обносять навіть поля. Отак захищений від снігу, будинок височів на горбку посеред просторого подвір'я. Над його вікнами нависали дашки, своєрідні незвичайні виступи, що спиралися на товсті обтесані ялинові стовпи, які надають північним спорудам архаїчного вигляду. З-під цих дашків дуже легко можна було побачити дику голизну Фальбергу, порівняти неосяжне плесо моря з крихітною пінистою затокою, послухати шум широкої течії Сігу, що здалеку здавалася непорушною, хоч вона й спадала в свою гранітну чашу, обрамлену північним глетчером; нарешті можна окинути поглядом увесь краєвид, де відбудуться надприродні й водночас прості події цієї історії.

Зима з 1799 на 1800 рік була одна з найлютіших, які запам'яталися європейцям; Норвезьке море цілком покрилося кригою у фіордах, що звичайно через могутні прибої не замерзають. Сильний вітер, схожий на східні іспанські вітри, зовсім змів сніг із криги в Стрьомфіорді, скинувши його в глибини затоки. Вже давно жителі Ярвіс не мали змоги бачити взимку, як у дзеркальній гладіні вод відбиваються барви неба — це дивовижне видовище між горами, уступи яких стиралися під товстими шарами снігу й найстрімкіші гребені й найглибші лощинки утворювали лише ледь помітні складки на величезній туніці, накинутій природою на цей краєвид, о цій порі край сумний і монотонний. Довгі струмені води Сігу, що враз замерзли, описували над водоспадом величезну дугу, під якою місцеві жителі могли знайти захисток від вихорів, коли б

хтось з них наважився вирушити в мандрівку по цьому краю. Одначе небезпеки, що їх таїли в собі найкоротші подорожі, тримали вдома найбезстрашніших мисливців, бо вони боялися, що не зможуть розпізнати вузькі стежки, які промчали понад безоднями, в ущелинах та по схилах. Тож жодному створінню не подобалася ця біла пустеля, де владно панував північний вітер, час від часу завиваючи. Майже постійно сірувате небо надавало озеру брунатно-сталевих відтінків. Може, подеколи над цією пусткою безкарно пролітала стара гагара, огорнута тим теплим пухом, під периною з якого леліють свої мрії багаті люди, що й гадки не мають, на які небезпеки тепер наражається це пір'я; та цього птаха, схожого на бедуїна, що самотньо долає африканські піски, не видно й не чути: в холодному повітрі, позбавленому звукопровідних властивостей, не відлунюють ні свист його крил, ні веселі крики. А втім, чиї живі очі могли б витримати сяйво цієї безодні, всіяної сліпучими кристалами, й відблиски снігу, що міниться на верхівках гір усіма барвами веселки під промінням блілого сонця, яке час від часу виринає з туману, наче ревнива людина, що, помираючи, озирається на все своє життя? Часто, коли сірі хмари, пропливаючи, гнані вітром, над горами й ялицями, затягували небо потрійним саваном, земля за браком небесного світла сама себе освітлювала. Тут сходилися всі сили холоду, що вічно панує на полюсі й головна риса якого — царська тиша, в котрій живуть абсолютні монархи. Всяка крайність приховує в собі імовірність заперечення й симптоми смерті; хіба життя не боротьба двох сил? Тут ніщо не зраджує життя. Тільки одне можуть — непродуктивна сила морозу — царює без суперечностей. До цього німого басейну, огорнутого туманом упродовж трьох коротких пір року, коли природа квапиться зродити жалюгідний врожай, необхідний для життя цього терпеливого народу, не долинав шум розбурханого відкритого моря. Кілька високих ялиць здіймали свої чорні піраміди, переобтяжені сніговими гірляндами, і їхнє гілля з опущеними бородами доповнювали жалобу цих верховин, на яких вони скидалися на коричневі цятки. Кожна родина лишалася в затишку свого старанно зачиненого будиночка, забезпеченого галетами, топленим маслом, сушеною рибою, продуктами, якими вона запаслася задалегідь на сім зимових місяців. Ледве було видно, як над цими оселями курився дим. Майже всі вони були поховані під снігами, від тягаря яких їх оберігали довгі, дошки, що, відходячи від даху, спиралися на чималій відстані на міцні стовпи, утворюючи криту стежку довкола будинку. Впродовж цих жахливих зим тут жінки тчуть і фарбують вовняне сукно або полотно, з яких шиють собі одягу, а більшість чоловіків читають або поринають у ті дивовижні роздуми, що породжують глибокі теорії, містичні мрії півночі, її вірування, її таке ґрунтовне вивчення, наче з допомогою зонда, якоїсь із наук; напівчернечі звичаї, що примушують душу розмовляти саму з собою, шукати в собі поживу й роблять із норвезького селянина таке незвичне створіння серед європейського населення. Тож саме в такому стані перебував Стрьомфіорд у середині травня в перший рік дев'ятнадцятого сторіччя.

Одного ранку, коли сонце осявало цей краєвид, запалюючи в ньому вогні недовговічних діамантів, утворених внаслідок кристалізації снігу й криги, двоє людей

завернули до затоки, перетнули її, пройшли попід Фальбергом і піднялися його уступами на саму верхівку. Були це дві живі істоти чи дві стріли? Той, хто побачив їх на цій висоті, сприйняв би їх за дві гагари, що разом летять у грозових хмарах. Жодному найзабобоннішому рибалці, жодному найбезстрашнішому мисливцеві й на думку не спало б, що двоє людей здатні пройти по ледь окресленій лінії гранітного схилу, де ця пара ковзала з неймовірною спритністю, притаманною сновидам, що, забувши про власну вагу й небезпеку, яка загрожувала їм при необережному русі, бігають по краях дахів, зберігаючи рівновагу завдяки якійсь невідомій силі.

— Зупини мене, Серафітусе, — сказала бліда дівчина, — дай перевести дух. Я маю дивитися тільки на тебе, видряпуючись на стіни цієї безодні, інакше що зі мною буде? Я ж бо тільки тендітне створіння, я стомила тебе?

— Ні, — сказала особа, на руку якої вона спиралася. — Ходімо далі. Мінно, місце, де ми перебуваємо, не настільки надійне, щоб на ньому можна було зупинятися.

І знову засвистіли на снігу довгі дошки, прив'язані до їхніх ніг, і обоє вони дісталися на перший цоколь, що його випадок подарував їм на схилі цього урвища. Особа, яку Мінна назвала Серафітусом, сперлася на правий каблук, підіймаючи дошку завдовжки з туази й завширшки з дитячу ступню, що була прив'язана до її черевика двома пасочками з акулячої шкіри. Ця дошка, завтовшки зо два пальці, була обклеєна оленьою шкірою, шерсть якої, настовбурчившись на снігу, зупинила Серафітуса, він відвів ліву ногу разом з прив'язаною до неї лижвою завдовжки зо дві туази, втомлено розвернувся, схопив свою боязку супутницю, підняв її, незважаючи на довжелезні лижі на її ногах, і, змівши полою своєї шуби сніг з уступу скелі, посадовив на неї дівчину.

— Тут ти. Мінно, в повній безпеці, можеш собі досхочу потремтіти.

— Ми вже піднялися на третину Крижаної шапки, — сказала дівчина, дивлячись на гору, яку вона назвала тим ім'ям, під яким ця гора була відома в Норвегії. — я сама ще не вірю в це.

А що Мінна засапалась і не могла більше розмовляти, вона всміхнулася Серафітусові, який, не відповідаючи, поклав руку їй на серце й прислухався до його швидкого калатання, що нагадувало пурхання наполоханого пташеняти.

— Воно б'ється так швидко в мене й тоді, коли я не біжу, — сказала вона.

Серафітус похилив голову, не виказуючи ні зневаги, ні байдужості. Незважаючи на граціозність, що надала цьому його рухові деякої ніжності, в ньому не вловлювалося ні найменшого заперечення, яке в жінки скидалося б на чарівне кокетство. Серафітус міцно стиснув дівчину у своїх обіймах. Мінна прийняла ці пестоші за відповідь на її слова й далі роздивлялася його. Тієї миті, коли Серафітус підвів голову, відкинувши назад нетерпеливим рухом золотаві кучері свого чуба, він побачив, як очі його подруги засяяли щастям.

— Так, Мінно, — сказав він голосом підлітка, у батьківських нотках якого було щось чарівне, — дивись на мене, не опускай очей.

— Чому?

— Хочеш знати? Тоді спробуй.

Мінна жваво зиркнула собі під ноги й ураз скрикнула, немов дитина, що набрела на тигра. Її охопив жах перед безоднею, їй досить було тільки раз поглянути вниз, щоб отак перелякатися. Фіорд, ревнивий до своєї жертви, володів гучним голосом, яким оглушував її мовби для того, щоб неодмінно її проковтнути, ставши між нею самою та життям. По спині дівчини від голови до ніг пробіг болісний трепет, який наповнив її нерви нестерпним теплом, загуготів у жилах і паралізував руки й ноги струмом, схожим на той, що запускає в дію торпеду. Неспроможна чинити опір. Мінна відчула, як невідома сила прикувала її погляд до підніжжя уступу, де, здавалося, вона побачила страховисько, що метало на неї всю свою злість, чудовисько, магнітні очі якого зачакловували її і роззявлена паща трощила жертву, перш ніж її проковтнути.

— Я помираю, любий Серафітусе, покохавши в житті тільки тебе одного, — сказала дівчина й зробила мимовільний рух, ніби хотіла кинутися вниз. Серафітус легенько подув їй на чоло й у вічі. Нараз у Мінни, наче в мандрівника, що набирається свіжих сил після купелі, лишилися тільки спогади від різкого болю, який уже розвіяло Серафітусове лоскітливе дихання; воно так швидко перейняло все її тіло й наповнило його бальзамовими пахощами, що від нього навіть здригнулося повітря.

— Хто ж ти такий? — спитала Мінна з почуттям легкого страху. — О, знаю, ти — моє життя... Як ти можеш дивитися в цю безодню, не помираючи від жаху? — спитала вона переходя.

Серафітус залишив Мінну, що прикипіла до граніту, а сам, схожий на тінь, підійшов до краю уступу, звідки його погляд поринув на дно Фіорду, кидаючи виклик запаморочливій глибині; тіло його не гойднулося, чоло залишилося біле й незворушне, наче в мармуровій статуй: безодня проти безодні.

— Серафітусе, якщо ти мене кохаєш, вернись сюди! — заволатала дівчина. — Небезпека, яка загрожує тобі, знову наганяє на мене страх... Хто ж ти такий, звідки в тебе у такому юному віці та нелюдська сила? — спитала вона, знову опинившись в його обіймах.

— Ти ж бо безстрашно дивишся на ще більші простори, — відповів Серафітус.

І ця дивна істота показала їй піднятим пальцем на голубий ореол між хмарами, що розступилися, залишивши світлий простір над їхніми головами, де цілий день за ще непоясненим атмосферним законом видно зорі.

— Яка різниця! — сказала вона всміхнувшись.

— Маєш рацію, — відповів він, — ми народилися для того, щоб тяжіти до неба. Батьківщина, як материнське обличчя, ніколи не лякає дитини. Його голос зворушив супутницю, що стояла мовчки.

— Ну йди, — сказав Серафітус.

Обоє вони рушили по ледь помітних стежках, що підіймалися вгору, долаючи уступ за уступом, злітаючи з поверху на поверх, зі стежки на стежку із швидкістю, властивою арабському коневі, цьому птахові пустелі. Через кілька хвилин вони дісталися до зітканого з трави, моху й квітів килима, на який ще ніхто не сідав.

— Який гарний селер! — вигукнула Мінна, назвавши цей моріжок так, як його

називають у її краї. — Та звідки він узявся на цій висоті?

— Справді, тут не росте норвезька флора, — відповів Серафітус. — А якщо й трапляються окремі травинки й квіти, то тільки завдяки цій скелі, що захищає їх від полярного вітру... Поклади, Мінно, це стебельце собі за пазуху, — сказав він, зірвавши одну квітку, — візьми з собою це ніжне створіння, якого ще не бачили жодні людські очі, й збережи його, як спогад про цей єдиний ранок у твоєму житті! Ти більше не знайдеш проводиря, який привів би тебе на цей селер. Серафітус дав їй дивну рослинку, яку його орлині очі помітили серед безстебельних смілок та ломикаменів, — справжнє диво, що розквітло під ангельським подихом. Мінна по-дитячому квапливо схопила крислату рослинку із зеленкуватими, майже прозорими й осяйними, мов смарагд, згорнутими в трубочку листочками; власне, ці листочки були світло-коричневі, але, мінячись різними відтінками, ставали зеленими на кінчиках, зазубрини яких були дуже ніжні. Листя було таке густе, що здавалося, ніби воно попереплутувалося між собою, і нагадувало юрбу на гарному круглому вітражі. Подекуди на цьому букетику здіймалися обрамлені золотим мереживом білі зірочки, а з них проступали пурпурові тичинки без маточок. Нарешті запах, що чимось скидався на пахощі троянд та цвіту помаранчевого дерева, але легкий і дикий, додавав чогось небесного цій таємничій квітці, яку Серафітус роздивлявся з певним смутком, наче цей аромат навіяв йому тужливі думки, що їх лише сам він розумів. Та Мінні це небачене явище видалося звичайною примхою природи, якій нібито забаглося наділити самоцвіти свіжістю, ніжністю й пахощами рослин.

— Сядьмо, повернись до мене й розплющ очі. Мабуть, на цій висоті ти більше не тремтітимеш. Перед нами таке глибоке урвище, що ти вже не помічатимеш його глибини. Воно злилося з морем, хмарами й небом; крига у Фіорді нагадує бірюзу, а ялинові ліси вдалині — темно-коричневі смуги. Тож тепер безодня має свою красу.

Серафітус вимовив ці слова з такою ніжністю в голосі й жесті, яка знайома лише тим, хто сходив на верхівку найвищих гір землі й у кого мимоволі кривилося від цього обличчя; ця ніжність примушує навіть найгордовитішого господаря вважати свого проводиря за брата, і до нього повертається його зверхність лише тоді, коли він знову спускається в долину, де живуть люди. Серафітус, уклякши біля ніг Мінни, відв'язував її лижі. Дівчина не помічала цього, бо її так зачарував величний краєвид, що його розгорнула перед нею Норвегія, ці високі скелі, які можна було охопити єдиним поглядом, так зворушила врочиста вічність цих холодних вершин, що цього неспроможні передати слова.

— Нас сюди принесла не тільки людська сила, — сказала Мінна, сплівши пальці, — безперечно, я марю.

— Ти називаєш надприродним усе те, причини існування чого не знаєш, — відповів він.

— Твоя відповідь, — сказала дівчина, — завжди сповнена незбагненної для мене глибини. Біля тебе я все дуже легко розумію. Ах, я вільна!

— Просто в тебе на ногах більше немає лиж — от і все.

— О, — сказала вона, — як би мені хотілося відв'язати твої, цілуючи тобі ноги.

— Прибережи ці слова для Вільфріда, — лагідно мовив Серафітус.

— Для Вільфріда! — вигукнула Мінна з гнівом, який одразу ж розвіявся, тільки-но вона глянула на товариша. — Ти ж бо ніколи не сердишся! — докинула вона, марно намагаючись узяти його за руку. — Тебе нічим не можна вивести з рівноваги.

— Отже, ти вирішила, що я позбавлений почуттів.

Мінну приголомшило те, що Серафітус так точно прочитав її думки.

— Твої слова є доказом того, що ми розуміємо одне одного, — відповіла вона з кокетством закоханої жінки.

Серафітус легенько похитав головою, подивившись на неї сумними й водночас лагідними очима.

— Ти знаєш усе, — провадила Мінна, — тоді скажи, чому сором'язливість, яку я відчувала біля тебе внизу, розвіялася, коли ми піднялися сюди? Чому тут я вперше подивилася тобі просто у вічі, а там насилу зважувалася крадькома поглядати на тебе?

— Мабуть, тут ми позбулися земної ницості, — відповів він, розстібаючи її шубу.

— Ти ще ніколи не був таким гарним, — сказала Мінна, сідаючи на замшілий камінь і пильно роздивляючись юнака, який привів її на вершину, що здалеку здавалася неприступною.

Справді, Серафітус ще ніколи так не шарівся — тільки його обличчя виказувало неспокій. Чи не покривалося воно рум'янцем через свіже повітря гір та відблиски снігу? Може, його викликали порухи душі, які дрімають у тілі, коли воно відпочиває від тривалого збудження? А може, його спричинив контраст між золотим сонячним світлом та сутінню важких хмар, крізь які пройшла ця прекрасна пара? Цілком імовірно, що до цих причин слід було б ще додати вплив одного з найкращих явищ, притаманних людській натурі. Якби вмілий фізіолог добре вивчив істоту, що цієї миті, коли судити по гордовитості її чола та сяйві очей, скидалася на сімнадцятирічного юнака, якби він дошукався пружин життя, що розквітло під найбільшою тканиною, якою будь-коли наділяли Північ одне зі своїх дітей, то, безперечно, він повірив би в існування фосфоричного флюїду в нервах, які, здавалося, світилися під епідермою, або в постійну присутність внутрішнього світла, яке забарвлювало Серафітуса тими відблисками, що їх можна побачити у білосніжній чаші. Здавалося, в тих м'яких руках його рук, що він зробив, скидаючи рукавиці, перш ніж відв'язати лижі від Мінниних ніг, таїлася та сила, яку Творець уклав у напівпрозорі зчленування краба. Мабуть, негаснучі вогні його золотавих очей боролися зі сонячним промінням, і здавалося, він не сприймав його сяйво, а давав йому своє. Його тонка й тендітна, наче жіноча, постава нагадувала одну з тих слабких натур, сила яких завжди криється в їхньому бажанні і вони вчасно сповнюються нею. Серафітус підвівся на повен зріст, виставивши вперед чоло, ніби збирався зірватися з місця. Покучерявлене рукою невидимої чаклунки й мовби підняте чиймсь подихом його волосся ще більш підсилювало враження, ніби його постать була легка, наче повітря; але цю легкість спричинював більше внутрішній стан, ніж вигляд тіла. Уява Мінни нагадувала ту постійну

галюцинацію, до полону якої потрапив би кожен і яка надавала обличчю Серафітуса вигляду, що його мають люди в щасливому сні. Мінна не спроможна була уявити собі обличчя когось із своїх знайомих таким величаво мужнім, але це обличчя затьмарило б своєю жіночою витонченістю найвродливіші обличчя Рафаелевого пензля. Цей небесний митець завжди вкладав якусь спокійну радість, закохану ніжність у риси своїх ангельських красунь, та яка душа, коли подивитися на Серафітуса, здатна була б сповнитися смутком, змішаним з надією, що ледь приховував би невимовні почуття, які проступають на його обличчі? Хто зміг би, навіть володіючи уявою митця, для якої все можливо, побачити тіні, що їх відкидав таємничий страх на це розумне чоло, яке, здавалося, волато до небес і дорікало землі? Ця голова зневажливо ширяла, наче величний хижий птах, крик якого сколихує повітря, й упокорювалася, немов горлиця, голос якої наповнює ніжністю тихі ліси. Обличчя Серафітуса було таке напрочуд біле, що на ньому чітко вирізнялися червоні губи, чорні брови й шовкові вії — єдині незгладимі деталі на блідості лиця, витончені риси якого анітрохи не заважали виявляти свої почуття; вони випромінювали їх непомітно й м'яко, але з тією величною й природною поважністю, якою ми так любимо наділяти вищі істоти. Все в цьому мармуровому обличчі виражало силу й спокій. Мінна підвелася й взяла Серафітуса за руку, сподіваючись, що зможе пригорнути хлопця до себе й поцілувати його привабливе чоло — це бажання було викликане в неї більше захопленням, ніж коханням, але погляд юнака, який просвітив її, наче сонячний промінь призму, паралізував бідолашну дівчину. Вона відчула, сама не усвідомлюючи цього, що між ними пролягла безодня, відвернула голову й заплакала. Нараз її стан обхопила могутня рука й сповнений ніжності голос мовив:

— Ходи.

Вона скорилася, схилила раптом освіжілу голову на груди юнакові, який, ступаючи в ногу з нею, повів її на те місце, звідки вони могли бачити осяйну красу північної природи.

— Перш ніж я подивлюсь на тебе й вислухаю тебе, скажи мені, Серафітусе, чому ти відштовхуєш мене? Невже я не подобаюсь тобі? Скажи, чому? Мені хотілося б усе віддати тобі, всі свої земні багатства, як я вже віддала тобі всі багатства свого серця; хай єдиним світлом будуть для мене твої очі, так само, як мої думки зринають з твоїх думок; я більше не боялася б образити тебе, повертаючи тобі віддзеркалення твоєї душі, слова, твого серця, світло твого світла, як ми повертаємо Богові споглядання, якими він надихає нашу душу. Я хотіла б уся бути тобою!

— Гаразд, Мінно, постійне бажання — це надія, яку дає нам майбутнє.

Сподівайся! Та якщо ти хочеш бути чистою, то завжди пов'язуй волю Всевишнього із земною любов'ю, тоді ти любитимеш усі створіння і твоє серце піднесеться вельми високо!

— Я зроблю все, що ти захочеш, — відповіла вона, сором'язливо підвівши на нього очі.

— Я не зумію бути твоїм товаришем, — сумно відповів Серафітус.

Він відігнав від себе якісь думки, простяг руку в бік Крістіанії, що нагадувала цятку на обрії, й сказав:

— Поглянь!

— Ми надто маленькі, — відповіла вона.

— Еге ж, але ми стаємо великими своїми почуттями й розумом, — провадив Серафітус. — Тільки ми. Мінно, починаємо пізнавати тут світ речей; і коли ми бодай трохи збагнемо закони видимого світу, перед нами відкриється вся неосяжність вищих світів. Не знаю, чи зараз доречно говорити про це, але мені так хотілося б передати тобі весь вогонь своїх сподівань! Може, колись ми з тобою опинимося разом у світі, де кохання ніколи не гасне.

— Чому ж не тепер і назавжди? — пошепки спитала Мінна.

— Тут нічого немає постійного, — вів далі він невдоволено. — Швидкоплинні блаженства земних кохань — це тільки тьмяні відблиски, що їх випромінює в деяких душах сяйво набагато триваліших блаженств, достоту так, як відкриття якогось одного закону природи дає змогу припустити існування цілої системи законів у окремих привілейованих істот. Тож чи наше земне хистке щастя не свідчить про існування іншого повного щастя, так само, як земля, ця часточка світу, свідчить про існування Всесвіту? Ми не можемо досягнути велетенську орбіту божественної думки, бо нам доступна лише така мала її крихітка, яким великим є сам Господь, але ми можемо завдяки цьому відчувати всю її неосяжність, уклакнати навколішки, зачудуватися й чекати. Люди завжди помиляються в своїх науках, не бачачи, що все на земній кулі відносно й узгоджується із загальним розвитком, постійним творенням, що неодмінно веде до поступу і його кінця. Сама людина не є завершеним створінням, інакше не існувало б Бога!

— Коли ти встиг дізнатися стільки? — спитала дівчина.

— Я просто згадую, — відповів він.

— Ти здаєшся мені гарнішим за все те, що я бачу довкола.

— Ми одні з найдосконаліших Божих створінь. Хіба не він наділив нас здатністю обмірковувати природу, охоплювати її своїми думками, робити з цієї природи східці, по яких ми йдемо до неї? Ми любимо одні одних завдяки більшій чи меншій часточці неба, яку кожен з нас має у своїй душі. Але будь справедливою. Мінно, поглянь на краєвид, що простягся під твоїми ногами, правда, він невеликий? Під твоїми ногами океан стелиться, мов килим, гори скидаються на мури цирку, ефір — на округлу завісу цього театру, і ти тут убираєш у себе думки Божі, мов пахощі. Бачиш? Шторми, що трощать кораблі з людьми, тут здаються нам лише слабким кипінням, і якщо ти підведеш голову вгору, то побачиш, що все там голубе. Ось перед твоїми очима мовби зоряна діадема. А тут зникають усі земні відтінки. Милуючись цією природою розрідженого простору, чи ти не відчуваєш у собі більше душевної глибини, ніж самого духу, більше величі, ніж захоплення, більше енергії, ніж волі? Чи не переймаєшся почуттями, що їх ми неспроможні збагнути, чи не відчуваєш, що в тебе вирости крила? Молімося.

Серафітус уклак навколішки, схрестив руки на грудях, і Мінна й собі впала на

коліна, заплакавши. Так вони стояли кілька хвилин, і весь цей час голубий ореол, що мерехтів у небі над їхніми головами, розростався, і їх осявало яскраве проміння, якого вони не помічали.

— Чому ти не плачеш, коли я плачу? — спитала його Мінна уривчастим голосом.

— Ті, хто цілком перетворюється на дух, не плачуть, — відповів Серафітус, підводячись. — Навіщо мені плакати? Я більше не бачу людського горя. Тут добро виявляє себе в усій своїй величі; внизу я чую благання й голосіння арфи болів, що бринить під пальцями поневоленого духу. Тут же я чую концерт мелодійних арф. Унизу ви несете в собі надію, цей прекрасний початок віри; а тут уже панує віра, яка є здійсненою надією!

— Ти ніколи мене не покохаєш, я надто недосконала, ти зневажаєш мене, — сказала дівчина.

— Мінно, фіалка, що сховалася біля підніжжя дуба, думає: "Сонце не любить мене, бо воно не проникає до мене". Сонце ж думає собі: "Якщо я осяю її, вона, ця бідолашна квітка, зів'яне!" Будучи другом квітки, воно цідить своє проміння крізь листя дуба, щоб забарвити чашечку своєї улюблениці. Мене ще огортає пелена, і я боюся, що ти ще не дуже добре мене бачиш: ти вся затремтіла б, коли б краще пізнала мене. Послухай, я не маю смаку до плодів землі; я надто добре зрозумів ваші радощі; і, мов розбещені імператори з неучького Риму, я відчув огиду до всього на світі, бо володію даром всевидця. Покинь мене, — сказав з болем Серафітус.

Відтак він відійшов на край скелі, опустивши голову собі на груди.

— Навіщо ти доводиш мене до розпачу? — спитала Мінна.

— Йди геть! — крикнув Серафітус. — Я не маю анічогісінько з того, чого ти хочеш від мене. Твоє кохання надто грубе для мене. Чому ти не кохаєш Вільфріда? Вільфрід — чоловік, чоловік, випробуваний пристрастями, він зможе тебе стиснути у своїх обіймах, дати відчувти тобі свою широку й міцну долоню. В нього гарний чорний чуб, сповнені людських думок очі, серце його запалює вогнем слова, що їх виголошують його вуста. Він щедро обдарує тебе пестощами. То буде твій коханий, твій чоловік. Вільфрід належатиме тобі.

Мінна заплакала гарячими сльозами.

— І ти ще посмієшся сказати, що не кохаєш його? — спитав він голосом, який, мов кинджал, вразив в її серце.

— Зглянься, зглянься наді мною, любий Серафітусе!

— Кохай його, сердешна дитино землі, до якої твоя доля нездоланно тебе прикувала, — сказав жорстокий Серафітус, підкорюючи Мінну рухом, який примусив її підійти до краю моріжка, звідки відкривався такий просторий краєвид, що захоплений дівчині могло здатися, ніби вона піднеслася над світом. —

Я бажав мати такого товариша, з яким міг би піти до царства світла, мені захотілось показати тобі той бруд унизу, і я бачу, що ти й далі міцно тримаєшся за нього. Прощай. Залишайся там, утішайся почуттями, корися своїй натурі, блідни разом з блідими чоловіками, червоній з жінками, грайся з дітьми, молися з грій пиками,

підводь у своєму горі очі до неба, тремти, сподівайся, побивайся, ти матимеш товариша, ти знову зможеш сміятись і плакати, давати й отримувати. Я ж, мов вигнанець, далеко від неба й, мов чудовисько, далеко від Землі. Моє серце більше не б'ється, я живу тільки собою й тільки для себе, я відчуваю розумом і дихаю чолом, бачу думками, помираю з нетерпіння й бажання. Ніхто там, унизу, не спроможний вволити мою волю, погамувати мою нетерплячість, і я розучився плакати. Я самотній. Я упокорююсь і чекаю. Серафітус подивився на моріжок, вкритий квітами, куди він привів Мінну, потім обернувся до похмурих гір, верхівки яких огортали густі хмари, до котрих поривалися його останні думки.

— Чуєте, Мінно, цей чудовий концерт? — провадив він голосом горлиці, бо орел уже вдосталь накричався. — Хіба це не музика еолових арф, якою ваші поети сповнюють ліси та гори? Бачите невиразні обличчя, що пропливають у цих хмарах? Помічаєте крилаті ноги тих, хто готує прикраси для неба? Ці звуки освіжають душу; з неба незабаром почнуть падати весняні квіти; з Північного полюса полетіться тьмяне світло. Втікаймо звідси, вже час.

Вони вмиль знову поприв'язували свої лижви до ніг і спустилися з Фальбергу по крутих схилах, що збігали на долину Сігу. В їхньому бігу або, краще сказати, в їхньому польоті була прекрасна злагодженість. Коли їм на шляху траплялася під снігом розколина, Серафітус підхоплював Мінну й швидко кидався вперед, пролітаючи, наче птах, на тонкому шарі снігу, що прикривав безодню. Часто штовхаючи супутницю, він робив легкий поворот, уникаючи то прірви, то дерева, то скелястої брили, яку, здавалося, бачив під снігом, як моряки, що звикли до океану, розпізнають рифи за кольором, за вируванням і стогоном води. Коли вони спустилися на Сігдалгенську дорогу й тепер без страху могли просуватися по прямій лінії до льоду на Стрьомфіорді, Серафітус зупинив Мінну й мовив:

— Ти нічого більше не кажеш мені.

— Я гадала, — поважно відповіла дівчина, — що вам хочеться побути на самоті.

— Поспішаймо, Міннетто, скоро споночіє, — сказав він.

Мінна здригнулася, почувши зовсім інший голос свого проводиря: чистий, наче дівочий, голос, що розвіяв магичні відблиски марення, крізь які вона досі йшла. Серафітус почав поступово втрачати чоловічу силу, а його очі — надмірно розумний вираз. Незабаром ці двоє створінь подалися на Фіорд і дісталися до вкритої снігом луки, що лежала між берегом затоки та першою вервечкою будинків Ярвіса; відтак, відчуваючи наближення вечора, вони швидко, наче збігаючи по приступках довжелезних сходів, стали підійматися до священникового будиночка.

— Мабуть, мій батько хвилюється, — сказала Мінна.

— Ні, — відповів Серафітус.

Тепер вони стояли перед ґанком скромної оселі, де ярвіський пастор пан Бекер щось читав, чекаючи дочку на вечерю.

— Любий пане Бекер, — сказав Серафітус, — повертаю вам вашу дочку живу й здорову.

— Дякую, панно, — відповів старий, поклавши окуляри на книжку. — Ви, мабуть, стомилися.

— Анітрохи, — сказала Мінна, відчувши, як її супутниця дихнула їй на чоло.

— Голубонько, чи не бажаєте позавтра ввечері прийти до мене на чай?

— Охоче, любий.

— Пане Бекер, ви теж прийдіть разом з нею.

— Гарзд, панно.

Серафітус кокетливо опустил голову, вклонившись старому, вийшов і через кілька хвилин опинився на подвір'ї шведського замку. Під величезним навісом з'явився вісімдесятирічний служник з ліхтарем у руці. Серафітус з витонченою жіночою спритністю відв'язав лижі, подався до світлиці замку, впав на накриту хутром канапу й витягся на ній.

— Що ви питимете? — спитав старий служник, запалюючи довжезні свічки, модні в Норвегії.

— Нічого, Давиде, я надто втомлена.

Серафітус скинув із себе шубу, підшиту хутром куниці, загорнувся в неї і заснув. Старий служник залишився якось мить стояти на місці, з любов'ю дивлячись на дивну істоту, що лежала перед ним, стать якої будь-кому, навіть вченим, важко було встановити. Побачивши її такою загорнутою у звичне вбрання, схоже водночас на жіночий пеньюар та чоловічу шубу, неможливо було припустити, що ці маленькі ніжки, які визирали з-під шуби, ніби для того, щоб показати витонченість, з якою природа їх створила, не належали дівчині, але її чоло, профіль її обличчя, здавалося, виражали небачено могутню чоловічу силу. "Вона занедужала й не хоче про це мені розповісти, — подумав старий, — вона в'яне, наче квітка, осяяна надто пекучим сонячним промінням". І старий заплакав.

II

СЕРАФІТА

Увечері Давид знову прийшов до світлиці.

— Я знаю, про чий прихід ви хочете мені сказати, — мовила Серафіта заспаним голосом. — Вільфрід може зайти.

Почувши ці слова, якийсь чоловік ураз відрекомендувався й сів біля неї.

— Ви занедужали, люба Серафіто? Ви зараз блідіша, ніж звичайно.

Серафіта, схожа на гарненьку жінку, що, змучена мігренню, більше безсила на ш; ось нарікати, закинула назад волосся й повільно повернулася до Вільфріда.

— Я зробила дурницю, — сказала Серафіта, — я перейшла з Мінною через Фіорд і ми піднялися на Фальберг.

— Ви ж могли розбитися! — мовив він із жахом закоханого чоловіка.

— Не бійтеся, добрий Вільфріде, я попідкувалася про вашу Мінну.

Вільфрід сердито вдарив долонею по столі, підвівся, ступив кілька кроків до дверей, вигукнув якісь сповнені болем слова, потім повернувся назад і наготувався в чомусь дорікнути Серафіті.

— Навіщо ви зчиняєте такий гармидер, якщо вважаєте, що я занедужала? — спитала Серафіта.

— Даруйте мені! — відповів Вільфрід, укланувши на коліна. — Розмовляйте зі мною суворо, вимагайте від мене всього, що тільки ваша жорстока жіноча фантазія може вигадати, всього найнестерпнішого, але, моя люба, не сумнівайтеся в моєму коханні до вас. Ви використовуєте Мінну, наче сокиру, якою шматуєте мене з подвійною силою. Згляньтесь наді мною!

— Навіщо ви, мій друже, кажете мені такі слова, коли самі знаєте, що це даремно? — мовила вона, кинувши на нього погляд, який зрештою виявився таким ніжним, що Вільфрід уже бачив не Серафітині очі, а ледь помітне полум'я, миготіння якого нагадувало останнє тремтіння співу, сповненого італійської м'якості.

— О, шкода, що не можна померти від туги, — сказав він.

— Ви страждаєте? — спитала вона голосом, який вразив серце цього чоловіка так само, як і її погляд. — Що я можу зробити для вас?

— Кохайте мене, як я вас.

— Сердешна Мінна! — мовила вона.

— Я ніколи не ношу з собою зброї! — скрикнув Вільфрід.

— У вас убивчий настрій, — сказала Серафіта всміхнувшись. — Хіба я не точно передала слова тих парижанок, про кохання яких ви мені розповідали?

Вільфрід сів, схрестив руки і, насупившись, подивився на Серафіту.

— Я вибачаю вам, — сказав він, — бо ви самі не знаєте, що робите.

— Ох! — провадила вона, — жінка, починаючи ще від Єви, завше свідомо робила добро й зло.

— Вірю вам, — сказав він.

— Я певна цього, Вільфріде. Наш інстинкт цілком відповідає тому, що робить нас такими прекрасними. Те, що ви, чоловіки, сприймаєте розумом, ми, жінки, відчуваємо серцем.

— Чому ж ви зрештою не відчуваєте, як я вас кохаю?

— Тому, що ви мене не кохаєте.

— Господи милосердний!

— Чому ж тоді ви нарікаєте на свою тугу? — спитала вона.

— Сьогодні ви жахлива, Серафіто. Ви справжній демон.

— Ні, я наділена здатністю розуміти людей, і це страшно. Біль, Вільфріде, — це промінь, що освітлює нам життя.

— Чому ви сходили на Фальберг?

— Вам це скаже Мінна, я ж надто стомлена й не можу говорити. Говоріть ви, ви знаєте все, ви все вивчили й нічого не забули, ви пройшли через кілька життєвих випробувань. Розважайте мене, я вас слухаю.

— Що такого мені розповісти вам, чого ви ще не знаєте? А втім, ваше прохання — це глузування. Ви ж нічогісінько в світі не визнаєте, відкидаєте приписи, зневажаєте закони, звичаї, почуття, науки, зводите всі ці поняття до таких пропорцій, що вони,

коли переносишся за межі Землі, набувають спотвореного вигляду.

— Тож самі бачите, друже мій, що я не жінка. Ви припустилися помилки, покохавши мене. Я покидаю примарні краї своєї вдаваної сили, роблюся принизливо маленькою, скоцюрблююся так, як це роблять усі бідолашні самиці, а ви одразу ж розхвалюєте мене! Потім я вибиваюся із сил, уся розбита прошу у вас допомоги, бо мені потрібна ваша рука, а ви відштовхуєте мене. Ми не розуміємо одне одного.

— Сьогодні ви така зла, якою я ще ніколи вас не бачив.

— Зла! — сказала Серафіта, кинувши на нього такий погляд, що переплавлює всі людські почуття на небесні. — Ні, я нездужаю — от і все. Облиште мене, друже мій. Чи не краще вам скористатися зі своїх чоловічих прав? Ми повинні завжди вам подобатися, втішати вас, завжди бути веселими й мати лише ті примхи, які вас розважають. Що я маю робити, друже мій? Хочете, щоб я співала або танцювала, коли втома відбере в мене голос і знесилить ноги? Панове, навіть перебуваючи при смерті, ми мусимо вам усміхатися! Здається, ви називаєте це своїм пануванням. Сердешні жінки! Мені шкода їх. Скажіть, ви покидаєте їх, коли вони старіють, адже в них тоді вже нема ні серця, ні душі? Що ж, Вільфріде, мені вже понад сто років, ідіть звідси! Ідіть і впадять до ніг Мінни.

— Ох, моє вічне кохання!

— Хіба ви знаєте, що таке вічність? Замокніть, Вільфріде! Ви мене бажаєте, а не кохаєте. Скажіть, чи я не нагадую вам якусь кокетливу жінку?

— О, звісно, я більше не впізнаю у вас чисту й небесну дівчину, яку я побачив уперше в Ярвіській церкві.

На цих словах Серафіта провела рукою по чолі, і, коли вона відгорнула з обличчя волосся, Вільфріда здивував той вираз святості, якого воно прибрало.

— Ви маєте рацію, друже мій. Я припустилася помилки, що ступила на вашу Землю.

— Так, любя Серафіто, будьте моєю зорею, не сходьте з того місця, звідки ви випромінюєте на мене таке яскраве сяйво.

Вільфрід простяг руку, щоб узяти руку дівчини, але вона без зневаги й гніву забрала її. Вільфрід раптом підвівся й підійшов до вікна, де, криючись від Серафіти, витер сльози, що набігли йому на очі.

— Чому ви плачете? — спитала вона. — Ви вже не дитина, Вільфріде. Ну ж бо, підійдіть сюди, прошу, вас. Ви сердитесь на мене тоді, коли я мала б сердитись на вас. Самі ж бачите, що я занедужала, а ви примушуєте мене, невідомо чому, думати, розмовляти, вдаватися до різних примх і поділяти думки, які мене стомлюють. Коли б ви розуміли мене як слід, то щось заграли б мені, розвіяли б мої жалі, а ви любите мене задля самого себе, а не задля мене. Ці слова враз погамували неспокій, який наповнював серце Вільфріда; він повільно підійшов до канапи, щоб краще роздивитися зваблिवе створіння, що немічно лежало перед ним, спершись на лікоть і поклавши голову на руку.

— Гадаєте, що я вас зовсім не люблю, — провадила Серафіта, — Ви помиляєтесь.

Послухайте мене, Вільфріде. Ви починаєте багато про що дізнаватися, ви дуже настраждалися. Дозвольте я розтлумачу вам вашу думку. Ви хотіли взяти мене за руку? — Серафіта підвелася й сіла, і ці її гарні рухи, здавалося, випромінювали світло. — Але чи дівчина, яка дозволяє брати себе за руку, не дає обіцянки й чи не повинна дотримати її? Ви ж знаєте, що я не можу стати вашою. Над коханням, яке спокушає жінок землі, панує двоє почуттів. Або вони жертвують собою задля хворих, занепалих духом чоловіків чи лиходіїв, яких хочуть утішити, підвести на ноги, виручити, або ж вони віддаються авторитетним, владним, сильним чоловікам, яких хочуть палко кохати, та ті часто їх кривдять. Ви були занепали духом, але очистились у вогні каяття, і сьогодні ви велика людина, я надто слабка, щоб бути такою, як ви, надто віруюча, щоб, крім всевишньої, принижуватися ще перед якоюсь силою. Саме так можна витлумачити ваше життя, друже мій, ми живемо на півночі, серед густих хмар, де дуже поширені абстракції.

— Ви вбиваєте мене, Серафіто, своїми словами, — відповів він. — Мені завжди стає прикро, коли ви вдаєтеся до тієї страхітливої науки, за допомогою якої позбавляєте земні речі тих властивостей, що їх надає час, простір, форма, щоб математично розглядати їх під сам не знаю яким кутом зору, так само, як це робить геометрія з тілами, твердість яких вона абстрагує.

— Гаразд, Вільфріде, я скорюся вам. Облишмо це. Як вам цей килим з ведмежої шкури, що його простелив тут мій сердешний Давид?

— Дуже гарний.

— Ви не впізнали цієї "душі грека"!

Це було щось на зразок кашемірової шуби, підшитої шкурою гарної лисиці, назва якої означає "тепла для душі".

— Правда ж, — провадила вона, — жоден монарх не має такої шуби?

— Вона гідна тієї особи, що її носить.

— Вважаєте, що вона гарна?

— Цього не можна передати словами, про неї мало б говорити серце з серцем.

— Вільфріде, ви досить добре притлумили мої болі ласкавими словами... що їх ви колись висловлювали іншим.

— Прощавайте.

— Залиштеся. Повірте, я дуже люблю вас і Мінну! Але ви обоє злилися для мене в одній особі. Тож я маю вас за брата або, якщо хочете, за сестру. Боже мій, прості жінки все одержували від своїх коханих. Вони казали їм: "Замовкніть!" І вони замовкали. Вони казали їм: "Помріть!" І вони помирали. Вони казали їм: "Кохайте мене на відстані!" І вони лишалися на відстані, як придворні перед царем. Вони казали їм: "Одружуйтесь!" І вони одружувалися. Я ж хочу, щоб ви були щасливі, а ви відмовляєтесь від мене. Тож невже я невладна над вами? Гаразд, Вільфріде, послухайте, підійдіть ближче до мене, еге ж, я розгнівалася б на вас, коли б ви одружилися з Мінною; але коли ви більше не бачитимете мене, тоді... пообіцяйте мені, що повінчаєтесь, бо ви судилися одне одному.

— Я уважно вас вислухав, Серафіто. Хоч які були незрозумілі ваші слова, вони

зачарували мене. Але що ви хочете сказати?

— Ви маєте слухність, я забула вдати з себе божевільну, те бідолашне створіння, слабкість якого так вам подобається. Я мучу вас, а ви приїхали до цього дикого краю, щоб знайти тут відпочинок, ви, розбиті страшними муками невизнаного генія, ви, наснажені наполегливою науковою працею, ви, хто майже заплямував свої руки злочином і носив кайдани людського правосуддя. Вільфрід упав напівмертвий на килим, але Серафіта подмухала на його чоло, і він одразу ж спокійно заснув у неї в ногах.

— Спи, відпочивай, — сказала вона підводячись.

Серафіта поклала долоні на чоло Вільфрідові, і з її вуст одна за одною зірвалися ці виголошені із зовсім різною інтонацією, але мелодійні й сповнені доброти фрази, які, здавалося, струмували з її голови, наче тьмяне світло, що ним мирська богиня сором'язливо осяває коханого пастуха, поки той спить:

— Я можу показати себе тобі, любий Вільфріде, такою, якою я є насправді, тобі, такому сильному.

Настав час, той час, коли сліпуче сяйво майбутнього кидає свій відблиск на душі, час, коли душа втішається своєю волею.

Тепер він дозволяє сказати тобі, як я тебе кохаю. Хіба ти не бачиш, яке моє кохання, кохання без будь-якої особистої зацікавленості, почуття, переповнене самим тільки тобою, кохання, яке піде з тобою в майбутнє, щоб ти його осяяв? Адже кохання — справжнє світло. Тепер ти розумієш, як дуже хотілося б мені, аби ти звільнився від життя, яке тяжіє над тобою, й був якомога ближче до світу, де завжди люблять. Правда ж, страждання, як і кохання, тільки для одного життя? А чи ти не відчув потягу до вічного кохання? Тепер ти розумієш, яким захопленням сповнюється людина, коли вона палко кохає того, хто ніколи не зраджує цього кохання, того, перед ким укладаєш, обожнюючи його. Я хотіла б мати крила, Вільфріде, щоб ними тебе накрити, дати тобі силу, щоб ти міг якомога раніше увійти до світу, де найчистіші радощі найщирішої відданості, яку відчуваєш на цій землі, відкинуть тінь того дня, який постійно наближається, щоб освітити й втішити серця.

Даруй дружній душі, що виклала перед тобою всі твої вади, вона мала добрий намір погамувати гострі болі твоїх докорів сумління. Почуй ці мої вибачення! Освіжи свою душу, вбери в себе вранішню заграву, що підніметься до тебе із мороку смерті. Так, твоє життя — по той бік світу сього! Хай слова мої осяють твої сни, хай вони перевтілюються в образи, проміняться й сипляться на тебе. Підіймайся, підіймайся на ту висоту, звідки всі чоловіки виразно бачать себе, хоч вони змучені й такі маленькі, як піщинки на морському березі. Людство розгорнулося, мов звичайна стрічка; поглянь-но на різні відтінки цієї квітки небесних садів: бачиш тих, кому бракує розуму, тих, хто починає його набиратися, тих, хто сьорбнув не один ківш лиха, тих, хто кохає, тих, хто володіє мудрістю й прагне світла?

Чи ця виразна думка дає тобі зрозуміти долю людства — звідки й куди воно йде? Будь наполегливим на своєму шляху! Досягши мети своєї подорожі, ти почувеш, як

засурмлять сурми всемогутності, як залунають крики перемоги, почуєш акорди, що навіть один з яких здатен потрясти землю, але всі вони разом змовкають у світі без сходу й заходу.

Чи ти, любий бідолашний страднику, розумієш, що коли б не оціпеніння, не пелена сну, то такі видовиська забирали б у тебе й нівечили б твій розум, як штормовий вітер підхоплює й шматує слабке полотно, і назавжди позбавили б чоловіка розуму? Чи ти розумієш, що душа сама, піднявшись до Всемогутнього, насилу опирається вві сні запальним розмовам з духом? Лети й лети через осяйні і ясні простори, милуйся ними й мчи. Так літаючи, ти відпочинеш, ти рухатимешся без утоми. Як і всі чоловіки, ти хотів би довіку мчати цими сповненими пахощів і світла просторами, легкими, не відчуваючи свого заціпенілого тіла, просторами, де ти подумки розмовляєш! Мчи, лети, користуйся бодай якусь мить крилами, що виростуть у тебе, коли кохання настільки наповнить твоє серце, що все інше не матиме для тебе сенсу, що ти весь станеш розумом і любов'ю! Що вище ти злітаєш, то менше відчуваєш під собою безодню! В небесах не існує безодень! Дивись на того, хто розмовляє з тобою, хто підтримує тебе над світом, усіяним прірвами. Подивись, помилуйся бодай якусь мить мною, бо відтепер ти бачитимеш мене невиразно, достоту так, як на Землі при світлі крізь імлу.

Серафіта підвелася і, злегка похиливши голову з розсипаним волоссям, застигла в невимушеній позі, в якій великі майстри пензля змальовували небесних провісників: складки її одягу мали ту незбагненну граціозність, яка заворює митця, людину, що витлумачує все почуттями, стоячи перед чарівними лініями напівпрозорого хітона античної Полігімнії. Потім вона простягла руку, і Вільфрід встав. Коли він глянув на Серафіту, дівчина вже лежала на ведмежій шкурі, сперши голову на руку; обличчя в неї було спокійне, очі блищали. Вільфрід дивився на неї мовчки, але в його стриманості відчувався якийсь страх, що рум'янцем заливав йому обличчя.

— Так, люба, — нарешті озвався він, наче відповідав на запитання, — нас розділяють цілі світи. Я скоряюсь і можу тільки вас обожнювати. Але що буде зі мною, сердешним самотником?

— Вільфріде, хіба у вас нема Мінни?

Він понурив голову.

— Ох, не будьте таким гордовитим: жінці любов допомагає все зрозуміти, коли вона не чує, вона відчуває; коли вона не відчуває, вона бачить; коли вона не бачить, не відчуває, не чує, що ж, тоді цей земний ангел здогадується, що вам потрібен захист, і приховує своє заступництво під грацією кохання.

— Серафіто, я гідний належати жінці?

— Ви раптом стали таким скромним, чи це не пастка? Жінка завжди зворушується, коли звеличують її слабкість. Гаразд, приходьте до мене післязавтра ввечері на чай; тут буде пан Бекер, і ви побачитеся з Мінною, отим найщирішим створінням, яке тільки я знаю на цьому світі. Тепер залиште мене, друже мій, сьогодні ввечері мені треба довго молитися, щоб спокутати свої гріхи.

— Як ви могли нагрішити?

— Сердешний друже, зловживати своєю силою — хіба це не гордовитість?

Гадаю, сьогодні я була аж надто гордовита. Що ж, ідіть. До зустрічі.

— До зустрічі, — тихо проказав Вільфрід, не спускаючи очей з цього створіння, чий незабутній образ хотів узяти з собою.

Вийшовши на подвір'я, він на мить зупинився, задивившись на світло, що сяяло з вікон шведського замку.

"Що ж я побачив? — запитував себе Вільфрід. — Ні, це не проста особа, це величне створіння. Від того мигцем побаченого крізь пелену й хмари світу в мене зберігся спогад, що нагадував тупий біль або сліпучі враження, навіяні снами, в яких ми чуємо стогін минулих поколінь, що зливається з мелодійними голосами високих сфер, де панують тільки світло й любов. Чи я прокинувся? Може, я ще сплю? Чи я вберіг свої очі від сну, очі, перед якими відступають безмежні осяйні простори і які постійно стежать за цими просторами? Хоч надворі стоїть нічний холод, голова в мене й далі горить вогнем. Ходімо ж до священникового дому! В товаристві пастора і його дочки я зможу зібратися з думками".

Але він не ступив і кроку на подвір'ї, звідки міг знову податись до Серафітиної світлиці. Здавалося, це загадкове створіння було променистим центром круга дивовижної атмосфери, що був значно ширший, ніж довкола інших створінь: коли хтось заходив у цей круг, він відчував силу її сяйва й нездоланих думок, Вільфрід мусив відбиватися від цієї незбагненої сили й домогся успіху, лише доклавши величезних зусиль; та тільки-но він вийшов за браму замку, як відчув себе вільним і швидким кроком попростував до священникового будинку; невдовзі він опинився під високим дерев'яним склепінням, що правило за перистиль оселі пана Бекера. Він відчинив перші двері, під які вітер намів снігу, й щомога постукавши у другі, сказав:

— Чи можу я, якщо ваша ласка, провести у вас вечір, пане Бекер?

— Авжеж, — озвалися разом два голоси.

Зайшовши до вітальні, Вільфрід поступово повертався до реального життя. Він дуже люб'язно привітався з Мінною, потиснув руку панові Бекеру, окинув поглядом картину, образи якої погамували спазми в його тілі, в якому відбувалося щось схоже на те, що іноді відбувається в чоловіках, котрі довго за чимось спостерігають. Коли якась смілива думка підносить на крилах химери вченого чи поета, відокремлюючи його від зовнішніх обставин, що оточують його на цьому світі, і проносячи через безмежні простори, де величезні низки фактів стають абстракціями, де найвагоміші витвори природи є образами, то лихо йому, якщо несподіваний шум розвіє його почуття й покличе мандрівну душу назад до в'язниці з кісток і плоті. Зіткнення цих двох сил — Тіла й Душі, одна з яких бере участь у невидимій дії блискавки, а друга поділяє з чутливою натурою м'який опір, що викликає миттєву руйнацію; ця боротьба, або краще сказати, це спарування породжує нечувані муки. Тіло знову домагається полум'я, що пожирає його, і полум'я знову охоплює свою жертву. Але це злиття не відбувається без кипіння, без вибухів і мук, очевидні свідчення яких нам пропонує хімія, коли вона робить спробу поєднати два протилежні елементи, що відштовхують один одного. Ось уже кілька днів

щоразу, коли Вільфрід заходив до Серафіти, його тіло потрапляло там у якусь безодню. Єдиним поглядом це дивне створіння втягувало його думки у ту сферу, куди міркування заводять ученого, молитва заводить віруючу душу, уява заносить митця, а сон закидає деяких людей; адже кожен має свій шлях, по якому він вирушає до величних безодень, кожен має свого поводиря, який його туди поведе, і всі мають свої страждання, що виведуть їх звідти. Тільки там розриваються запони і відкриваються разючі й страшні таємниці невідомого світу, від якого людський розум приносить на цей світ лише окремі крихти. Для Вільфріда година, проведена біля Серафіти, часто нагадувала сон, викликаний наркотиками, коли кожен нервовий вузлик стає центром осяйної втіхи. Він ішов від неї розбитий, мов дівчина, яка, намагаючись не відстати від велета, вибилася із сил. Холод своїм гострим пощипуванням погамовував хворобливе тремтіння, що в нього викликала сукупність його двох таких роз'єднаних сутностей; потім він неодмінно приходив до священникового будинку, куди його вабили будні життя, що їх він прагнув, як прагне повернутись на батьківщину народжений у Європі шукач пригод, коли його опосідає ностальгія в світі чудес, що спокусили його податися на Схід. І ось тепер цей чужинець, як ніколи стомлений, упав у крісло і якийсь час роздивлявся довкола себе, мов людина, яка щойно прокинулася. Пан Бекер, безперечно, звик, як і його дочка, до очевидних дивацтв свого гостя, тому вони обоє не відривались від роботи.

Вітальня була прикрашена колекцією норвезьких комах та мушель. Ці примітні експонати, вміло розставлені на жовтих ялинових панелях, якими були обшиті стіни, утворювали на них розкішний килим зі слідами кіптяви від тютюнового диму. В глибині, навпроти головних дверей, стояла велика грубка з кованого заліза; старанно начищена служницею, вона блищала, наче була з лискучої сталі. Пан Бекер сидів за столом біля грубки у великому штофному кріслі, тримаючи ноги в хутряних мішечках, і читав кишенькову книжку, що лежала на інших книгах, мов на парті; ліворуч від нього стояли жбан з пивом та склянка, праворуч горіла курна лампа, наповнена риб'ячим жиром. Пасторові на вигляд було років із шістдесят. Його обличчя мало в собі щось від одного з персонажів пензля Рембрандта: живі маленькі очі, оточені зморшками, сивуваті густі брови, білий чуб, два пасма якого вибиваються з-під чорної оксамитної шапки, широке, із зализинами чоло, масивне, майже квадратне підборіддя; потім той глибокий спокій, що виказує якусь незбагненну силу, царська владність, якої надають бургомістрові його багатство та світська влада, глибоке усвідомлення свого ремесла або величезна сила щасливого невігластва. Цей гарний старий, огрядність якого свідчила про його неабияке здоров'я, був у халаті з сирового полотна, прикрашеному облямітками. Він тримав у зубах довгу пінкову люльку й час від часу випускав клуби тютюнового диму, проводжаючи неуважливим поглядом химерні вихорі, а сам, звісно, заглибився в думки автора, чиїм твором захопився. По другий бік грубки, біля дверей, що вели до кухні, в диму, до якого, здавалося, вона вже звикла, невиразно було видно Мінну. На столику перед нею лежало різне шмаття: купа рушників, діряві панчохи, ідо їх вона церувала, а поряд стояла лампа, схожа на ту, що освітлювала білі сторінки

книжки, в яку заглибився її батько. Свіже обличчя дівчини, тонкі риси якого випромінювали велику душевну чистоту, гармоніювало зі іщирістю, яку виражали її біле чоло й ясні очі. Вона сиділа на стільці рівно, ледь нахиливши голову до світла, щоб краще бачити, сама не підозрюючи, що виставила напоказ усю красу свого корсажу. Мінна вже перевдяглася в білий бавовняний пеньюар. Її пишне волосся прикривав простий перкалевий чепчик, єдиною прикрасою якого був рюш з тієї самої тканини. Хоч Мінна й поринала в якісь свої таємничі міркування, вона безпомилково рахувала нитки на рушнику або петлі на панчосі. Тож дівчина скидалася на найдовершеніший, найправдивіший образ жінки, зайнятої земною працею, погляд її міг би проникнути крізь вікову пітьму, а думка, знедолена й милосердна водночас, тримала її на рівні людини. Вільфрід сидів у кріслі між двома столами й з неабиякою цікавістю роздивлявся цю гармонійну картину, яку анітрохи не псували клуби диму. Єдине вікно, яке освітлювало вітальню влітку, тепер було старанно зачинене. За завіску на ньому правив старий килим, що, прикріплений угорі до палиці, звисав великими складками. В цій кімнаті не було нічого барвистого, нічого яскравого, тільки сувора простота, велика добродушність, природна невимушеність і всі ознаки спокійного, безтурботного домашнього затишку. Чимало осель мають такий вигляд, ніби вони постали з чиеїсь мрії, ніби вони є чиеюсь великою втіхою, що, здається, приховує за холодною посмішкою всі їхні руїни; а ця вітальня була довершеною дійсністю, вона навіювала думки про повноцінне, багате патріархальне життя. Тишу в кімнаті порушували тільки тупіт служниці, яка готувала вечерю, та потріскування сушеної риби, що її вона за місцевим звичаєм смажила на солоному маслі.

— Чи не бажаєте закурити люльку? — спитав пастор, уловивши мить, коли, на його думку, Вільфрід міг його почути.

— Дякую, шановний пане Бекер, — відповів він.

— Здається, сьогодні у вас хворобливіший вигляд, ніж звичайно, — сказала йому Мінна, вражена слабкістю, яку виказав голос чужинця.

— Я завжди такий, коли виходжу із замку.

Мінна здригнулася.

— У ньому живе дивна особа, пане пасторе, — провадив він перегодя. — Я вже півроку живу в цьому селі, але й досі не наважився розпитати у вас про неї і сьогодні повинен примусити себе поговорити з вами про цю особу, я вже почав шкодувати, що зима урвала мою подорож і змусила мене поселитися тут, але ось два останні місяці кожен день ланцюги, що приковують мене до Ярвіса, стають іще міцнішими, і я боюсь, що тут скінчу свої дні. Ви знаєте, як я зустрів Серафіту, яке враження на мене справили її погляд і голос і, нарешті, як я проник до її дому, де вона нікого не приймає. Першого ж дня я прийшов сюди, сподіваючись, що ви розкажете мені все про це загадкове створіння. Тоді й почалися для мене ці нескінченні чари...

— Чари! — скрикнув пастор, висипаючи попіл з люльки на велику тарілку, наповнену піском, що правила йому за плювальницю. — А хіба існують на світі чари?

— Звісно ж, ось ви й зараз цілком свідомо читаете книжку про "чари" Йогана Віра,

тож зможете зрозуміти мене, коли я розповім вам про свої почуття, — вів далі Вільфрід. — Якщо уважно вивчити природу високих діянь людини і її незначних вчинків, то неодмінно доведеться визнати, що не існує ніяких чарів, коли розуміти це слово в справжньому його значенні. Людина не створює сили, вона використовує лише одну з них, що об'єднує всі інші сили в собі, — це рух, незбагненне дихання Всевишнього Творця світів. Види істот надто різняться між собою, і людина не може зблизити їх; єдине диво, на яке вона здатна, виявило себе в сполученні нею двох протилежних елементів. До того ж порох — рідний брат блискавки! Коли ж нам забагнеться самим щось творити, то враз ми з'ясовуємо собі, що всяке творення вимагає часу, а час нам непідвладний. Отже, податлива природа поза нами підкоряється законам, порядок здійснення яких неспроможна змінити жодна людська рука. Але, зваживши на таку сутність матерії, було б нерозумно не визнати існування в нас сили, дія якої така незмірна, що попередні покоління людей іще як слід її не визначили. Я не кажу вам про зовсім абстрактну властивість примушувати природу замкнутись у Слові Божому — величезний акт, над яким вульгарна людина замислюється не більше, ніж вона думає про рух; але цей акт допоміг індійським теософам пояснити творення словами, яким вони надали зворотної сили. Найменша крихточка їхньої їжі, рисова зернина, звідки пробивається кільчик і де цей кільчик неодмінно проростає, запропонувала їм такий чистий образ творчих і абстрактних понять, що було дуже легко застосувати цю систему до створення світу. Більшість людей мусила задовольнятися рисовою зерниною, посіяною в першому вірші всіх Книг буття. Святий Йоан, сказавши, що слово було в Богові, тільки посилив труднощі. Але гранулювання, проростання й розквіт наших ідей мало значать, якщо ми порівняємо здатність багатьох людей з цілком індивідуальною властивістю, надавати, сам не знаю, за допомогою якого зосередження, цій здатності більш-менш активних сил, підносити її до третього, дев'ятого, двадцять сьомого ступеня могутності, наділяти таким чином нею широкі кола людей і одержувати магичні наслідки, збираючи докупи всю спроможність природи. Отже, я називаю чарами ті величезні дії, що відбуваються між двома перетинками нашого мозку. Трапляються в недослідженій природі Духовного Світу окремі істоти, озброєні небаченими властивостями, які можна порівняти із жахливою силою, що її мають гази в фізичному світі, і які сполучаються з іншими істотами, проникають у них, сіють там свої чари, проти яких безсилі щось удіяти ці сердешні ілоти: вони їх заворожують, запановують над ними, нав'язують їм жахливе рабство, пригнічують їх своєю пишнотою та примарою вищої природи, діючи то як електричний скат, який наелектризовує рибалку й викликає в нього заціпеніння, то як дрібка фосфору, що збуджує життя або посилює в ньому вогонь, то як опій, що присипляє тіло, вивільняє дух з його пут, підносить його над світом, показує йому цей світ крізь призму й знаходить там для нього поживу, яка йому найбільше до вподоби, то, нарешті, як каталепсія, яка позбавляє його всіх властивостей, зберігаючи тільки зір. Дива, чари, чаклунства, зачаровування, зрештою, дії, неправильно названі надприродними, можливі й можуть пояснюватися лише деспотизмом, з яким дух примушує нас піддаватися впливу

таємничої оптики, яка збільшує, зменшує або посилює процес творення, приводить його в рух мимо нашої волі, спотворює його або поліпшує нас самих, підносить до неба чи опускає до пекла — ось два поняття, які передають найвищу радість і найбільший біль. Ці явища криються в нас, а не поза нами. Істота, яку ми називаємо Серафітою, нагадує мені одного з тих рідкісних жахливих демонів, здатних міцно обіймати чоловіків, наступати на природу й поділяти таємну владу Бога. Ці чари полонили мене тоді, коли я вимушений був мовчати. Щоразу, коли я збирався розпитати у вас про неї, мені здавалося, що я зараз розкрию для себе таку таємницю, яку муситиму за всяку ціну вічно оберігати; щоразу, коли я збирався поставити вам запитання про неї, мені обпікала губи якась невидима печать і я мимоволі ставав міністром цієї загадкової оборони. Я завітав до вас уп'яте, розбитий, виснажений, пройшовши через світ галюцинацій, що його несе в собі ця, на вашу думку, тендітна ніжна дівчина; зі мною вона поводить надто жорстоко. Так, вона для мене ніби відьма, що тримає в правиці невидимий пристрій, яким потрясає Землю, а в лівій руці — блискавку, якою за своєю примхою все трощить. Зрештою, я більше не можу дивитися на її чоло, воно в неї випромінює нестерпне сяйво. Ось уже кілька днів я незграбно ступаю понад безоднею божевілля й мовчу. А тепер уловив слухну хвилину, сповнившись сміливості чинити опір цьому чудовиську, яке тягне мене за собою, не питаючи, чи я хочу летіти за ним. Що вона за одна? Чи ви бачили її маленькою? Чи вона колись народжувалася? Чи мала батьків? Може, вона народилася від криги й сонця? Вона заморожує й обпікає, з'являється й зникає, мов неблаганна правда, вона вабить до себе й відштовхує; то вдихає в мене життя, то омертвляє; я люблю її і ненавиджу. Я більше так не можу жити, хочу бути цілком або на небі, або в пеклі.

Тримаючи в одній руці знову натоптану тютюном люльку, а в другій — накривку до неї, пан Бекер слухав Вільфріда із загадковим виразом на обличчі, час від часу зиркаючи на дочку, яка, здавалося, розуміла цю розповідь, так само, як і ту особу, що заворожувала і її. Вільфрід скидався на Гамлета, що пручається перед тінню свого батька й розмовляє з нею, бачачи, як вона з'являється серед живих тільки перед ним самим.

— Ваша розповідь схожа на розповідь дуже закоханої людини, — наївно відповів пастор.

— Закоханої людини! — вигукнув Вільфрід. — Еге ж, саме до такого висновку можуть привести вульгарні думки. Але ж, шановний пане Бекер, ніякими словами не можна пояснити те шаленство, з яким я мчу до цього дикого створіння.

— Тож ви її кохаєте? — спитала Мінна докірливим тоном.

— Панно, мене поймає такий дивний трепет, коли я її бачу, й такий глибокий смуток, коли я більше її не бачу, що такі почуття в будь-якої людини могли б свідчити про кохання, вони зближують чоловіка й жінку, однак між нею й мною утворюється безодня, холод якої зовсім мене заморожує, коли я сиджу біля неї, а коли опиняюсь далеко від цього створіння, забуваю про нього. Я завжди залишаю Серафіту з великою прикрістю й завжди повертаюсь додому з тим запалом, з яким учені намагаються

розгадати таємницю, а природа їм цього не дозволяє, з тим запалом, з яким художник прагне зобразити життя на полотні, але ^незважаючи на всі можливості мистецтва, його спроби виявляються мар— ними.

— Пане Вільфріде, все це мені видається таким правдивим, — озвалася дівчина.

— Звідки ти можеш це знати. Мінно? — запитав старий.

— О тату, якби сьогодні вранці ви піднялися з нами на вершину Фальбергу й побачили, як вона молилася, то не ставили б цього запитання! Ви сказали б те саме, що сказав пан Вільфрід, коли вперше побачив її в нашому храмі: "Це геній молитви".

По цих словах запала коротка мовчанка.

— О, звісно, — провадив Вільфрід, — вона не має нічого спільного зі створіннями, які воруються в розщелинах цієї землі.

— На Фальберг? — скрикнув старий пастор. — Як же ви вибралися туди?

— Сама не знаю, — відповіла Мінна. — Мій похід туди зараз для мене немов сон, від якого лишилися тільки спогади! Мабуть, я зовсім не повірила Ї у це, якби не мала матеріального свідчення.

Вона дістала з-за свого корсажа квітку й показала їм. Усі троє втупилися очима в ще свіжий гарненький ломикамінь, який, добре освітлений лампою, сяяв у клубах диму, наче ще якесь світло.

— Це й справді щось надприродне, — сказав старий, побачивши розквітлу взимку квітку.

— Безодня! — скрикнув Вільфрід, сп'янівши від запаху.

— В мене наморочиться в голові від цієї квітки, — вела далі Мінна. — Здається, я ще й зараз чую слова, схожі на музику думок, бачу світло очей, що є коханням.

— Ради Бога, шановний пане Бекер, розкажіть мені про життя Серафіти, цієї загадкової людської квітки, про образ якої нам нагадало це таємниче стебло.

— Шановний мій гостю, — відповів старий, випустивши клуб тютюнового диму, — щоб розповісти вам про народження цього створіння, необхідно розвіяти найтемніші хмари всіх християнських доктрин; але це дуже нелегка річ ясно розказати про найнезрозуміліше одкровення, останній спалах віри, який, сказати б, засяяв на нашому болоті. Ви знаєте Сведенборга?

— Чув тільки його прізвище, але нічого не знаю про нього самого, про його книги, релігію.

— Що ж, я розповім вам усе про Сведенборга.

III

СЕРАФІТА-СЕРАФІТУС

Після короткої мовчанки, під час якої він, здавалося, збирався зі спогадами, пастор повів далі:

— Емануель Сведенборг народився в Швеції, в Уппсалі, згідно з деякими авторами, у січні 1688 року, і згідно з написом на надгробку — 1689 року. Його батько був єпископом міста Скари. Сведенборг прожив вісімдесят п'ять років, помер він у Лондоні 29 березня 1772 року. Я так детально розповідаю вам, щоб пояснити весь плин подій.

За твердженнями його учнів, Сведенборга нібито бачили в Ярвісі та в Парижі вже після дати його смерті. Дозвольте мені, шановний пане Вільфріде, — мовив пан Бекер, кивнувши, аби його не перебивали, — викласти вам факти, не стверджуючи й не заперечуючи їх. Вислухайте мене, а тоді думайте про це, що захочете. Я вас попереджу, коли осуджуватиму, критикуватиму чи сперечатимусь з приводу його доктрин, щоб відзначити мій поміркований нейтралітет між здоровим глуздом і ним!

Життя Емануеля Сведенборга поділяється на дві частини, — провадив пастор. — З 1688 по 1745 рік барон Емануель Сведенборг мав авторитет людини широких знань, глибоко шанованої за свої чесноти, завжди бездоганної, постійно готової прийти на допомогу іншим. Обіймаючи високі посади у Швеції, він опублікував з 1709 по 1740 рік цілий ряд солідних книг, присвячених мінералогії, фізиці, математиці й астрономії, які стали вагомим внеском у науку. Сведенборг винайшов спосіб будівництва водойм, здатних приймати кораблі. Писав про багато важливих питань, починаючи з морських припливів і закінчуючи положенням Землі. Він винайшов способи будівництва найкращих шлюзів на каналах і найпростіші методи добування металів. Зрештою, не було такої галузі науки, якою б він займався й не зробив у неї свого внеску. В молодості вивчав староеврейську, грецьку, латинську та східні мови, які так глибоко засвоїв, що в нього брали консультації знамениті професори й він сам зміг розпізнати в Тартарії сліди з розділів найдревнішої книги Слова Божого, названих "Книгою воєн Господніх" та "Висловлюваннями", про що розповідають Мойсей у "Числах" (XXI, 14, 15, 27-30) та Йосія, Єремія й Самуїл. "Книга воєн Господніх" нібито була історичною, а "Висловлювання" — пророчою частиною книги, яка передувала Книзі буття. Сведенборг навіть запевняв, що "Яшар, або Книга справедливості", на яку натякнув Йосія, існувала в Східній Тартарії. Подейкують, ніби недавно один француз підтвердив припущення Сведенборга, повідомивши, що він знайшов у Багдаді багато частин Біблії, невідомих у Європі. Під час однієї суто європейської дискусії, яку викликав 1785 року в Парижі тваринний магнетизм і в якій взяли активну участь багато вчених, маркіз Томе захистив пам'ять Сведенборга, спростувавши твердження комісії, якій французький король доручив вивчити цей магнетизм. Ці добродії запевнили, що не існує ніякої теорії про магніт, а насправді Сведенборг розробив її ще 1720 року. Пан Томе скористався з цієї нагоди й розкрив причину того, чому видатні вчені віддали забуттю свого шведського попередника: вони хотіли мати змогу послуговуватися у своїх працях скарбами його відкриття. "Дехто із знаменитостей, — сказав пан Томе, натякнувши на "Теорію землі" Бюффона[2], мають слабкість наряджатися в павине пір'я, не віддаючи Сведен боргові належного". Зрештою, він переможно довів цитатами, взятими з енциклопедичних творів Сведенборга, що цей великий пророк випередив на багато століть повільний розвиток гуманітарних наук: і справді, досить прочитати його праці з філософії та з мінералогії, щоб у цьому пересвідчитися. В деяких своїх творах він показав себе передвісником сучасної хімії, заявивши, що всі продукти природи розкладаються й зводяться до двох чистих елементів, що вода, повітря й вогонь не є елементами, — в інших творах він кількома словами торкнувся суті таємниць

тваринного магнетизму, таким чином посприяв появі теорії Месмера[3].

Ось перед вами його сімнадцять праць, — провадив пан Бекер, показавши на довгу полицю, що висіла між грубкою та вікном, де лежали книги різної товщини. — Самі тільки твори з філософії та мінералогії, опубліковані 1734 року, складають три томи форматом у піваркуша. Ці видання, в яких зібрано наукові праці Сведенборга, мені дав пан Серафітус — його двоюрідний брат, батько Серафіти. 1740 року Сведенборг надовго замовк, а потім знову дав про себе знати, повідомивши, що полишає займатися світськими справами й відтепер житиме тільки духовним світом. Перші повеління неба він отримав 1745 року. Ось що Сведенборг розповів про своє покликання: одного вечора в Лондоні, після смачної вечері, його кімнату наповнив густий туман. Коли він розсіявся, в кутку кімнати постало якесь створіння в людській подобі й сказало йому суворим голосом: "Не їж так багато!" Справа в тому, що Сведенборг доти дотримувався дієти. Наступної ночі знову з'явився той самий чоловік і, сиплячи проміння довкола себе, сказав йому: "Мене послав до тебе Бог, він обрав тебе, щоб пояснити людям сенс свого Слова й своїх творінь. Я продиктую тобі те, що ти повинен будеш записати". Це видіння тривало дуже недовго. Ангел, розповідав Сведенборг, був одягнений у пурпур. Цієї ночі очі його "внутрішнього я" були розплющені й могли бачити, що відбувається на небесах, у світі духів і в пеклі; в цих трьох різних середовищах він зустрів своїх знайомих, одні з яких помирали давно, а інші недавно. Відтепер Сведенборг постійно жив життям духів і лишався на цьому світі як посланець Господній. Хоч його місію заперечували невіруючі, проте він повадився як істота, вища за людей. Передусім привертав до себе увагу той факт, що Сведенборг мав досить обмежені кошти, а проте роздавав у торговельних містах величезні, явно завищені суми грошей великим фірмам, що збанкрутували або опинилися на грані банкрутства. Він одразу ж вволював волю кожного, хто звертався до його щедрої душі. Один невіруючий англієць вирушив слідом за Сведенборгом і зустрів його в Парижі, а потім розповів, що той ніколи не замикав дверей. Якогось дня служник Сведенборга, запідозривши, що хтось може зазіхнути на гроші його господаря, поскаржився на це недбальство. "Хай він буде спокійний, — сказав Сведенборг усміхнувшись, — я прощаю йому його недовіру, він не бачить охоронця, який стереже мої двері". І справді, в усіх тих країнах, де жив Сведенборг, він ніколи не замикав дверей і в нього нічого не пропадало. В Готембурзі, місті, розташованому за шістдесят миль від Стокгольма, він оголосив за три дні до приходу пошти точний час пожежі, яка спустошила Стокгольм, зауваживши при цьому, що його дім не згорів, — і це була правда. Шведська королева розповіла в Берліні королю, своєму братові, що одну з її підданих викликали до суду й зажадали сплатити суму, котру, як їй було відомо, вже повернув її чоловік перед смертю; не знайшовши розписки, вона пішла до Сведенборга й попросила його спитати її чоловіка, куди він поклав той папірець. Наступного дня Сведенборг сказав їй, де лежить розписка; як цього й забажала та жінка, він попросив небіжчика явитися своїй дружині, і вона побачила свого чоловіка вві сні вдягненого в халат, у якому той був перед смертю, і він поклав їй розписку в тому місці, на яке вказав Сведенборг і де вона справді її сховала.

Якогось дня, коли Сведенборг сів у Лондоні на корабель капітана Діксона, одна жінка запитала в нього, чи екіпаж набрав удосталь провізії. "А нам не треба багато, — відповів він. — Через тиждень, о другій годині, ми будемо в стокгольмському порту". Так і сталося. Стан, в який упадав Сведенборг зі своєї волі і який дивував усіх, кого він притягував до себе дивовижними діями, був тільки певним наслідком його здатності бачити небеса. Ті з його видінь, у яких він розповідає про свої подорожі на зоряні землі, чи не найцікавіші, хоч його описи, мабуть, незмінно дивують читачів наївністю деталей. Людина з незаперечним високим науковим авторитетом, яка поєднувала в собі глибокі знання, велику волю й багату фантазію, могла б, звісно, краще вигадувати, якщо вона все це вигадувала. А втім, у східній фантастичній літературі нема жодного приголомшливого й сповненого в самому зародку поезії твору, якщо порівняти релігійний твір з творами арабської фантастики. Розповідь про викрадення Сведенборга ангелом, який став йому за поводи́ря в його першій подорожі, за своєю простотою перевершує епопеї Клопштока, Мілтона, Тассо й Дайте, власне, між ними пролягла та сама відстань, якою Господь відділив Землю від Сонця. Та частина, що править за початок твору про зоряні землі, ніколи не публікувалася; вона належить до усних переказів, залишених Сведенборгом своїм трьом учням, яких він найбільше любив, у пана Сільверіхма є її запис. Пан Серафітус якось хотів мені її переказати, але спогади про розповідь його двоюрідного брата були такі пекучі, що він замовк на перших же словах, поринувши в задуму, з якої ніщо не могло його вивести. Слова, якими ангел доводить Сведенборгові, що небесні тіла створені не для того, щоб бути блукальцями й пустелями, трощать, сказав мені барон, грандіозністю божественної логіки всі гуманітарні науки. За твердженням пророка, жителі Юпітера не культивують наук, які вони називають тінями; жителі Меркурія зневажають виклад думок словами, що їм видаються надто матеріальними, вони користуються зоровою мовою; жителів Сатурна постійно спокушають злі духи; жителі Місяця завбільшки з шестирічних дітей, усі вони черевомовці й повзуни; жителі Венери — велети, але бевзі й живуть з грабежів; проте на одній частині цієї планети є жителі, сповнені великої ніжності, які живуть любов'ю до добра. Нарешті, він дуже виразно описує звичаї народів з цих планет і розтлумачує загальний сенс їхнього існування щодо Всесвіту, дає пояснення, які так добре відповідають результатам їхнього очевидного розвитку в загальній системі світу, що колись вчені, можливо, погамують свою спрагу, напившись досхочу з його чистих джерел. Ось якими словами, — вів далі пан Бек ер, узявши в руки книжку й розгорнувши її в місці, закладеному стрічкою, — він закінчив цей твір: "Якщо хтось сумнівається, що я побував на багатьох зоряних землях, то хай він згадає мої зауваження про відстані в потойбічному житті; вони існують тільки відносно до зовнішнього стану людини; тож лише будучи настроений, мов ангельські духи, до цих земель, я зміг їх пізнати". Завдяки тому, що в нашій місцевості поселився барон Серафітус, улюблений двоюрідний брат Сведенборга, я дізнався про кожну деталь цього незвичайного життя. Останнім часом у судових документах європейських країн Сведенборга звинуватили в обмані, коли вірити листу рицаря Бейлона, в них наводився

факт, ніби Сведенборг "вивідав через сенаторів зміст таємного листування шведської королеви зі своїм братом, пруським королем, а тоді розкрив ці таємниці королеві, давши їй зрозуміти, ніби він почерпнув їх у духа". На цей наклеп капітан королівської гвардії, рицар ордену Меча пан Карл Леонард Стальгаммер відповів листом.

Пастор понишпорив серед паперів у шухляді свого стола, нарешті знайшов там газету, подав її Вільфріду й той прочитав уголос такого листа:

"Стокгольм, 13 травня 1788 року

Я з подивом прочитав листа, в якому розкриваються взаємини славетного Сведенборга з королевою Луїзою Ульріх; усе описане в ньому неправда, і сподіваюсь, автор вибачить мені, якщо я своєю розповіддю, достовірність якої можуть підтвердити багато поважних людей, що були свідками і що й досі живі, доведу йому, як він помилився. 1758 року, невдовзі після смерті пруського принца, Сведенборг прийшов до його двору: він мав звичку постійно приходити туди. Тільки-но побачивши королеву, яка спитала його: "До речі, асесоре, ви бачили мого брата?", Сведенборг відповів їй, що ні, і королева мовила йому: "Якщо зустрінете його, передайте йому від мене вітання. Кажучи це, королева мала намір лише пожартувати й навіть не думала бодай щось розпитувати в нього про свого брата. Через тиждень, а не через три й не під час особливої аудієнції, Сведенборг знову з'явився в дворі, до того ж так рано, що королева ще не виходила зі своєї зали, названої Білою кімнатою, де вона розмовляла з придворними дамами та іншими жінками з двору. Сведенборг не став чекати, коли королева вийде, він зайшов просто до цієї зали й щось прошепотів їй на вухо. Королева так здивувалася, що їй зробилося недобре, і тільки через якийсь час отямилась. А тоді сказала жінкам, що з'юрилися довкола неї: "Лише Бог і мій брат знають, що він тільки-но мені сказав". Королева призналася, що він їй розповів про останнього листа, якого вона надіслала своєму братові, його зміст знали тільки вони двоє. Я не можу пояснити, як Сведенборг дізнався про цю таємницю, але своєю честю можу заприсягтися, що ні граф Г... як це твердить автор листа, ні хтось інший не перехоплював й не читав листів королеви. Тодішній сенат дозволяв їй будь-що писати братові, вважаючи, що це листування зовсім не зачіпає інтересів держави. З усього видно, що автор цього листа анітрохи не знав вдачі графа Г... Цей поважний пан добре прислужився своїй батьківщині, поєднавши в собі талант духу й тепло серця, і навіть похилий вік не послабив у ньому цього безцінного обдаровання. В усій своїй політичній діяльності він був надзвичайно чесний, оголосив себе ворогом таємних інтриг та прихованих підступів, що їх розглядав як засоби, негідні для досягнення мети. Автор листа не знав як слід асесора Сведенборга. Єдиною слабкістю цієї справді, поважної людини було те, що він вірив у появу духів; але я знав його впродовж тривалого часу й можу твердити, що він так само був певен, ніби розмовляє з духами, як я зараз певен того, що тут пишу. Як громадянин і друг це була надзвичайно порядна людина, він відчував відразу до брехні й вів гідне наслідування життя. Отже, пояснення, яке хотів дати цьому факту рицар Бейлон, позбавлене підґрунтя; відвідини вночі Сведенборга графами Г... та Т... — вигадка. Зрештою, автор листа може бути певен, що я зовсім не є

послідовником Сведенборга; любов до правди спонукала мене чесно викласти факт, який так часто наводять з цілком фальшивими подробицями, і я підтверджую написане тут мною своїм повним підписом".

— Свідчення, що їх дав Сведенборг про свою місію в шведській та прусській королівських родинах, безперечно породили віру, якою живуть багато людей у цих дворах, — повів далі пан Бекер, поклавши газету назад до шухляди. — Одначе я не зможу розповісти вам про всі факти його матеріального, видимого життя: нікому не вдавалося розгадати його звички. Жив він замкнутий, не бажаючи збагачуватися чи здобувати славу. Сведенборг навіть вирізнявся своєрідною огидою до прозелітів, мало кому відкривався й розповідав про своє обдаровання лише тим, у кому розквітала віра, мудрість і любов. Він умів розпізнавати з першого погляду стан душі тих, хто підходив до нього, і перетворював на ясновидців тих, кого хотів розворушити своїм внутрішнім словом, його учні ні разу не бачили з 1745 року, аби він щось робив, керуючись людськими міркуваннями. І тільки одна людина, шведський священик на ймення Маттезіус, звинуватив його в божевіллі. За дивовижним збігом обставин цей Маттезіус, супротивник Сведенборга та його творчості, невдовзі сам збожеволів і ще прожив кілька років у Стокгольмі, отримуючи пенсію, призначену йому шведським королем. До речі, 1786 року на честь Сведенборга було старанно складено похвальне слово й виголошено у великій залі королівської Академії наук у Стокгольмі радником гірничого коледжу паном Санделем. Нарешті отримана лордом-мером Лондона декларація констатує найменші подробиці останньої недуги й смерті Сведенборга, якого тоді відвідав пан Фереліус — найвища шведська духовна особа. Близькі до нього люди свідчать, що Сведенборг постійно передбачав правду. "Через сто років, — сказав він панові Фереліусу, — моя доктрина правитиме церквою". Він передбачив день і час своєї смерті. Того дня, в неділю, 29 березня 1772 року, він запитав, котра зараз година. "П'ята", — відповіли йому. "Ось усе скінчилося, — сказав він. — Господь вас благословляє!" Потім через десять хвилин він спокійно вдихнув повітря й зробив легкий видих. Основними рисами його життя були простота, буденність, самотність. Коли Сведенборг закінчував один зі своїх трактатів, він вирушав кораблем до Лондона або до Голландії, там його публікував, і більше ніколи не заводив мови про нього. Він видав так один за одним двадцять сім різних трактатів, написаних, за його словами, під диктовку ангела. Правда це чи ні, але він пише, що мало людей спроможні витримати запал цих переказів. Ось вони всі, — показав пан Бекер на другу полицку, де стояло з шість десятків томів. — До семи трактатів, у яких Божий дух проливає своє найяскравіше світло, належать: "Утіхи подружнього кохання", "Небо й пекло", "Розкритий апокаліпсис", "Вияв вічного почуття", "Господня любов", "Справжнє християнство", "Всесильна ангельська мудрість, всевідання, повсюдність тих, хто визнає вічність і велич Господню". Його пояснення апокаліпсису починається такими словами, — провадив пан Бекер, узявши в руки Й розгорнувши перший том, що стояв біля нього: "Тут я нічого не сказав від себе, я говорив словами Господа, який через того самого ангела сказав Йоаннові: "Не запечатує слів пророцтва цієї книги". (Об'явлення

св. Йоанна Богослова, XXII, 10.)

Шановний пане, — провадив пастор, подивившись на Вільфріда, — я часто зимовими вечорами весь тремтів, читаючи жахливі твори, в яких ця людина з неабиякою простодушністю розповідає про найдивовижніші чудеса. "Я бачив небеса й ангелів, — пише він. — Духовна людина бачить духовну людину набагато краще, ніж земна людина бачить земну людину. Описуючи небесні чудеса й самі небеса, я корився наказові, що його мені дав Господь. Ваша воля вірити мені чи ні, але я не можу поставити інших у те становище, в яке мене поставив Бог; то не від мене залежить дати чи не дати їм змогу порозмовляти з ангелами, творити чудо, яке відповідало б їхньому розумінню; вони ж бо самі є єдиним інструментом свого ангельського воздвиження. Ось уже двадцять вісім років я перебуваю в духовному світі з ангелами й на Землі з людьми; Господь забажав розкрити мої очі святому духові, так само, як це він розкрив Павлові, Данилові і Єлисеєві". Одначе в деяких осіб бувають видіння духовного світу завдяки повній відчуженості, якою сомнамбулізм відмежовує їхнє тіло від душі, "в такому стані, — пише Сведенборг у трактаті "Ангельська мудрість", № 257, — людина може піднятися до небесного саява, бо, коли її плотські почуття притуплюються, небо безперешкодно впливає на її душу". Багато людей, які анітрохи не сумніваються, що Сведенборгові являлись небесні одкровення, припускають, проте, що не всі його твори однаковою мірою нав'язні Господом. Інші вимагають беззастережно приєднатися до Віри Сведенборга, цілком приймаючи всі незрозумілості його творів, вважаючи, що недосконалість земної мови завадила пророкові описати свої духовні видіння, чий неясності зникають перед очима тих, кого віра духовно відродила; адже, за блискучим висловлюванням його найвідданішого послідовника, "Плоть — це зовнішнє народження". Для поетів та письменників його надприродність справді велика, а для ясновидців усе це чиста дійсність. Його послідовники викликали в деяких християн обурення. Окремі критики висміяли небесну речовину з його храмів, золотих палаців і розкішних осель, де веселяться ангели; інші поглумилися з його гаїв, де ростуть загадкові дерева, із садків, де розмовляють квіти, де повітря біле, де містичні коштовності, сардонікс, карбункул, хризотил, хризопраз, ціан, халцедон, берил, урим і тумим наділені здатністю рухатися, виражають небесну правду і їх можна розпитувати, бо вони відповідають коливаннями світла ("Справжня релігія", 219); багатьом добрим духам не до вподоби світи, де кольори виливаються в музику чарівного концерту, де слова палають вогнем, де Слово Боже пишеться клинописом ("Справжня релігія", 278). Навіть на Півночі кілька письменників поглузували з його перлинних дверей, з діамантів, якими інкрустовані й наповнені будинки його Єрусалима, де найменше домашнє начиння виготовлене з рідкісних на землі речовин. "Якщо всі ці предмети рідкісні на цьому світі, — запитують його послідовники, — то хіба це може бути підставою вважати, що їх мало й на тому?" До речі, Сведенборг повторив з цього приводу знамениті слова Ісуса Христа: "Коли я говорив вам про земне, та не вірите ви, то як же повірите ви, коли я говоритиму вам про небесне?" (Євангеліє від с Йоанна, III, 12). Пане, я прочитав усього Сведенборга, — вів далі Бекер, зробивши гордовитий

жест. — Кажу я вам це з гордістю, бо я зберіг свій здоровий глузд. Читаючи його, треба з'їхати з глузду або стати ясновидцем. Хоч як я опирався цим двом божевіллям, я часто відчував якесь незнайоме захоплення, глибоке зворушення, внутрішню радість, що їх приносять тільки повна правда, бачення небесного світла. Коли душа пробігає по сторінках цих трактатів, усе на цьому світі здається крихітним. Немоżliво не здивуватися, дізнавшись, що за тридцять років цей чоловік опублікував про духовний світ двадцять п'ять томів розміром у чвертку аркуша, написаних латиною, найменший з яких має п'ятсот сторінок, надрукованих дрібним шрифтом. Подейкують, ніби він залишив у Лондоні ще двадцять томів, здавши їх на збереження своєму небожеві панові Сільверіхму, колишньому капеланові шведського короля. Звісно, людина, яка з двадцяти до шістдесяти років майже вичерпала себе, видавши своєрідну енциклопедію, мабуть, отримала якісь надприродні джерела, щоб написати ці незвичайні трактати у віці, коли сила в людини починає слабнути. В його творах є безліч пронумерованих пропозицій, жодна з яких не суперечить іншим. Скрізь у факті відчувається точність, методичність, присутність духу, наявність ангелів. Свою "Справжню релігію", в якій зібрано всі його догмати, сповнений світла твір, він задумав і написав у вісімдесят три роки. Зрештою, ніхто з його критиків і супротивників не спростував повсюдність, всевідання Сведенборга. Проте, коли я пірнув у цей потік небесного сяйва. Бог не розкрив мені моїх внутрішніх очей, і я не оцінив цих творів розумом заново народженої людини. Я не раз вважав, що одухотворений Сведенборг, мабуть, іноді погано чув ангелів. Я сміявся з багатьох видінь, у які, згідно з твердженнями ясновидців, я мав би щиро повірити, я не уявив собі ні ангельського клинопису, ні їхніх поясів, золото яких сяє то яскравіше, то тьмяніше. Якщо, наприклад, така фраза "Є самотні ангели" спершу мене дивно розчулила, то, поміркувавши, я не став пов'язувати цю самотність з їхнім одруженням. Я не зрозумів, чому пречиста Марія зберігає на небі біле атласне вбрання. Я наважився сам у себе запитати, чому велети демони Енаким і Гефілім завжди приходили битися з херувимчиками на апокаліптичні поля в Армагедоні. Не знаю, як дияволи ще можуть сперечатися з ангелами. Пан барон Серафітус зауважив мені, що ці подробиці стосуються ангелів, які жили на Землі в людській подобі. Часто видіння шведського пророка наповнені гротесковими фігурами. Одна з його "Пам'яток" — так він сам їх назвав — починається такими словами: "Я бачив гурт духів, вони були в капелюхах". В іншій "Пам'ятці" він отримує з неба записку, на якій бачить літери, що ними писали первісні люди, вони склалися з кривих ліній із маленькими каблучками, які носять на небесах. Щоб краще засвідчити своє спілкування з небесами, він мав би, на мою думку, подати цей папірець до шведської королівської Академії наук. Зрештою, може, я помиляюсь, може, матеріальний абсурд, яким переповнені його твори, має духовне значення. Але з другого боку, як сприймати зростання впливу його релігії? Його церква нині нараховує сімсот тисяч парафіян, як у Сполучених Штатах Америки, де до неї масово приєднуються різні секти, так і в Англії, де тільки в самому Манчестері вже є сім тисяч сведенборгців. Люди, що відзначаються багатими знаннями й посідають високе становище, у Німеччині, в Пруссії і на Півночі публічно

прийняли вірування Сведенборга, до речі, більш утішливе, ніж вірування інших християнських общин. Тепер мені хотілося б пояснити вам у кількох словах найголовніші положення доктрини, яку Сведенборг виробив для своєї церкви, але ця коротка розповідь, зроблена по пам'яті, може вийти помилковою. Тож я можу дозволити собі розповісти вам тільки про таємниці, що стосуються народження Серафіти.

Пан Бекер помовчав з хвилину, здавалося, він збирався з думками, й повів далі:

— Встановивши з математичною точністю, що людина живе вічно то в нижніх, то у верхніх сферах, Сведенборг називає ангельські духи істотами, які на цьому світі готуються жити на небі, де вони стають ангелами. За його словами, Бог не створював навмисне ангелів, немає жодного з них, який не був би на Землі людиною. Отже, Земля — це розсадник. Ангели не є ангелами для самих себе ("Ангельська мудрість", 57); вони перероджуються завдяки інтимному поєднанню з Богом, від якого Господь ніколи не відмовляється; сутність Господня ніколи не була негативна, вона завжди активна. Ангельські духи проходять через три види любові, бо людина може відродитися духовно тільки поступово ("Справжня релігія"). Передусім любов до себе: найвищим виявом цієї любові є людський дух, діяння якого заслуговує поклоніння. Потім любов до світу, що народжує пророків, великих людей, яких Земля обирає за поводитирів і вітає їх від Господнього імені. Нарешті, любов до неба, яка творить ангельські духи. Ці духи є, так би мовити, цвітом людства, яке в цьому цвіті виражає себе й задля нього існує. Вони повинні мати небесну любов або небесну мудрість; але вони завжди є в любові, перш ніж бути в мудрості. Отже, першим перетворенням людини є любов. Щоб досягти першого ступеня, її попередні існування повинні пройти через надію та милосердя, які підготують її до віри й молитви. Набуті ідеї через ці чесноти передаються кожній новій людській обгортці, під якою приховуються метаморфози внутрішньої істоти, бо жодна з чеснот не відокремлюється, всі необхідні: надія не існує без милосердя, віра — без молитви, — всі чотири сторони цього чотирикутника тісно пов'язані між собою. "Ангельський дух без однієї чесноти, — твердив він, — це однаково, що розбита перлина". Тож кожне з цих існувань — це коло, в якому скупчуються небесні багатства попереднього стану. Висока досконалість ангельських духів завдячує загадковому розвитку, під час якого не втрачаються жодні поступово набуті якості для того, щоб досягти свого славного перевтілення; адже з кожним перетворенням вони непомітно позбавляються плоті й гріхів. Коли людина живе в любові, вона позбувається всіх поганих пристрастей: за словами Ісаї, надія, милосердя, віра й молитва втомили його душу, яка більше не повинна осквернятися жодним земним почуттям. Звідси й ці високі слова святого Луки: "Ви становите собою скарб, який є нетлінним на небесах". І слова Ісуса Христа: "Залиште цей світ людям, він належить їм, самі очистіться і йдіть до мого отця". Друге перетворення — це мудрість. Мудрість — розуміння небесних речей, до яких дух приходить через любов. Дух любові здолав силу, що є наслідком усіх погамованих земних пристрастей, він сліпо любить Бога; але дух мудрості володіє знанням і знає, чому він його любить. Крила першого розкриті й несуть його до Бога,

крила другого згорнуті від страху, який нагонить на нього наука: він знає Бога. Перший постійно хоче бачити Бога й прагне до нього, другий торкається його й тремтить. Поєднання духу любові й духу мудрості ставить створіння в божественний стан, в якому душа є жінкою, а тіло — чоловіком, це і є останньою подобою людини, де дух бере гору над формою й форма ще бореться проти Божого духа, бо форма, плоть усе ігнорує, бунтує і хоче лишитися грубою. Це велике випробування породжує страшні муки, що їх бачать тільки небеса і яких спізнав Христос у оливковому садку. Після смерті перше небо розкривається перед цією подвійно очищеною людською натурою. Так помирають люди в розпачі, в той час, як дух помирає в захопленні. Отже, природний стан — це той, у якому перебувають ангельські духи, а божественний — це той, у якому опиняється ангел, перш ніж розірвати свою оболонку; оце і є три ступені існування, через які проходить людина, дістаючись до неба. Одне висловлювання Сведенборга допоможе вам зрозуміти різницю між природним і духовним. "Для людей, — пише він, — природне переходить у духовне, вони розглядають світ з погляду видимих форм і сприймають його в тій дійсності, як вони її розуміють. Для ангельського духа духовне переходить у природне, він розглядає світ з погляду його духовності, а не форми". Таким чином, наші гуманітарні науки — це тільки аналіз форми. Вчений — чисто зовнішнє явище, як і його знання; його внутрішнє служить йому лише для того, щоб зберегти свою здатність осягати правду. Ангельський дух заходить куди далі, його знання — це думка, яку в гуманітарній науці передають тільки слова; він черпає знання про речі в Слові Божому, вивчаючи кореспонденції, за допомогою яких світи узгоджуються з небесами. Слово Боже було написане чистими кореспонденціями, воно несе в собі вічний, або духовний сенс, який без науки про кореспонденції неможливо зрозуміти, у вічному сенсі кореспонденцій, пише Сведенборг ("Небесна доктрина", 26), існують численні таємниці. Тож люди, що поглузували з книг, в яких пророки зібрали Слово Боже, перебували в тому невіданні, в якому на цьому світі перебувають ті, хто нічого ніколи не тямить у науці й глузує з її положень. Знати кореспонденції Слова Божого з небесами, знати кореспонденції, що існують між видимими й вагомими речами земного світу та невидимими й невагомими речами духовного світу — це означає "мати небеса в своєму розумі". Всі предмети, створені Господом, неодмінно несуть у собі прихований сенс, як про це сказано в таких знаменитих словах Ісаї: "І земля є одежею". Цей загадковий зв'язок між найменшими часточками матерії і небесами Сведенборг називає небесною таємницею. Його трактат про "небесні таємниці", в якому пояснено кореспонденції, або взаємини між природним та духовним, що, за твердженням Якова Бема, повинні дати писемний вираз усякої речі, складається з шести томів і тринадцяти тисяч заповітів. "Це чудове осягнення кореспонденцій, яке Божа благодать допомогла зробити Сведенборгові, — писав один з його послідовників, — приховує в собі таємницю того зацікавлення, яке викликають його твори". Згідно з цим тлумачем, тут усе походить з неба й усе повертається до неба. Твори пророка — величні і ясні: він говорить на небесах, а його чути на Землі; одну його фразу можна було б розгорнути в цілий том. І послідовник цитує з тисяч фраз

одну: "Царство небесне, — пише Сведенборг ("Небесні таємниці") — це царство спонук. Дійство відбувається на небі, звідти переноситься на цей світ і поступово переходить до дуже дрібних часточок землі; земні впливи, будучи зв'язані зі своїми небесними спонуками, свідчать, що все в них взаємопов'язане й значуще. Людина — засіб зв'язку природного й духовного". Тож ангельські духи знають переважно кореспонденції, які пов'язують з небом кожна земну річ, і розуміють потаємний сенс пророчих слів, що свідчать про круговий рух. Отже, для цих духів усе на цьому світі має своє значення. Найменша квітка — це думка, життя, яке відповідає кільком рисочкам Всевишнього, якого вони постійно відчують. Перелюбство й розпуста, описані пророками в Святому письмі й часто спотворені так званими письменниками, означають для них стан душ, які на цьому світі вперто отруюються земною любов'ю й таким чином підтримують свій розрив з небом. Хмари являють собою запону, в яку загортається Бог. Смолоскипи, заповітний хліб, коні й вершники, розпусниці, коштовності — все це в Святому письмі має для них чарівливе значення й розкриває майбутнє земних фактів у їхніх взаєминах з небом. Усі можуть досягнути правду Об'явлень святого Йоанна, яку пізніше довела й матеріально підтвердила гуманітарна наука, таких, як оте, що, за словами Сведенборга, є головною суттю багатьох гуманітарних наук: "І бачив я небо нове й нову землю, перше бо небо та перша земля проминули". (Об'явлення св. Йоанна Богослова, XXI, I.) "Бони знають Божі вечери, на яких їдять тіло царів, тіла всіх вільних та рабів і на яку скликає всіх ангел, що на осонні стоїть". (Об'явл., XIX, 11 — 18) "І бачать вони крилату жінку, вдягнену в сонячні шати, і завжди озброєного чоловіка". (Об'явл.) Кінь з апокаліпсису, — твердить Сведенборг, — видимий образ людського розуму, осідланий смертю, бо він несе в собі руйнівне начало. Зрештою вони впізнають народи, сховані у формі, яка необізнаним здається фантастичною. Коли людина схильна прийняти пророче навіювання кореспонденцій, воно розбуджує в ній дух Слова Божого; тоді людина розуміє, що творення — це тільки перетворення; Слово Боже оживляє її розум і викликає в неї страшенну спрагу до правди, яку можна погамувати лише на небі. Людина досягає, залежно від ступеня своєї внутрішньої досконалості, силу ангельських духів і, спрямовувана бажанням, що є менш недовершеним станом невідродженої духом людини, йде до надії, яка відкриває перед нею світ духів, потім вона приходить до молитви, що дає їй ключ до небес. Якому створінню не хотілося б бути гідним увійти в сферу розуму, що потайки живе любов'ю або мудрістю? На цьому світі впродовж свого життя ці духи лишаються чистими; вони не бачать, не думають і не говорять, як інші люди. Існують дві здатності сприйняття: одна внутрішня, друга зовнішня. Дух доходить до суті чисел, оволодіває ними повністю й знає їхнє значення. Він розпоряджається рухом і переноситься скрізь завдяки своїй всюдисущості. "Ангел, — за словами шведського пророка, — присутній в іншому ангелі, коли він цього хоче" ("Ангельська мудрість"), бо він володіє даром відділятися від свого тіла й бачить небеса, як їх бачили пророки й сам Сведенборг. "У цьому стані, — писав він ("Справжня релігія", 136), — дух людський переноситься з одного місця в інше, а тіло лишається в попередньому стані, в якому я перебував упродовж двадцяти шести років". Тож ми повинні добре розуміти

біблійні слова, де говориться: "Мене забрав з собою дух". Ангельська мудрість у людській мудрості є тим, чим є численні сили природи в її дійстві. Все оживає, рухається й існує в духові, бо він міститься в Богові, це підтверджує такі слова святого Павла: "Ми живемо, діємо й містимося в Богові". Земля не ставить перед духом жодної перешкоди, так само, як у Слові Божому нема для нього жодної неясності. Божественність духа дозволяє йому зрозуміти Божу думку, сховану в словах, так само, як дух, що живе своїм внутрішнім світом, розуміє потаємний сенс, який приховують у собі всі речі нашого світу. Наука — мова поцейбічного світу, а любов — мова духовного світу. Тож людина більше описує, ніж пояснює, а ангельський дух усе бачить і розуміє. Наука засмучує людину, а любов підносить ангела. Наука ще шукає, а любов уже знайшла. Людина судить про природу, виходячи із своїх взаємин з нею, а ангельський дух судить про природу, виходячи із своїх взаємин з небом. Зрештою все на світі розмовляє з духами. Духи є в загадці гармонії творення; вони взаємодіють з духом звуків, з духом кольорів, з духом рослин; вони можуть розпитувати мінерал, а мінерал відповідає на їхні запитання. Що таке для них науки й скарби землі, коли вони в будь-яку мить охоплюють їх своїм поглядом, і хіба світи, про які так побиваються люди, не є для духів тією останньою приступкою, з якої вони невдовзі полинуть до Бога? Небесна любов і небесна мудрість дають про себе знати у них ореолом, що їх оточує і що його бачать тільки обранці. Їхня невинність, що є зовнішньою формою невинності дітей, знає таке, чого зовсім не знають діти: вони невинні й кмітливі. "А невинність небес, — пише Сведенборг, — справляє таке враження на душу, що ті, кого вона любить, ціле своє життя зберігають до неї глибоке почуття захоплення, яке я теж відчув. Мабуть, досить, — ще писав він, — мати бодай крихітку здатності сприймати, що назавжди змінитися, бажати вирушити до неба й таким чином увійти у сферу Надії". Його доктрину про одруження можна викласти кількома словами: "Господь узяв красу, вишуканість життя чоловіка й переніс їх у жінку. Коли чоловік роз'єднаний з цією красою, з цією вишуканістю свого життя, він суворий, сумний і сердитий; коли ж він поєднує себе з ними, він веселий і повноцінний". Ангели завжди перебувають у найвищому стані краси. Їхнє одруження відбувається таємничим чином. Цьому шлюбові, від якого не народжуються діти, чоловік дав розум, а жінка — волю: вони стають єдиною істотою, єдиною поцейбічною плоттю, потім вони, знову набувши небесної форми, здіймаються на небо. На цьому світі, в природному стані, взаємна схильність обох статей до втіх — це те, що приваблює, втомлює й викликає огиду; але у своїй небесній формі подружня пара, ставши одним і тим самим духом, знаходить у собі постійний привід до втіх. Сведенборг бачив це одруження духів, у яких, за словами святого Луки, нема ніяких весіль (XX, 35) і які надихаються тільки духовними втіхами. Один ангел згодився показати йому таке одруження й поніс його на крилах (крила — символ, а не земна дійсність). Він одяг його в свої святкові шати, і коли Сведенборг побачив себе вдягненим у сяйво, він спитав, навіщо це. "За цих обставин, — відповів ангел, — наші шати засвічуються, сяють і стають весільними". Тоді Сведенборг побачив двох ангелів, один з яких був з Півдня, а другий зі Сходу; ангел зі Сходу сидів на колісниці, в яку

було запряжено двох білих коней, віжки на них відсвічували сяйвом ранкової зорі; однак коли колісники наблизились на небі до нього, то він більше не бачив ні їх, ні коней. Ангел зі Сходу у пурпурних шатах й ангел з Півдня в гіацинтових промчали, як два вихори, й злилися воедино: один з них був ангелом любові, другий — ангелом мудрості. Проводир Сведенборга сказав йому, що цих двох ангелів пов'язувала на Землі внутрішня дружба й вони завжди були разом, хоч їх розділяли величезні простори. Злагодя, що є сутністю добрих шлюбів на Землі, ні на мить не покидає ангелів на небі. Любов — світло їхнього світу. Вічне захоплення ангелів спричиняється тією властивістю, якою їх наділяє Господь, щоб вони приносили йому ту радість, яку самі вони відчують від неї. Ця нескінченна взаємність і становить їхнє життя. На небі вони стають безсмертними, беручи участь у сутності Божій, яка сама себе породжує. Небеса, де живуть ангели, такі величезні, що коли б людина були наділена таким бистрим зором, яким є світло, що лине від Сонця на Землю, і коли б вона дивилася цілу вічність, її очі не знайшли б обрію для свого перепочинку. Тільки світло пояснює небесне блаженство. "Це випар Господньої чесноти, — пише Сведенборг ("Ангельська мудрість", 7, 25, 26, 17), — чисте випромінення його сяйва, після якого наш найясніший день переходить у темряву. Це сяйво може зробити все, воно відновлює все й не вичерпує себе; воно оточує ангела й допомагає йому досягти Бога в нескінченних своїх утіхах, що самі по собі без упину помножуються. Це світло вбиває кожну людину, не готову сприйняти його. Ніхто ні на цьому світі, ні на тому не може бачити Бога й лишитись живим. Ось чому він і сказав: "Гора, де Мойсей розмовляв з Господом, стережеться, щоб хтось не прийшов торкнутися її і не помер". (Вихід, XIX, 12, 13, 21, 22, 23). Іще: "Коли Мойсей приніс обидві таблиці свідчення, лице його так променіло, що він мусив прикрити його покривалом, щоб ніхто не помер, коли він розмовлятиме з народом". (Вихід, XXXIV, 29–35). Перетворення Ісуса Христа теж засвідчує світло, що його провісник спрямовує з неба, й про невимовні утіхи, які знаходять ангели в тому, що постійно сповнені ними. "Обличчя його, — сказав святий Матвій (Євангеліє від св. Матвія, XVII, 2–5), — як те сонце, засяяло, а одежа його стала біла, як світло... і ось хмара ясна заслонила його учнів". Нарешті, коли небесне світило освітлює тільки істот, що не визнають Господа, яким його слово невідоме і яких ангельські духи зібрали з усіх кінців світу. Бог посилає ангела-винищувача, щоб змінити юрбу непокірного світу, який у неосязності Всесвіту для нього все одно, що в природі безплідний зародок. Наближаючись на кометі до Землі, ангел-винищувач починає обертати її довкола своєї осі: і тоді континенти стають морським дном, найвищі гори — островами й колись покриті морями поверхні виринають з води, корячись законам Книги буття; Слово Боже тоді знову набирає сили на новій землі, яка зберігає в усіх місцях земну воду й небесний вогонь. На тлі сяйва, яке ангел несе з небес, сонце просто блідне. Тоді, як сказав Ісая (II, 19), "Люди підуть до скельних печер та до пороку в ями"... "...та й скажуть до гір та до скель: "Поспадайте на нас, і позакривайте ви нас від лиця того, хто сидить на престолі, і від гніву агня!" (Об'явлення св. Іоанна Богослова, VI, 16). Агнець — велика фігура невідомих і переслідуваних ангелів на цьому світі. Христос сказав іще

таке: "Щасливі ті, хто страждає! Щасливі простодушні люди! Щасливі ті, хто любить!" У цьому весь Сведенборг: страждати, вірити, любити. Щоб любити, то хіба не слід постраждати й вірити? Любов відроджує силу, а сила приносить мудрість; звідси й розум, бо сила й мудрість складають волю. Бути розумним означає знати, хотіти й могли, це і є три властивості ангельського духа. "Якщо Всесвіт має якийсь сенс, то ось що є найбільш гідним Бога!" — сказав мені святий Мартин, з яким я бачився під час його подорожі до Швеції". Пане Вільфріде, — вів далі Бекер помовчавши, — що означають ці уривки, взяті з великого твору, про який можна мати певне уявлення, лише порівнявши його з потоком світла, з полум'яними зливами? Коли людина пірнає в це сяйво, то її підхоплює страхітлива течія. Поема Дайте Аліг'ері лише частково досягає того високого ступеня, якого прагне досягти Сведенборг у своїх численних строфах, в яких він зробив відчутними на дотик небесні світи, так само, як Бетховен збудував свої палаци гармонії з тисяч нот, як архітектори спорудили свої собори з тисяч цеглин. Ви поринаєте в них, наче в безодню, де ваш дух не завжди вас підтримує. Звісно, треба мати могутній розум, щоб повернутися звідти живим і здоровим до наших суспільних ідей.

Сведенборг особливо любив барона Серафітуса, — провадив пастор, — прізвище якого за старим шведським звичаєм набуло з незапам'ятних часів латинське закінчення "ус". Барон був найпалкішим послідовником шведського пророка, який відкрив у ньому очі внутрішньої людини й підготував його до життя, відповідного до наказів небес. Він шукав серед жінок ангельський дух, Сведенборг знайшов йому його в одному з видінь. Його нареченою стала дочка лондонського шевця, в якій, за словами Сведенборга, розквітало небесне життя й чиї внутрішні випробування звершилися. Після перетворення пророка барон приїхав до Ярвіса, щоб згідно з приписами святої молитви відсвяткувати тут своє небесне весілля. Щодо мене, пане Вільфріде, то я, не будучи ясновидцем, бачив тільки земні діяння цього подружжя: їхнє життя нагадувало життя тих святих, чесноти яких складають славу римської церкви. Вони полегшили вбогість місцевих жителів, давши всім їм статок, який був не такий уже й великий, але якого цілком вистачало, щоб задовольнити власні потреби; люди, що жили біля них, ніколи не бачили, щоб вони гнівалися або нетерпеливились, вони завжди були щедрі й лагідні, сповнені приязні, вдячності й справжньої доброти, їхнє одруження було гармонією двох тісно пов'язаних між собою душ. Дві гагари, що летять крило в крило, відлуння звуку, думка в слові — ось що, може, чудово відображає цей шлюб. Тут усі їх любили тією любов'ю, яку можна передати, лише порівнявши її з любов'ю рослини до сонця, в жінки були прості манери, вона мала гарну постать, гарне обличчя й її шляхетність скидалася на шляхетність найвеличніших осіб. 1783 року, на двадцять шостому році свого життя, ця жінка зачала; її вагітність була великою радістю. Таким чином подружжя прощалося зі світом, бо, як вони обоє мені сказали, воно вознесеться, коли скине з себе плотську одежу їхня дитина, що потребувала їхньої опіки доти, коли в неї вселиться сила бути самою собою. Дитина народилась, і то була ця Серафіта, про яку ми зараз ведемо мову; коли вона була зачата, її батько й мати ще більше

усамітнилися, ніж до того, пристрасно молячись до неба. Вони сподівалися побачити Сведенборга, і віра здійснила їхню надію. В день народження Серафіти Сведенборг з'явився в Ярвісі й наповнив світлом кімнату, де народжувалася дитина. Кажуть, нібито він виголосив такі слова: "Діяння відбулося, небеса втішаються!" Служники почули дивні звуки мелодії, яку, за їхніми словами, здавалося, подув вітру приносив з чотирьох сторін світу. Дух Сведенборга вивів з дому батька й привів на Фіорд, де його покинув. Кілька жителів Ярвіса підійшли були тоді до пана Серафітуса й почули, як він виголосив ніжні слова зі Святого письма: "Які гарні на горах ступні ангела, що його нам посилає Господь!" Я вийшов був зі свого дому й подався до замку, щоб охрестити дитину, дати їй ім'я й виконати покладений на мене обов'язок, але зустрів дорогою барона. "Ви даремно клопочетесь, пасторе, — сказав він мені, — наша дитина повинна бути без імені на цій землі. Ми вам не дамо хрестити за допомогою води земної церкви дитину, щойно освячену в небесному вогні. Ця дитина залишиться квіткою, ви не побачите її старіння, ви лише бачитимете, як вона проходитьиме повз вас; ви існуєте, а вона живе; ви володієте зовнішніми чуттями, а вона ні, в неї все внутрішнє". Він виголосив ці слова якимсь надприродним голосом, який збентежив мене дужче, ніж вираз його обличчя, що випромінювало світло. Барон був схожий на ті фантастичні образи, якими нам уявляються апостоли, коли ми читаємо пророцтва Біблії. Але такі враження бувають не так уже й рідко в наших горах, де довгі сніжні зими викликають у нашому організмі дивні явища. Я спитав у нього, чому він так вирішив. "Мене провідав Сведенборг, я щойно розпрощався з ним, я дихав небесним повітрям", — відповів мені він. "Який у нього був вигляд, коли явився?" — спитав я барона. "Сведенборг був таким, яким я бачив його востаннє, незадовго до його смерті, в липні 1771 року, у Річарда Шерсмита, що мешкав у лондонському кварталі Клод-Бат-Філд. На ньому був ратиновий фрак зі сталевими гудзиками, застебнутий жилет, біла краватка, на голові — та сама чудова перука з припудреними на боках локонами, що обрамлювала його широке осяйне чоло, яке так гармоніювало з вольовим і спокійним обличчям. Я впізнав ніс з розширеними, повними вогню ніздрями; знову побачив завжди всміхнені вуста, ті самі ангельські вуста, що з них прозвучали слова, які ошчасливили мене: "До скорої зустрічі!" І я відчув сяйво небесної любові, — вів далі пастор. — Баронове обличчя випромінювало впевненість, і це відбирало в мене бажання сперечатися з бароном, я слухав його мовчки, баронів голос мав у собі щемке тепло, що зігрівало моє нутро; його вигляд зворушував моє серце, так само, як чийсь гнів збуджує наші нерви. Я ступав за ним мовчки й так прийшов до замку, де побачив безіменну дитину, що лежала на руках своєї матері. Серафіта почула мої кроки й підвела до мене голівку: очі в неї були зовсім не такі, як у звичайної дитини, щоб висловити своє враження від них, я мав би сказати, що вони вже бачили й мислили. Дитинство цього приреченого створіння супроводжувалося незвичайними обставинами нашого клімату. Впродовж дев'яти років наші зими були м'якші й літа довші, ніж звичайно. Це явище спричинило багато суперечок серед учених; їхні пояснення здалися достатніми академікам, зате вони викликали посмішку в барона, коли я йому розповів про них. Ніколи ніхто не бачив

Серафіти голенькою, як це бачать іноді інших дітей; ніколи жоден чоловік і жодна жінка не торкалися її; вона жила ніким не займана біля маминих грудей і ніколи не плакала. Старий Давид вам це підтвердить, коли ви розпитаєте в нього про його господиню, до якої він, до речі, ставиться з таким захопленням, з яким ставився до святого ковчега той цар, чие ім'я він носить. У дев'ятирічному віці дитина почала молитися: молитва — це сенс її життя, ви бачили її в нашому храмі на різдво, куди вона приходить сама-одна: там вона тримається на чималій відстані від інших людей. Якщо ця відстань не відділяє її від чоловіків, вона страждає. Тож Серафіта проводить більшість часу в замку. До речі, як вона там живе, ніхто не знає; Серафіта не з'являється на людях; всі якості, всі почуття в неї часто внутрішні; вона здебільшого перебуває, за словами письменників-папістів, у стані містичного споглядання, властивого першим усамітненим християнам, у яких жила традиція Христового слова. Її розум, душа, тіло таке пречисте, як сніги на наших горах. У десять років Серафіта вже була така, якою ви тепер її бачите. Коли вона мала дев'ять років, її батько й мати померли, без мук, без очевидної недуги, лише перед цим назвали час, коли їх не стане. Серафіта стояла й спокійно дивилася на них, не виявивши ні смутку, ні душевного болю, ні радості, ні цікавості; батько й мати їй усміхалися. Коли ми прийшли забрати їхні тіла, Серафіта сказала: "Забирайте!" — "Серафіто, — мовив я до неї — саме так ми її називали, — невже вас не вразила смерть вашого батька й матері? Вони ж бо вас так любили!" — "Хіба вони повмирали? — відповіла вона. — Ні, вони залишилися в мені назавжди. Це нічого не означає", — додала вона, байдуже кивнувши на тіла покійників. Я бачив Серафіту втретє після її народження. В храмі важко її побачити, бо вона стоїть у затінку під колоною, де неможливо розгледіти її обличчя. Із служників цього дому залишився з того часу лише старий Давид, який, незважаючи на свої вісімдесят два роки, цілком упорється з обслуговуванням своєї господині. Дехто із жителів Ярвіса розповідав дивовижні речі про цю дівчину. Їхні розповіді перейшли в досить тривкі легенди у краю, сповненому таємничості, і тоді я заходився вивчати "Трактат про чари" Йогана Віра й твори з окультних наук, де описуються так звані надприродні сили в людині, бажаючи знайти в них щось схоже на те, чим наділяли Серафіту.

— Отже, ви не вірите, що в ній є ті сили? — спитав Вільфрід.

— Я бачу в ній, — добродушно відповів пастор, — надзвичайно примхливу, зіпсовану батьками дівчину, вони запаморочили їй голову тими релігійними ідеями, про котрі я вам розповів.

Мінна легенько похитала головою, що означало заперечення.

— Бідолашна дівчина! — провадив пастор. — Батьки навіяли їй згубне возвеличення, що збиває з пантелику містиків, доводячи їх так чи інакше до божевілля. Вона дотримується дієт, що завдають чимало прикрощів Давидові. Цей добрий дідуган нагадує хирляву рослинку, що гнеться під найменшим вітром і розквітає під найслабкішим сонячним промінчиком. Його господиня, в якої він запозичив її незрозумілу мову, стала його вітром і сонцем; у його очах її ноги діамантові й чоло всіяне зорями; вона ходить, оточена сяйливим і білим повітрям; її голос супроводжує

музика; вона володіє даром ставати невидимою. Попросіть у нього дозволу побачити її. Він вам відповість, що вона подорожує по зоряних землях. Важко повірити в такі казочки. Знаєте, всяке чудо так чи інакше нагадує історію про Золотий зуб. Отож ми маємо свій Золотий зуб у Ярвісі. Так, рибалка Дункер твердить, ніби він бачив то як вона пірнала у Фіорд, звідки виринала у вигляді гагари, то як вона ходила по хвилях під час шторму. Фергус, який випасає худобу на полонинах, розповідає, ніби в дощову погоду він бачив, що небо завжди було ясне над шведським замком і голубе над головою Серафіти, коли та виходила з дому. Багато жінок чують звуки величезного органа, коли Серафіта йде до храму, й цілком серйозно запитують у своїх сусідок, чи вони теж їх чують. А моя дочка, якою ось уже два роки захоплюється Серафіта, жодного разу не чула ні музики, не відчувала ні запаху неба, який, подекуять, наповнює повітря, коли вона проходить. Мінна, частенько повернувшись додому, розповідала, як ця дівчина наївно милується красою нашої весни; дочка приходила вся в пахощах, що їх виділяють перші паростки модрини, сосни або квіти, подихати якими вона ходила із Серафітою; але ж після такої довгої зими нема нічого природнішого за цю велику радість. Скажи, дочко, правда ж, що товаришування з цим демоном не має в собі нічого надзвичайного?

— Ці таємниці не належать мені, — відповіла Мінна. — Біля неї я знаю все, а коли опиняюсь далеко від неї, не знаю нічого; в її товаристві я перестаю бути сама собою, коли ж покидаю її, забуваю геть усе про те чарівне життя. Побачення з цим демоном схоже на сон, від якого в мене лишаються тільки ті спогади, на які вона виявляє свою волю. Я могла чути біля неї ту музику, про яку розповідають дружини Банкера та Еріксона, але певне, її забула, розлучившись із Серафітою; я могла відчувати біля неї небесні пахощі, бачити чудеса, про що більше не маю жодного уявлення, повернувшись додому.

— Мене дуже дивує, що, відколи я вас знаю, ви страждаєте біля неї, — сказав пастор Вільфрідові.

— Біля неї! — вигукнув чужинець. — Вона ніколи не дозволяла поцілувати себе, навіть доторкнутися до неї рукою; коли вона вперше подивилася на мене, її погляд викликав у мене ніяковість. Серафіта сказала: "Ласкаво просимо, ви ж бо мали сюди прийти". Мені здалося, що вона мене знає. Я здригнувся. Страх примусив мене вірити їй.

— А мене — любов, — докинула Мінна не почервонівши.

— Ви не глузуєте з мене? — спитав Бекер, добродушно засміявшись. — Чи ти, дочко, не уявляєш себе духом любові, а ви, пане, духом мудрості? Пастор випив склянку пива й не помітив, як Вільфрід здивовано зиркнув на Мінну.

— Киньмо жарти, — провадив священник. — Мені стало дуже прикро, коли я дізнався, що сьогодні ці дві навіжені зійшли на верхівку Фальбергу. Та, мабуть, дівчата перебільшують, вони, певне, піднялися на якийсь звичайний пагорб. Адже дістатись до вершини Фальбергу неможливо.

— Тату, — схвильовано сказала Мінна, — я ж бо перебувала під владою демона,

коли сходила з ним на Фальберг.

— Ось що важливо, — сказав Бекер, — Мінна ніколи не обманює.

— Пане Бекер, — озвався Вільфрід, — запевняю вас, Серафіта так мене зачаровує, що мені бракує слів, щоб описати ці чари. Вона відкрила в мені таке, про що лише я сам міг знати.

— Сомнамбулізм! — сказав старий. — До речі, про багато подібних навіювань пише Йоган Вір як про явища, що їх можна пояснити і які колись спостерігалися в Єгипті.

— Дайте мені почитати теософські твори Сведенборга, — сказав Вільфрід, — я хочу пірнути в цю безодню світла, ви викликали в мене спрагу до них. Пан Бекер простяг томик Вільфрідові, який одразу ж почав читати. Було близько дев'ятої години вечора. Служниця принесла вечерю. Мінна приготувала чай. Повечерявши, всі взялися кожен до своєї справи — пастор читав "Трактат про чари", Вільфрід заглибився в томик Сведенборга, а дівчина заходилася шити, поринувши в свої спогади. Це були норвезькі посиденьки, тихий, задумливий вечір, сповнений квітів під снігом. Ковтаючи сторінки пророка, Вільфрід жив тільки своїми внутрішніми чуттями. Час від часу пастор напівсерйозно-напівсердито кивав на нього Мінні, яка сумовито всміхалася. Мінні здавалось, що їй посміхалося обличчя Серафітуса, яке ширяло в клубах диму, що огортали всіх їх трьох. Годинник вибив північ. З гуркотом відчинилися вхідні двері, у вузькому передпокої, що розділяв двоє дверей, почувлися важкі квапливі кроки переляканого дідугана. Потім до світлиці зайшов Давид.

— Біда! Біда! — закричав він. — Ходіть до нас, ходіть усі! Там розгулялися нечисті сили! Вони у вогняних мітрах! Адоніси, вертумни та сирени! Вони спокушають її, так само, як спокусили на горі Ісуса. Ходіть прогнати їх.

— Упізнаєте мову Сведенборга? Мені нічого додати! — засміявся пастор.

Але Вільфрід та Мінна із жахом дивилися на старого Давида з розкуйовдженою сивою чуприною й розгубленими очима, в якого тремтіли припорошені снігом ноги, бо він прийшов сюди без лиж; до того ж старий був такий збуджений, ніби його пригнав сюди нестримний вітер.

— Що сталося? — запитала Мінна Давида.

— Нечисті сили хочуть знову заволодіти нею.

Почувши ці слова, Вільфрід закліпав очима.

— Ось уже майже п'ять годин вона стоїть, підвівши вгору очі й простягнувши руку; вона страждає й волає до Бога. Я ж не можу дістатись до неї, бо пекло виставило за вартових вертумнів. Вони звели залізний мур між нею та її старим Давидом. Як я доберусь до неї, якщо їй буду потрібен? Допоможіть мені! Ходіть помоліться!

Страшно було дивитися на розпач цього старого.

— Її оберігає Боже сяйво. Але що буде, як вона поступиться перед насильством? — щиро запитав він.

— Тихо! Не плетіть нісенітниць, Давиде! Зараз ми все перевіримо. Ми проведемо вас додому, — сказав пастор, — і ви побачите, що у вас нема ні вертумнів, ні дияволів, ні сирен.

— Ваш батько сліпець, — прошепотів Давид Мінні.

Вільфрід, на якого читання першого трактату Сведенборга, що його він устиг пробігти очима, справило глибоке враження, вже прив'язував до ніг у сінях лижі. Мінна теж враз зібралася. Вони залишили далеко позаду двох старих і самі кинулися до шведського замку.

— Ви чуєте потріскування? — спитав Вільфрід.

— То на Фіорді тріщить крига, — відповіла Мінна. — Наближається весна!

Вільфрід змовчав. Прийшовши на подвір'я, вони не відчули, що їм не хочеться заходити до будинку.

— Що ви думаєте про неї? — спитав Вільфрід.

— Яке сяйво! — скрикнула Мінна, що стояла перед вікном світлиці. — Ось він! Ось він! Боже мій, який він гарний. О, мій Серафітусе, візьми мене! Ці слова дівчина вигукнула подумки. Воно бачила Серафітуса, що стояв у тумані опалового кольору, який огортав його майже фосфоричне тіло.

— Яка вона гарна! — теж подумки скрикнув Вільфрід.

Цієї миті надійшов у супроводі Давида пан Бекер: він побачив свою дочку й чужинця перед вікном, наблизився до них, зазирнув у вікно до світлиці й сказав:

— Що ж, Давиде, вона молиться.

— Але ж, пане, спробуйте зайти.

— Навіщо турбувати того, хто молиться? — відказав пастор.

Цю ж мить від вікна відбилосся проміння місяця, який здіймався над Фальбергом. Усі обернулися, збентежені цим природним явищем, що примусило їх здригнутися; та коли вони знову подивилися на Серафіту, вона зникла.

— От дивина! — сказав спантеличений Вільфрід.

— А я чую ніжні звуки! — озвалась Мінна.

— Що, що? — перепитав пастор. — Вона, безперечно, лягає в ліжко.

Давид зайшов до будинку. А решта трое мовчки поверталися назад; ніхто з них не міг збагнути того видіння: пан Бекер сумнівався в ньому. Мінна милувалася ним, а Вільфрід хотів ще дивитися на нього.

Вільфрідові було тридцять шість років. Хоч його постать мала досить незграбні пропорції, та всі разом вони створювали гармонію. Був він середнього зросту, плечистий, з широкими грудьми, короткою шиєю, як у тих людей, у кого серце близько до голови; чорне волосся в нього було густе й ніжне, карі очі горіли сонячним вогнем, засвідчуючи, з якою жадібністю його натура вбирала в себе світло, його чоловічим зворушливим рисам бракувало внутрішнього спокою, який звичайно вселяє в людей безхмарне життя, у них проявлялись невичерпність гарячих почуттів та інстинктивна непогамовність, так само, як його рухи виказували витонченість фізичної будови тіла, гнучкість розуму й непомильність їх взаємодії. Цей чоловік міг боротися з дикуном, чути, як і він, кроки ворога на чималій відстані в лісі, нюхом вловлювати його запах у повітрі й бачити на обрії сигнал друга. Спав він легким сном, як усі ті створіння, що не бажають бути заскочені зненацька. Вільфрідове тіло швидко звикало до клімату країн,

куди закидало його бурхливе життя. Митці й вчені побачили б у цій статурі людський взірєць: у ній усе було врівноважене — дія й почуття, розум і воля. На перший погляд, здавалося, Вільфрід належав до чисто інстинктивних істот, які сліпо вдовольняють свої матеріальні потреби, та насправді він уже з самої юності поринув у суспільне життя, з яким його тісно пов'язали почуття; навчання збагатило його розум, розмірковування загострили думку, науки розширили світогляд. Він вивчив суспільні закони, гру інтересів, що ґрунтуються на пристрастях, і, здавалося, ще в юні літа освоїв абстрактні поняття, на яких тримаються суспільства. Він корпів над книгами, в яких відображалися колишні людські діяння, потім проводив безсонні ночі у розкішних європейських столицях, прокидався не тільки в ліжку і, мабуть, спав на полі бою в ніч перед битвою й у ніч після перемоги; може, бурхлива молодість кидала його на верхній палубі якогось капорного судна через найконтрастніші країни планети, тому він спізнав сучасні людські діяння. Отже, Вільфрід знав теперішнє й минуле, дві історії — давню й сучасну. Багато таких самих людей, як Вільфрід, мали однаково могутні Руку, Серце й Голову; і так само, як і він, зловживали своєю потрійною владою. І хоч цей чоловік ще своїм тілом перебував близько від грішної частини людства, він, звісно, душею водночас належав до сфери, де головною силою є розум. Незважаючи на серпанок, що огортав його душу, в ньому проявлялися ті невимовні ознаки, що їх помічали лише очі чистих створінь — очі дітей, на чию невинність ще не вплинула жодна погана пристрасть, очі старого, який переборов свою невинність; ці ознаки виказували в ньому Каїна, в якому ще жила надія і який, здавалося, шукав виправдання на краю землі. Мінна бачила в цьому чоловікові славетного каторжника, а Серафіта знала його; обидві вони були "в захваті від нього й жаліли його. Звідки в них було це передчуття? Нічого надто простого або незвичайного не було в ньому. Тільки-но людина хоче проникнути в таємниці природи, де нема нічого таємничого, де тільки треба все побачити, вона помічає, що просте творить у ній чудеса.

— Серафітусе, — сказала одного вечора Мінна через кілька днів після приїзду Вільфріда до Ярвіса, — ви читаєте в душі цього чужинця, а на мене він справляє якесь невизначене враження. Мене кидає від нього то в жар, то в холод, ви, певне, знаєте причину, звідки беруться цей жар і холод, і скажіть мені це, адже ви знаєте все про нього.

— Еге ж, я дізналась про ці причини, — відповів Серафітус, опустивши на очі свої широкі повіки.

— Яким чином? — з цікавістю спитала Мінна.

— Я володію даром ясновидіння, — відповів він. — Ясновидіння — вид внутрішнього бачення, яке проникає скрізь, ти зможеш це зрозуміти тільки через порівняння. У великих містах Європи, де з'являються твори, в яких людська рука намагається відтворити духовний світ так само, як і фізичну природу, є талановиті люди, що виражають думки через мармур. Скульптор обтісує мармур, надає йому певної форми, вкладає в нього певний світ думок. Є мармур, який людська рука наділила властивістю виражати кращу чи гіршу рису людства, більшість людей бачать у ньому постать

людини — та й годі, друга, значно менша частина людей, що перебувають на вищому щаблі свого розвитку, бачать втілені митцем у скульптуру думки й милуються її формою; але втаємничені в мистецтво цілком розуміють скульптора: бачачи його мармур, вони вловлюють у ньому цілий світ його думок. Вони і є князями мистецтва, вони носять у собі дзеркало, в якому відбивається природа з усіма своїми найменшими шерехатостями. Отож у мені є щось схоже на дзеркало, в якому відбивається духовний світ з усіма своїми причинами й наслідками. Я розгадую майбутнє й минуле, проникаючи в такий спосіб у людську самотність. "Як?" — знову ти мене питаєш. Припусти, що мармур став тілом людини, що скульптор несе в собі почуття, пристрасть, ваду чи злочин, чесноти, гріх чи каяття, тоді ти зрозумієш, як я прочитала все в душі чужинця, хоч і не пояснюватиму тобі, що таке ясновидіння, адже щоб збагнути цю властивість, треба нею володіти.

Хоч Вільфрід належав до двох перших, таких різних категорій людства — до сильних і мислячих людей, але його зловживання, неспокійне життя й помилки часто приводили його до віри, бо сумнів має дві сторони: світлу й темну. Вільфрід увібгав цілий світ у свої дві форми — матерію і дух, щоб не перейматися прагненням до незвіданого, бажанням податися світ за очі, що охоплює майже всіх людей, які все знають, усе можуть і всього хочуть. Та ні його знання, ні дії, ні бажання не мали певного спрямування. Він так заповзятливо втікав від громадського життя, як великий грішник шукає монастиря. Вільфрід ніколи не відчував докору сумління, цієї чесноти слабкодушних. Докір сумління — це безсилля, що неодмінно знову спонукає людину до гріха. Тільки каяття — сила, воно — всьому вінець. Але мандруючи світом, з якого Вільфрід зробив собі монастир, він ніде не знайшов бальзаму для своїх ран, ніде не побачив природи, до якої міг би пригорнутись. Розпач висувив у ньому всі джерела бажання. Вільфрід належав до тих умів, які, сповнившись пристрастей, відчувають себе сильнішими за ці пристрасті й більше не мають чого стискати в своїх обіймах; умів, які, опустивши нагоду очолити рівних собі, щоб розчавити під копитами своєї кінноти цілі народи, здобули б за будь-яку ціну здатність слугувати якійсь вірі: одне слово, він нагадував величну скелю, що марно чекає удару чарівної палички, після якого, певне, з неї забили б глибокі джерела. До Норвегії Вільфріда закинуло неспокійне життя шукача пригод, і тут, у Ярвісі, його захопила зима. Того дня, коли Вільфрід уперше побачив Серафіту, він зовсім забув усе своє минуле. Дівчина розбудила в ньому почуття, що їх, як він гадав, уже не можна було розбудити. Здавалося, з-під попелу пробилось останнє полум'я почуттів і розвіялося під першим подувом її голосу. Чи бодай комусь випало колись відчувати себе знову молодим і чистим після того, як він зачучверів у старості й погруз у нечистотах? Раптом Вільфрід покохав, як ніколи ще не кохав, покохав таємно, щиро, глибоко, пристрасно. Все єство його переповнював неспокій від самої думки побачити Серафіту. Чекаючи на неї, він подумки переносився в незвідані світи; він німів перед нею, вона зачаровувала його. Тут, під снігами, посеред крижин, виросла на своєму стеблі ця небесна квітка, яка розбуджувала обмануті досі його бажання й вселяла в нього свіжі думки, сподівання й почуття, що клубочаться

довкола нас, щоб понести у далекі краї, як на символічних картинах, продиктованих художникам якимсь близьким духом, ангели несуть обранців у небеса. Небесний запах пом'якшував граніт цієї скелі, світло, наділене словом, наповнювало його божественними мелодіями, що супроводжують мандрівника в його дорозі до неба. Вріпивши чашу земної любові, чашу, яку його зуби вщент розстрожили, він помітив іншу дивовижну чашу, де мінилися хвили, чашу, що збуджує спрагу до непогамовних утіх; до неї він припаде гарячими вустами, сповненими віри, яка анітрохи не примусить заіскритися кристаль. Вільфрід настовхнувся на нездоланий мідний мур, якого шукав на землі. Тепер він стрімголов мчав до замку Серафіти, щоб освідчитись їй у коханні, яке підганяло його, наче бронзового вершника на казковому коні, вершника, нездатного нічим зворушитись, непохитного, який на прудкій тварині чомусь завжди стає важчим і квапливішим. Вільфрід ішов, щоб розповісти про своє життя і, розказуючи про свої промахи, описати велич душі своєї, змалювати руїни своїх пустель; та тільки-но він проходив через браму й опинявся у полі зору її очей, чия блискотлива синь не знала ніяких меж, він ставав спокійний і упокорений, наче лев, що, накинувшись на жертву на африканській рівнині, раптом сповнюється блаженства й угамовується. Вільфрід відкривав перед собою безодню, в яку падали його гарячкові слова й звідки лунав голос, що змінював його: він ставав хлоп'ям, шістнадцятирічним хлоп'ям, сором'язливим і боязливим перед дівчиною з ясним чолом, перед цією білою постаттю, чий незворушний спокій скидався на жорстоку байдужість людської справедливості. І ця битва припинялася тільки того вечора, коли нарешті вона самим поглядом приголомшувала його, немов шуліка, який, окресливши карколомні кола круг жертви, перш ніж понести до свого гнізда, примушує її заціпеніти. У наших душах точаться тривалі битви, межею яких є одне з наших діянь і які мовби становлять зворотний бік людства. Цей зворотний бік у Господніх руках, а лицьовий — у людських. Серафіта ще раз змогла довести Вільфрідові, що вона знає цей такий різноманітний зворотний бік, який є другим життям у більшості людей. Вона часто казала йому своїм голосом горлиці: "Навіщо вся ця лють?" — коли Вільфрід збирався заволодіти нею, Вільфрід мав удосталь сили і міг обурливо закричати, як він якось закричав у домі пана Бекера, де тільки розповідь цього старого його заспокоїла. Цей такий глумливий, такий брутальний чоловік нарешті побачив, як починало жевріти сяйво зоряної віри в його ночі; він запитував себе, чи, бува, Серафіта не є вигнанкою з вищих сфер, що перебуває в дорозі на батьківщину. Вільфрід не обожнював цієї норвезької лінії, що часто роблять коханці в усіх країнах, він вірив у її божественність. Але чому вона залишилася на дні цього Фіорду? Що вона тут робить? У його голові роїлися запитання, на які не було відповіді. А головне, як складуться взаємини між ними двома? Чому доля закинула його сюди? Серафіта була для нього тією непорушною, але легкою, мов тінь, мармуровою статуєю, якою щойно побачила її Мінна на краю безодні: Серафіта застигала так перед усіма безоднями, де ніщо її не могло зворушити, де вона й бровою не вела, де світло її зіниць і не миготіло. Отже, це було безнадійне кохання, але воно таїло в собі певну цікавість. З цієї миті, коли Вільфрід запідозрив ефірну природу в чаклунці, що розповіла

йому про таємниці свого життя в гармонійних снах, він забаг підкорити її собі, взяти її і понести до неба, де, певно, на неї чекали. Він, може представляв би там Людство, Землю. Гордість, це єдине почуття, яке може довго надихати людину, робило б його щасливим за цей тріумф до кінця життя. Від самої цієї думки в його жилах закипала кров, калатало серце. Якщо ж Вільфрід не доможеться успіху, він її знищить. Цілком природно люди нищать те, чим не можуть заволодіти, заперечують те, чого не розуміють, зневажають те, чого прагнуть!

Наступного дня Вільфрід, стурбований думками, що їх йому навіяло незвичайне видовисько, свідком якого він став учора, вирішив поговорити з Давидом, тож він і прийшов до старого служника під тим приводом, ніби хотів розпитати, як почуває себе Серафіта. Пан Бекер подумав, що сердешний Вільфрід поводить себе по-хлоп'ячому, а чужинець сподівався, що його інтуїція допоможе йому бодай трохи відкрити для себе правду з потоку слів старого служника.

У Давида було непорушне невиразне обличчя вісімдесятирічного дідугана: з-під сивої чуприни виднілося чоло, на якому зморшки утворювали брезклі складки, а щоки позападали, скидаючись на дно пересохлих потоків. Здавалося, його життя таїлося в самих тільки очах, де жеврів вогник, однаке це світельце мовби пробивалося крізь хмари й мало в собі ту саму розгубленість, що її має очманіла нерухомість сп'яніння. Його важкі, повільні рухи вказували холодність його віку, що передавалася кожному, хто довго дивився на нього, бо він володів силою викликати оціпеніння. Вільфрідова скута свідомість прокидалася тільки тоді, коли він чув чийсь голос, когось бачив, згадував свою кохану. Ця свідомість була душею цього матеріального осколка. Побачивши самого Давида, ви неодмінно подумали б, що перед вами небіжчик, — невже то з'являлася Серафіта й розмовляла, невже то була вона? — що з могили вставав мрець і до нього поверталися рухи та дар мови. Ніде й ніколи не вдасться побачити таких висушених кісток, що їх Господній подих має оживити в долині Йосафата, ніколи ніхто не відтворював такого апокаліптичного образу краще за цього Лазаря, що його весь час викликає зі склепу до життя голос дівчини. Постійно алегорична, часто незрозуміла Давидова мова ставала на перешкоді жителям села розмовляти з ним, але вони цінували в ньому цей його спантеличений дух, що інстинктивно викликає захоплення в людей. Вільфрід застав Давида в першій кімнаті, де той дрімав біля грубки. Наче собака, що впізнає друзів дому, старий підвів очі, побачив чужинця, але й не ворухнувся.

— Ну де вона? — спитав Вільфрід у старого, сідаючи біля нього.

Давид помахав рукою в повітрі, мовби намагаючись зобразити політ птаха.

— Вона більше не хворіє? — запитав Вільфрід.

— Тільки освячені небом створіння вміють так страждати, що страждання не зменшує їхньої любові, це і є ознакою справжньої віри, — поважно відповів старий, так само як на випробуваному інструменті музикант бере навмання якусь ноту.

— Хто вам сказав ці слова?

— Дух.

— Що з нею сталося вчора ввечері? Чи подолали ви вертумнів, які стояли на чатах біля неї? Чи просковзнули поміж мамонів?

— Еге ж, — коротко відповів Давид, мовби прокинувшись.

Здавалося, з глибини його душі пробилось світельце, розвіявши туман, що застеляв йому очі, і вони засяяли, наче орлині очі, засвітилися розумом, наче очі поета.

— Що ви побачили? — запитав Вільфрід, здивований цією раптовою зміною.

— Я побачив тіло й кров Господні, я почув голос духа речей, побачив бунт злих духів і чув слова добрих духів. На Землю спустилися сім демонів і сім архангелів. Архангели дивилися на неї здалеку, із серпанку. Демони підійшли ближче, вони сипали іскри й пританцьовували. Прилетів на перламутровій мушлі Мамон, ВІН мав вигляд голої вродливої жінки; білина його тіла страшенно вилискувала, — я ніколи не бачив таких чудових людських форм, — і він сказав їй: "Я — Утіха, і ти заволодієш мною!" Примчав на своїй колісниці монарха зміїний князь Люцифер в образі людини, гарної, мов ангел, і він мовив їй: "Людство тобі слугуватиме!" Приплинула Морська Хвиля, загорнута в зелену мантию, ця цариця скнар, яка ніколи не повертає того, що забирає, вона розкрила свої груди, показала скриньку з діамантами, висипала ці скарби й запропонувала їх їй; потім за нею накопилися сапфірові та смарагдові хвилі, наноси яких, залишившись після їхнього відпливу на березі, заворушилися й заговорили; найкраща серед перлин розгорнула крила, схожі на крила метелика, засяяла, розсипала довкола мелодії морської музики й сказала Серафіті: "Ми обидві доньки страждання, ми сестри, зачекай на мене, ми вирушимо разом, мені треба тільки стати жінкою". Прилетів птах з орлиними крильми та лев'ячими лапами, жіночою головою і кінським тулубом, упав перед нею, полизав їй ноги, навіщувавши її улюбленій доньці сімсот щедрих літ. До її колін припала найбоязливіша дитина, яка заплакала й сказала їй: "Ти покинеш мене, кволу й хвору? Залишся, мамо моя!" Ця дитина гралася з іншими дітьми, ширячи в повітрі млявість, і небо прислухалося до її стогону. Пречиста Діва з чистим голосом заспівала свої пісні, що розслаблюють душу. Східні царі прийшли зі своїми рабами, арміями й дружинами; поранені попрохали в неї допомоги, нещасні простягли руку: "Не покидайте нас! Не покидайте нас!..." Навіть я закричав: "Не покидайте нас! Ми любимо вас, залишіться". Порозкривалися квіти, огорнувши її своїми пахощами, й сказали: "Залишіться!" З Юпітера зійшов велет Енаким, привівши з собою золотошукача та його друзів, а також духів зоряних земель, що приєдналися до нього, і всі разом сказали: "Ми належатимемо тобі сімсот літ". Нарешті спішилася зі свого білого коня Смерть і мовила: "Я коритимусь тобі!" Всі вони кинулися до її ніг, заповнили велику рівнину й закричали: "Ми тебе виплекали, ти наша дитина, не покидай нас!" З Червоних Вод вийшло Життя й сказало: "Я не покину тебе!" А що Серафіта мовчала, то воно заблищало, наче сонце, скрикнувши: "Я світло!" "А ось і світло!" — відповіла Серафіта, показавши на хмари, де ворушилися архангели; але вона була стомлена. Бажання розслабило її нерви, тож вона тільки вигукнула: "О Боже мій!" Скільки разів ангельські духи, сходячи на гору й майже вже дістаючись до її вершини, натрапляли на каміння, яке котилося вниз і знову скидало їх у безодню. Всі ці полегли

духи милувалися її стійкістю; вони хором мовили їй, плачучи: "Мужайся!" Нарешті вона подолала Бажання, що накинuloся на неї в усіх формах і в усіх видах. Серафіта не переставала молитися, і коли вона підвела очі, то побачила ступню ангела, що злітав назад у небеса.

— Вона побачила ступню ангела? — перепитав Вільфрід.

— Так, — відповів старий.

— А може, вона розповіла вам свій сон? — спитав Вільфрід.

— То був надто серйозний сон, як мрія вашого життя, — відповів Давид, — я теж його бачив.

Спокій старого служника приголомшив Вільфріда, він покинув замок, запитуючи себе, чи ці дивовижні видіння не нагадували видіння, описані Сведенборгом у творах, що їх він прочитав напередодні.

"Якщо духи справді існують, то вони повинні діяти", — думав Вільфрід, заходячи до священникового дому, де застав пана Бекера на самоті.

— Шановний пасторе, — сказав Вільфрід, — ми бачимо перед собою тільки Серафітину зовнішність, причому зовнішність непроникливу. Не майте мене за божевільного чи за закоханого: переконання не слід ставити під сумнів. Сприйміть мою віру як наукову гіпотезу й постарайтеся все збагнути. Завтра ми сходимо до неї разом.

— Ну й що? — спитав пан Бекер.

— Якщо її очі ігнорують простір, — провадив Вільфрід, — якщо її думка — це розумний зір, що дозволяє їй побачити всю сукупність речей і пов'язати їх із загальною еволюцією світів; якщо, словом, Серафіта знає й бачить усе, то посадовимо цю ворожку на її таган і примусимо цю неблаганну орлицю, погрожуючи їй, розгорнути свої крила! Ви допоможете мені? Мене пече якийсь вогонь, я хочу загасити його або дати йому змогу спалити мене дотла. Нарешті я відкрив для себе жертву, я прагну її.

— Вам нелегко буде досягти перемоги, бо ця сердешна дівчина...

— Що ця сердешна дівчина?.. — перепитав Вільфрід.

— Божевільна, — мовив пастор.

— Я не заперечую її божевілля, але не заперечуйте її вищості. Шановний пане Бекер, вона часто викликала в мене ніяковість своєю ерудицією. Вона багато подорожувала?

— Від свого будинку до Фіорду.

— Вона не виїздила звідси! — скрикнув Вільфрід. — Може, багато прочитала?

— Ані сторінки, ані рядочка! Тільки я у Ярвісі маю книги. Ось перед вами твори Сведенборга, єдині книжки, що колись були в замку. Вона ніколи не брала до рук жодної з них.

— Ви пробували бодай раз поговорити з нею?

— Про що ж?

— Ніхто не жив з нею під її дахом?

— Вона не мала інших друзів, крім Мінни й вас, жодного іншого служника, крім Давида.

— Ніхто з нею не розмовляв про науку й мистецтво?

— Ніхто! — відповів пастор.

— Що б ви подумали, коли б почули, що Серафіта зі знанням справи розмірковує про науку й мистецтво, як це вона робила в моїй присутності?

— Що ця дівчина, мабуть, набула за роки мовчанки тих властивостей, які мав Аполлоній Тіанський та багато так званих чаклунів, яких спалила інквізиція, не бажаючи миритися з іншою точкою зору.

— Що б ви подумали, коли б вона розмовляла арабською мовою?

— В історії медичних наук є чимало прикладів, коли дівчата розмовляли не знайомими їм мовами.

— Що ж робити? — спитав Вільфрід. — Вона знає такі факти з мого життя, які відомі лише мені самому.

— Побачимо, чи вона розгадає мої думки, якими я ні з ким не ділився, — сказав пан Бекер.

Зайшла Мінна.

— Ну, доню, що з твоїм демоном?

— Він нездужає, тату, — відповіла дівчина, привітавшись із Вільфрідом. — Цілу ніч його оточували перевдягнені у штучні шати людські пристрасті й розгортали перед ним небачені світські втіхи. Але ви називаєте це казочками.

— Гарні казочки для того, хто їх читає в своєму мозку, казочки, схожі на ті з "Тисячі й однієї ночі", — сказав пастор усміхаючись.

— Хіба сатана, — запитала вона, — не підняв Спасителя на верхівку храму, показавши йому внизу різні народи?

— Євангелісти не зовсім добре звірили копії Святого письма, які існують у багатьох варіантах, — відповів пастор.

— Ви вірите в реальність цих видінь? — звернувся Вільфрід до Мінни.

— Хіба можна засумніватися, коли слухаєш його?

— Його? — спитав Вільфрід. — Кого саме?

— Того, хто там живе, — відповіла Мінна, показавши на замок.

— Ви говорите про Серафіту? — здивовано спитав чужинець.

Дівчина опустила голову, кинувши на нього цікавий погляд.

— І ви теж жартуєте з того, що я плутаюсь у своїх думках, — мовив Вільфрід. — Хто вона? Що ви думаєте про неї?

— Те, що я відчуваю, пояснити не можна, — відповіла Мінна, червоніючи.

— Ви збожеволіли! — скрикнув пастор.

— До завтра! — сказав Вільфрід.

IV

ХМАРИ СВЯТИЛИЩА

Бувають видовиська, в яких діють усі матеріальні пишноти, що ними володіє людина. Безліч рабів і нирців вирушали шукати в морському піску та надрах скель ті перлини й діаманти, якими прикрашають себе глядачі. Переходячи в спадщину від

покоління до покоління, ці розкішні прикраси виблискували над усіма увінчаними чолами й створювали найдостовірнішу з людських історій, коли наставала їхня черга промовляти за себе. Чи спізнавали вони біль і радощі великих і малих людей? Ці прикраси можна було побачити скрізь: їх носили з гордістю на святах, відносили з розпачем до лихваря, викрадали, вдаючись до грабежу й проливаючи кров, укладали в шедеври мистецтва, щоб їх зберегти. За винятком перлини Клеопатри, жодна з них не загубилася. На одній короні зійшлися діаманти Велети й Щасливці, увінчавши царя, корона та — виріб людських рук, а сам славетний цар вдягнений у куди гірші пурпурові шати, ніж пурпур звичайної польової квітки. Ці розкішні свята сповнені світла й музики, де слово Людини громом гримить; усі звитяги її рук нещадно трощать думка й почуття. Дух спроможний зібрати довкола Людини й у ній самій найясніше сяйво, вразити її слух наймелодійнішими гармоніями, а її саму закинути на найяскравіші сузір'я, що її зацікавили. Серце ж може зробити ще більше! Людина здатна опинитися віч-на-віч з якимсь єдиним створінням і знайти в єдиному слові, в єдиному погляді такий важений тягар, такий сліпучий спалах, такий проникливий звук, що вона знесилюється й уключає на коліна. Найреальніша краса таїться не в речах, а в нас самих. Хіба для вченого наукова загадка не є цілим світом чудес? А хіба його свято не супроводжують сурми Сили, блиск Багатства, музика Радості й величезне змагання людей? Ні, він забивається в темний куток, де часто якась бліда й квола людина шепоче йому на вухо єдине словечко. Це словечко, наче кинутий у підземелля смолоскип, осяває йому шлях до Наук. Сліпця, який сидів у багнюці на узбіччі дороги, переслідували людські ідеї, виражені в найпривабливіших формах, що їх винайшла Таємниця. Три світи — природний, духовний і божественний — з усіма своїми сферами відкривалися бідолашному флорентійському вигнанцеві: він ішов у супроводі Щасливців і Страдників, тих, хто молився, і тих, хто кричав, ангелів і нечестивців. Коли він, посланий Богом, який знав і міг усе, явився трьом своїм послідовникам, то вони вечеряли за спільним столом у найбіднішому заїзді; тієї миті спалахнуло світло, розтрощило Матеріальні Форми, осяяло Духовні Властивості, і вони побачили його в усьому його блиску, і земля втікала з-під їхніх ніг, нагадуючи сандалі, що спадають з них.

Пан Бекер, Вільфрід і Мінна відчували, як їх охоплював страх, коли вони йшли до цього дивного створіння, вирішивши влаштувати йому допит. Шведський замок, що раптом так виріс, нагадував їм величезне видовисько, схоже на ті спектаклі, в яких людей і кольори так уміло й гармонійно розташовують поети, а персонажі, що їх грають актори, видаються реальними кожному, хто поринає в Духовний Світ. На лавах цього колізею пан Бекер випробовував свої сумніви, свої похмурі думки, свої порочні суперечливі формули, закликаючи собі на допомогу різні філософські й релігійні світи, що борються між собою і являються у вигляді вичерпаної системи, такого собі дідугана, який однією рукою підіймає косу, а в другій несе крихкий всесвіт — людський всесвіт. Вільфрід плекав тут свої перші ілюзії й останні надії, він бачив у всьому цьому людську долю та її боріння, релігію та її переможне панування. А Мінна невиразно бачила в

невеличкому просвіті клопоть неба, любов піднімала перед нею завісу із вишитими на ній загадковими образами, і гармонійні звуки, що долинали до її слуху, подвоювали в ній цікавість. Цей вечір був для них тим самим, чим була вечеря для трьох паломників до Еммауса, чим було видіння для Дайте, чим було натхнення для Гомера; для них це були три розкриті форми світу, зідрана машкара, розвіяна непевність, освітлена пітьма. Людство, що чекає світла, могло бути представлене тільки цією дівчиною, цим чоловіком і цими двома старими, один з яких був досить вчений, щоб сумніватись, а другий — досить нікчемний, щоб у все це повірити. Ніколи жодна сцена не була така зовні проста й насправді така простора.

Коли Давид завів їх до світлиці, вони застали Серафіту перед столом з різними стравами, серед яких був і чай — цей напій замінює на Півночі вино, поширене в південних країнах. Звісно, ніщо не вказувало в Серафіті чи в Серафітусі те створіння, яке мало дивну змогу з'являтися в двох різних видах; тому аж ніяк не проявляли себе ті різноманітні сили, якими вона володіла. Піклуючись про затишок для своїх трьох гостей, вона звеліла Давидові підкласти в грубку дров.

— Добрий день, сусіди мої, — сказала вона. — Любий пане Бекер, ви добре вчинили, що прийшли; може, ви бачите мене живою востаннє. Ця зима доконала мене. Сідайте, пане, — звернулась Серафіта до Вільфріда. — А ти. Мінно, сідай туди, — показала вона на крісло біля Вільфріда. — Ти принесла з собою свою вишивку? Візерунок на ній дуже гарний. Для кого ти вишиваєш? Для тата чи для цього пана? — спитала вона, обернувшись до Вільфріда. — Давайте не будемо вручати йому до його від'їзду жодного сувеніра від норвезьких дівчат.

— Ви вчора ще нездужали? — спитав Вільфрід.

— Дарма, — відказала вона. — Це нездужання мені подобається. Воно необхідне, щоб життя якомога швидше вкорочувалося.

— Невже смерть не нагонить на вас страху? — озвався, всміхаючись, пан Бекер, який не вважав її хворою.

— Ні, любий пасторе. Є два способи померти: для одних смерть — перемога, для інших — поразка.

— Гадаєте, ви переможете? — спитала Мінна.

— Не знаю, — відповіла Серафіта, — може, це буде тільки ще один крок, її молочно-біле чоло насупилося, очі сховалися за опущеними повіками. Цей її простий рух розчулив трьох зацікавлених гостей, що застигли на місці. Лише пан Бекер виявився найвідважнішим.

— Люба дочко, — сказав він, — ви щира людина, володієте божественною добротою, але цього вечора мені хотілося б, що ви не тільки почастували мене чаєм. Коли вірити деяким людям, ви знаєте незвичайні речі, якщо це так, то будьте ласкаві розвіяти деякі наші сумніви.

— Ах, я ходжу по хмарах, — мовила Серафіта всміхаючись, — я відчуваю себе чудово над безоднею Фіорду, море для мене — верховий кінь, якого я загнуждала, я знаю, де проростає співоча квітка, де сяє розкішне світло, де блищать і міняються запахи барви,

в мене є Соломоновий перстень, я чаклунка, я віддаю накази вітру, й він слухається мене, як покірний раб; я бачу скарби в землі, я Пречиста Діва, перед якою літають перлини і...

— І ми цілком безпечно сходимо на Фальберг? — спитала Мінна, урвавши її.

— І ти теж! — відповіла Серафіта, так зиркнувши на дівчину променистими очима, що та аж зникла. — Якби я не володіла здатністю розгадувати ваші бажання, що привели вас сюди, то чи була б я тією, за кого ви мене маєте? — провадила вона, окинувши їх усіх трьох своїм чарівливим поглядом, що викликало неабияке задоволення в Давида, і той, потерши руки, вийшов. — Ох, — помовчавши зітхнула вона, — ви прийшли сюди, розпалені дитячою цікавістю. Ви, сердешний пане Бекер, запитували себе, чи може сімнадцятирічна дівчина знати одну з тисяч таємниць, що її намагаються розгадати вчені, втупивши носа в землю, замість того, щоб підвести очі до неба? Якщо я вам розповім, у який спосіб рослина спілкується з твариною, ви почнете відкидати свої сумніви. Зізнайтеся, ви домовилися розпитати мене?

— Еге ж, любя Серафіто, — відповів Вільфрід, — та хіба це бажання неприродне для людей?

— Хочете зробити неприємність цій дитині? — спитала вона, поклавши руку на голову Мінні, немовби погладивши її.

Дівчина підвела вгору очі й, здавалося, замкнулася в собі.

— Слово — найвище благо, — поважно вела далі загадкова особа. — Лихо тому, хто мовчатиме в пустелі, вважаючи, що ніхто його не чує: на цьому світі все говорить і все слухає. Слово рухає світами. Пане Бекер, мені не хочеться щось марно говорити. Я знаю всі ті труднощі, які завдають вам найбільше клопоту: правда ж вам передусім видається дивом, коли хтось розгадає минуле, що криється у вашій свідомості? Що ж, зараз це диво станеться. Послухайте мене. Ви ніколи щиро не зізнавалися в своїх сумнівах, тільки я, непохитна у своїй вірі, можу вам їх розкрити й нажахати вас самих собою. Ви перебуваєте з найтемнішого боку сумніву; ви не вірите в Бога, а на цьому світі усяка річ стає другорядною для кожного, хто насамперед спокушається речами. Облишмо безплідні дискусії, що їх вели між собою різні філософії. Покоління спіритуалістів затратили марно не менше зусиль, щоб заперечити матерію, ніж це зробили покоління матеріалістів, заперечуючи дух. Навіщо ці диспути? Хіба людина не запропонувала неспростовні докази цих обох учень? Хіба вона не знаходить у собі матеріальних і духовних начал? Тільки неук може відмовитися побачити матерію в людському тілі; розкладаючи її на частини, ваші природничі науки майже не знаходять різниці між її будовою й будовою матерії інших тварин. Нікому з вас теж не здається, що думка, яка спонукає людину робити порівняння між предметами, теж належить до матеріального світу. Але я не говоритиму багато з цього приводу, бо тут ідеться про ваші сумніви, а не про мою впевненість. Співвідношення, що їх ви спроможні відкрити між речами, реальність яких засвідчують ваші почуття, анітрохи не видаються вам, як і більшості мислителів, матеріальними. Отже, природний світ речей і істот закінчується в людині надприродним світом схожостей або відмінностей, що їх вона помічає в

численних формах природи, такою величезною кількістю взаємин, що вони видаються нескінченними; а що досі ніхто не зміг полічити самі тільки земні створіння, то яка людина зможе перелічити взаємовідносини між ними? Хіба відоме вам розчленування матерії у своїй сумі не є, як число, нескінченним? Тут ви вже впадаєте в сприйняття нескінченності, що, звісно, допомагає вам збагнути чисто духовний світ. Таким чином, людина висуває достатній доказ цих двох явищ — матерії і духу. В ній самій завершується закінчений видимий світ і в ній же починається нескінченний невидимий світ — два світи, які не знають один одного: чи каміння у Фіорді усвідомлює свою сукупність, ті свої кольори, що їх бачить людина, чи воно чує музику хвиль, які його пестять? Переступімо, не міряючи її глибини, безодню, яку відкриває перед нами єдність матеріального та духовного світів — створіння видиме, вагоме й відчутне на дотик, що є плодом створіння невідчутного на дотик, невидимого й невагомого; обидва вони зовсім не схожі між собою, їх розділяє небуття, об'єднує злагода, але обидва вони втілюються в одній істоті, яка цілком залежить від обох них! Зберімо ці два світи, непримиримі для ваших філософій, але насправді злагоджені між собою, в один. І хоч би якими абстрактними видавалися людині взаємини, що пов'язують між собою два світи, вони накладають на них певний відбиток. Де? І на чому саме? Ми нездатні збагнути, як може подрібнюватися матерія. Якби постало питання про це, то я не розумію, чому той, хто, розставивши згідно з фізичними співвідношеннями зірки на різних відстанях, зшив для себе з них покривало, не зміг створити мислячі речовини й чому ви вважаєте, що він не здатний вселити думку в тіло? Отже, ваш невидимий духовний світ і ваш видимий фізичний світ становлять одну й ту саму матерію. Ми не розділяємо властивості й тіла, предмети й співвідношення між ними. Все це існує, все це тисне на нас, гнітить нас згори, знизу, спереду й зсередини; все те, що наші очі й наш розум сприймає, всі ці названі й безіменні речі складуть закінчене єдине ціле матерії — тож проблема творення цілком відповідає вашій логіці; коли б воно було нескінченне, то Господь не був би над ним господарем. Коли б, любий пасторе, як ви це вважаєте, якимсь чином можна було вічного Бога поєднати з цим закінченим єдиним цілим матерії, то Бог не зміг би існувати з властивостями, якими він наділив людину; марно було б звертатися до фактів, а тим більше вдаватися до умовиводів; не існує водночас духа й тіла Божого. Вислухаймо слово розуму людського, викладене в останніх його вченнях. Коли порівняти Бога і Всесвіт, то стане зрозуміло, що між ними можливі лише два стани: матерія й Бог сучасники або матерії передували тільки Бог. Коли припустити, що розум, який осяває людський рід, відколи він існує, зібрався в одній голові, то ця величезна голова не змогла б винайти якийсь третій спосіб буття, не знищивши матерії і Бога. Хай людські філософії нагромаджують гори слів та ідей, хай релігії накопичують безліч образів та віросповідань, відкриттів і таємниць, вони однаково прийдуть до цієї жахливої дилеми й муситимуть вибирати одну з двох її складових; але у вас нема вибору: перша й друга ведуть людський розум до сумніву. Проблема стоїть так: що важливіше — дух чи матерія? Що спрямовує рух світів у тому чи іншому напрямі з того часу, як істота, котра володарює над ними, піддалася

абсурдові? Чого ж бо дошукуватись відповіді, якщо людина йде до неба чи повертається від нього, якщо створіння підноситься до духа або опускається до матерії, а опитані світи не дають цієї відповіді? Чого варті будуть теогонії та їхні війська, чого варті будуть теології та їхні догми, коли, хоч би який бік проблеми вибрала людина, вона відкинула б Бога! Розглянемо перший її бік, припустимо, що Бог сучасник матерії. Хіба бути Богом означає зазнавати дії на себе чужої йому субстанції або співіснувати з нею? Чи в такому разі Бог не став би другорядною силою, змушеною організовувати матерію? Хто його спонукав до цього? Хто був третейським суддею між ним та його грубою супутницею? Хто виплатив платню, нараховану за шість днів цьому великому митцеві? Якщо знайшлася якась визначальна сила, яка не була ні Богом, ні матерією," то, побачивши, що Бог створив машинерію світів з примусу цієї сили, було б так само смішно називати його Богом, як вважати громадянином Риму раба, посланого туди крутити жорна. А втім, тут постає така сама майже нездоланна трудність перед цим найвищим розумом, як і перед Богом. Коли цю проблему ще більше ускладнити, то чи це не означало б чинити так, як чинять індійці, які розміщують світ на черепасі, черепаху — на слоні і які не можуть сказати, на чому стоять ноги їхнього слона? Чи ця вища воля, що викрешується в боротьбі між матерією й Богом, цей Бог, що є вищим за самого Бога, може існувати вічно, не бажаючи того, чого їм хотілося, згоджуючись, що вічність розпадається на два часи? Хоч би в якому з них був Бог, якщо він не пізнав своєї майбутньої думки, то хіба його інтуїтивний розум не зазнає поразки? Тож яка з цих двох вічностей буде достовірніша? Вічність кимсь створена чи нестворена? Якщо Богові хотілося завжди мати такий світ, яким він є, то це нове припущення, яке, до речі, перебуває в гармонії з ідеєю незалежного розуму, має в собі співвічність матерії. Чи то матерія є вічною з Господньої волі й неодмінно схожою на саму себе в усі часи, чи то матерія є вічною сама собою, а могуття Господнє, яке повинно бути цілковитим, руйнується власною волею; Господь завжди знайшов би в собі визначений розум, який би запанував над ним самим. Хіба бути Богом означає не могли більше відокремитися від свого творення як у майбутній, так і в минулій вічності? Тож чи цей бік проблеми є нерозв'язним у своїй основі? Давайте уважно розглянемо його. Якщо Бог, змушений створити вічний світ, здається непоясним, то він є таким у постійному зв'язку зі своїм створінням. Бог, вимушений вічно жити в єдності зі своїм створінням, так само принижений, як і в своєму першому стані робітника. Чи уявляє собі ви Бога, який не може більше бути залежним або незалежним від свого створіння? Чи може він знищити його, не завдавши шкоди самому собі? Замисліться над цим, виберіть одне з двох!

Чи він знищить його якогось дня, а чи ніколи не знищить його — те й те є фатальним кінцем для властивостей, без яких він не зміг би існувати. Чи світ — це своєрідне випробування, минула форма, яка неодмінно зазнає руйнування? Чи Бог не буде непослідовний і безпорадний? Непослідовний: чи не повинен би він бачити наслідки, перш ніж проводити свій дослід, і чому він не поспішає нищити те, що колись він знищить? Безпорадний: чи варто було йому створювати недосконалий світ? Якщо

недосконале створіння заперечує властивості, якими людина наділяє Бога, то погляньмо на це питання інакше: припустімо, що маємо справу з досконалим створінням. Ця ідея перебуває в цілковитій гармонії з ідеєю про надзвичайно розумного Бога, який не мав би ні в чому помилятися; але звідки тоді береться занепад, звідки береться відродження? Тож чи й справді досконалий світ незнищений, а його форми ніколи не загинуть; невже світ не рухається ні вперед, ні назад, а кружляє по вічному колу, з якого він ніколи не зійде? Отже, тоді Бог залежатиме від свого створіння, а воно ж так само вічне, як і він сам: це примушує згадати одну з теорем, найбільш спрямованих проти Бога. Недосконалому світу властивий рух, розвиток, а досконалому — статичність. Якщо неможливо припустити прогресуючого Бога, не знаючи повних наслідків його творення, то чи існує статичний Бог, чи це не є тріумфом матерії, чи це не є найбільшим з усіх заперечень? При першому припущенні Бог занепадає через свою слабкість; при другому він занепадає через могуття своєї інертності. Отже, якщо будь-який розум доброї волі, пізнаючи й сприймаючи світи, стане припускати, що матерія сучасна Богові, то це означало б, що він заперечував би Бога. Змушені вибирати, щоб керувати народами, одну з цих двох сторін проблеми, цілі покоління великих мислителів вибрали саме цю. Звідси й догма про два принципи магізму, що прийшов з Азії до Європи у вигляді сатани, який поборює вічного отця. Але чи ця релігійна формула й незчисленні обоготворення, що випливають з цього, не є злочином образи божественної величі? Яким іншим ім'ям назвати віру, що уособлює Бога злом, яке вічно тлумачиться під кутом зору його всемогутнього розуму, але робиться це без будь-якого успіху? Ваша статичність доводить, що таким чином розставлені дві сили взаємно гасять одна одну.

Розглянемо інший бік проблеми. Тільки Бог єдиний існував раніше матерії.

Не будемо знову звертатися до попередніх аргументів, що підтверджують поділ вічності на два часи — час ніким не створений і час створений. Облишмо й питання про рух чи непорушність світів, задовольнімося невіддільними від цієї другої теми труднощами. Якщо Бог існував раніше сам, то світ створений ним, отже матерія походить від його сутності. І не тільки матерія! І всі інші форми є тією пеленою, за якою ховається Господній дух. Але тоді Світ вічний, тоді Світ — Бог! Чи це твердження не є ще більш фатальним, ніж попереднє, згідно з яким людський розум наділив Бога такими великими властивостями? Тож чи пояснимий теперішній стан матерії, яку створив Бог і яка завжди лишається тісно пов'язаною з ним! Як можна повірити, що Всевишній, надзвичайно добрий по своїй суті й за своїм покликанням, створив речі, які не схожі на нього, і що сам він не в усьому й не скрізь схожий сам на себе? Тож чи знаходив він у собі погані часточки, що їх одного дня позбувся? Це здогад не такий уже образливий, смішний чи навіть жахливий. Бог повинен бути один, він не може поділятися, не відмовляючись від найважливішого свого стану. Отже, чи можливо уявити собі якусь часточку Бога, яка б не була Богом? Це припущення видалося римській церкві настільки злочинним, що вона ухвалила статтю про сутність віри в найменших часточках святого причастя. Як тоді можна припустити існування

всемогутнього розуму, який не домагається перемоги? Як можна наділяти ним природу, не сподіваючись на прийдешню перемогу? І ця природа шукає, поєднує, перетворює, помирає й відроджується; вона рухається ще більше, коли творить; вона страждає, стогне, вироджується, коїть лихо, помиляється, самознищується й знову виникає? Як виправдати майже цілковите незнання Божого принципу? Чому у світі володарює смерть? Чому геній зла, цей цар землі, був породжений украй добрим по своїй суті й за своїм покликанням Богом, який мав би створити лише те, що є в злагоді з ним самим? Та якщо від цього невблаганного наслідку, який передусім веде нас до абсурду, ми перейдемо до деталей, то який кінець ми визначимо світові? Якщо все є Богом, усе є водночас причиною й наслідком, або радше не існує ні причини, ні наслідку, то все є єдиним, як Бог, і ви ніколи не побачите ні початку, ні кінця. Чи справжнім кінцем було б перетворення матерії, яка витончується? Чи якоюсь мірою це не було б дитячою грою, коли матерія, створена Богом, поверталася б до нього ж? Чому він ставав би грубим? У якій формі Бог є найбільше Богом? Хто більше має слухність — Матерія чи Дух, коли жодна з двох форм не здатна помилятися? Хто може впізнати Бога в цій вічній зміні, в якій він сам себе ділить на дві природи, одна з яких не знає нічогісінько, а друга знає геть усе? Уявляєте собі Бога, що бавиться сам собою у вигляді людини, глумлячись з власних зусиль, помираючи в п'ятницю й воскресаючи в неділю, переносячи цей жарт зі століття в століття, знаючи, коли настане цьому кінець і нічогісінько не кажучи собі, створінню, про те, що робить він. Творець? Бог з попереднього припущення, цей такий безпорадний через свою кволість Бог, здається імовірнішим, ніж той такий безглуздо насмішуватий Бог, який сам себе вколошкує в присутності двох частин людства. Хоч яким кумедним здається цей високий вияв другого боку проблеми, його охоче прийняла половина людського роду з числа тих народів, які створили собі веселі міфології. Ці закохані народи були послідовні: в них усе було Богом, навіть страх і їхнє боягузтво, навіть злочин і їхні вакханалії. Схвалюючи пантеїзм, цю релігію деяких великих людських геніїв, важко сказати, на чиєму боці правда. На боці дикуна, вільного в пустелі, вдягненого в свою наготу, величавого й завжди праведного в своїх діяннях, хоч би якими вони були, дикуна, який слухає сонце й розмовляє з морем? Чи, може, вона на боці цивілізованої людини, яка нівечить і нищить природу, виготовляючи для себе рушницю, використовує свій розум задля того, щоб наблизити час власної смерті й викликати в себе всілякі недуги заради своїх утіх? Коли по якомусь кутку планети пройшлися граблі чуми або леміш війни, коли там пронісся геній спустошення, все стерши на своєму шляху, то хто мав слухність — дикуна з Нубії чи патриції з Фів? Ваші сумніви спускаються згори вниз, вони охоплюють геть усе на світі. Якщо фізичний світ здається непоясненим, то духовний світ ще більше свідчить проти Бога. Тож де тоді поступ? Якщо все йде так чудово, то чому ми помираємо дітьми? Принаймні, чому нації не існують вічно? А чи світ, який пішов від Бога й зберігається в Богові, сталий? Живемо ми лише раз? Чи, може, ми існуємо вічно? Якщо ж ми живемо лише раз, підштовхувані рухом Всесвіту, таємниці якого знати нам не дано, то діймо за власним розсудом! Якщо ж ми вічні, то змиримося з усім

як є! Чи створіння винне, що воно переходить з одного стану в інший? Якщо воно грішить у хвилину великого перетворення, то чи воно буде покаране, коли стане жертвою? Чого варта Божа доброта, якщо вона не одразу ж переносить нас у щасливі місця? Звісно, якщо вона існує. Чого варта Божа прозорливість, якщо Господь не знає наслідків випробувань, яким він нас піддасть? Що являє собою альтернатива, яку пропонують людині всі релігії, піти кипіти у вічному казані або прогулюватися в білій сорочці з пером у руці й з ореолом довкола голови? Чи й справді ця язичницька вигадка є останнім словом якогось Бога? А втім, який великодушний розум не вважає негідним людини й Бога корисливу чесноту, яка припускає вічне існування втіх, що їх обіцяють усі релігії кожному, хто впродовж якогось часу дотримується дивних, часто неприродних умов? Чи не було б смішно наділяти людину буйними почуттями й відмовляти їй у втісі? Втім, до чого ці нікчемні заперечення, коли Добро й Зло однаковою мірою анульовані? Чи взагалі існує Зло? Якщо речовина в усіх своїх формах — Бог, то й Зло — Бог. Здатність міркувати, так само як і здатність відчувати дарована людині, щоб ними послуговуватися, ніщо так не дає розгрішення їй, як її пошуки сенсу в своїх болях і намагання зазирнути в майбутнє; якщо ці умовиводи виявляться прямолінійними й незаперечними, то скільки виникне неясності! Отже, в цьому світі нема нічого сталого: ніщо в ньому не рухається вперед і ніщо не зупиняється, все змінюється й ніщо не руйнується, все, відновившись, з'являється знову, а що ви не бачите якогось кінця, то ви не можете уявити собі знищення бодай крихточки матерії: вона може переходити з одного виду в інший, але не може зникати. Якщо сліпа сила дає виграш атеїстові, то сила розуму непояснима, бо вона йде від Бога, тож чи вона повинна наштовхуватися на перешкоди й чи її перемога має бути негайною ж? Де Бог? Якщо живі не бачать Бога, то чи мертві знайдуть його? Руйнуйтеся, ідолопоклонства й релігії! Падайте, надто слабкі ключі до всіх соціальних склепінь, які не затримали ні занепаду, ні загибелі, ні забуття всіх колишніх націй, хоч би на яких міцних засадах вони стояли! Падайте моралі й правосуддя! Наші гріхи чисто відносні, вони просто божественні діяння, мета яких нам невідома! Все є Богом! Або ми є Богом, або ж Бога немає взагалі! Ти, дитино століття, кожен рік якого поклав на твоє чоло паморозь зневіри, — вельми літня людина! Ось такий короткий висновок твоїх наук і довгих роздумів! Любий пане Бекер, ви поклали голову на подушку Сумніву, знайшовши в цьому вчинку найзручніше з усіх можливих рішень, тож ви вчинили так, як чинить більшість людей, міркуючи: "Не думаймо більше про цю проблему, коли Бог не простив нам того, що ми вдалися до алгебраїчного способу розв'язати її, в той час, як він подарував нам велику можливість перенестися із Землі на зорі". Чи не так ви думаєте? Невже я не вгадала? Мабуть, навпаки, я цілком точно вловила ваші думки? Візьмімо догму про два принципи, цей антагонізм, згідно з яким Бог гине, хоч, будучи всесильним, утішається своєю боротьбою; або ж візьмімо абсурдний пантеїзм, згідно з яким усе є Богом, самого Бога більше немає; з цих двох джерел витікають релігії, що їх широко сповідують на Землі, але вони однаково небезпечні. Ось так кинувши між нас сокиру з подвійно гострим лезом, ви відрубуєте голову тому сивому старому, якого самі

посадовили на трон на намальованих хмарах. Тепер дайте мені цю сокиру! Пан Бекер і Вільфрід з деяким страхом подивилися на дівчину.

— Вірити, — вела далі Серафіта жіночим голосом (досі вона говорила чоловічим), — вірити — це талант. Вірити — це відчувати. Щоб вірити в Бога, треба його відчувати. Це почуття — своєрідна властивість, що її повільно набуває істота, так само, як набуваються дивовижні здібності, які ви захоплено спостерігаєте у великих людей, у військових, у митців та вчених, у тих, хто багато знає, хто творить, хто діє. Думка, цей струмінь взаємин між речами, що його ви бачите, — це розумна мова, яка піддається вивченню, чи не так? Віра, цей струмінь небесної правди, теж є мовою, але вищою за думку, в той час, як сама думка є вищою за інстинкт. Ця мова вивчається. Віруючий відповідає єдиним вигуком, єдиним жестом; віра вкладає йому в руки вогненну шаблю, якою він усе рубає й освітлює. Ясновидець не спускається з неба, він спостерігає за віруючим і мовчить. Існує створіння, яке вірить і бачить, яке все знає й усе може, яке любить, молиться й чекає. Воно упокорене й натхнене царством світла, йому непритаманні ні презирство віруючого, ні мовчазність ясновидця. Сумнів темних століть для нього не смертельна зброя, а провідна нитка; воно схвалює боротьбу в усіх формах; воно влітає свою мову в усі інші мови; воно не гнівається, а всіх жаліє; воно нікого не засуджує й не вбиває, а рятує й розраджує; йому властива не різкість кривдника, а ніжність і теплота світла, що все наскрізь пронизує, зігріває й освітлює. В його очах Сумнів не безбожність, не блюзнірство й не злочин, а перехідний стан, з якого людина повертається назад у пітьму або ж простує до світла. Тож, любий пасторе, поміркуймо. Ви не вірите в Бога. Чому? На вашу думку. Бог незбагнений і непояснений. Гаразд. Я не скажу вам, що можна цілком зрозуміти Бога, це означало б бути Богом; я не скажу вам, що ви заперечуєте те, що вам здається непояснимим, аби надати мені право твердити те, що мені здається імовірним. Для вас очевидним фактом є лише той факт, який міститься у вас самих. У вас матерія досягає розуму, а ви думаєте, ніби людський розум закінчується невіглаством, сумнівом, небуттям. Якщо Бог здається вам незрозумілим і непояснимим, то принаймні признаєтеся, що ви бачите в кожній чисто фізичній речі послідовного й самовідданого робітника. Чому Божа логіка зупинилася на людині, його найзавершенішому створінні? Якщо це запитання й непереконливе, то воно принаймні викликає деякі роздуми. Хоч ви заперечуєте Бога, аби піддатися сумнівам, але ви визнаєте факти з обох боків загостреним лезом, які вбивають ваші міркування так само, як ваші міркування відкидають Бога. Ми припустили, що Матерія і Дух були двома створіннями, які зовсім не розуміли одне одного, що духовний світ складався з нескінченних взаємин, можливість існування яким надавав завершений матеріальний світ, що коли ніщо на Землі не змогло зрівнятися за силою свого духу із сукупністю земних створінь, то тим більше ніщо не могло підвестися до пізнання взаємин, що їх бачить дух між цими створіннями. Отже, ми могли б ураз довести цю справу до кінця, заперечивши вашу здатність зрозуміти Бога, як ви не визнаєте здатність каміння у Фіорді порахувати і бачити одні одних. Чи знаєте ви, що це каміння не заперечує людини, хоча вона буде з

нього собі будинок? Є одна деталь, яка надто вас обтяжує, — безконечність; якщо ви її відчуваєте в собі, то чому б вам не згодитися, що це має свої наслідки, що закінченість може цілком пізнати безконечність? Якщо ви не можете досягнути взаємини, що, як ви самі дізналися, є нескінченними, то як ви досягнете віддалений кінець, де вони виражають себе? Чи ваш обмежений інтелект збагне незавершений порядок, розкрити який є однією з ваших потреб? І не запитуйте, чому людина зовсім не розуміє того, що вона може відчувати, бо вона добре відчуває те, чого не розуміє. Якщо я доведу вам, що ваш розум не знає того, що є для нього досяжним, то чи згодитеся ви зі мною, що він не спроможний досягнути того, що для нього недосяжне? Чи не матиму тоді я підстави сказати вам: один з висновків, що прирікають Бога на смерть на суді ваших міркувань, правильний, а другий — ні; ви відчуваєте необхідність кінця існуючого створіння, і, мабуть, цей кінець вам уявляється не дуже гарним. Тож якщо матерія закінчується в людині розумом, то чому б вам не постаратися дізнатись, що кінцем людського розуму є світло високих сфер, за якими збережено інтуїтивне відчуття того Бога, який видається вам нерозв'язною проблемою? Істоти, нижчі за вас, не володіють таким розумом, яким володієте ви, але чому б не припустити, що десь існують розумніші за вас істоти? Та чи людина, перш ніж застосувати свою силу в оцінці Бога, не повинна бути розумнішою, ніж вона є, коли оцінює сама себе? Перш ніж погрожувати зорям, які освітлюють її, перш ніж нападати на високі ідеали, чи не повинна вона виробити ідеали, які стосуються її самої? Однак на заперечення Сумніву я повинна відповісти запереченням. Тепер же я запитую вас, чи на цьому світі є щось само собою очевидне, в що я могла б повірити? Я враз доведу вам, що ви твердо вірите в явища, які діють, хоч самі не є розумом, вірите в живі абстракції, розуміння яких не виражається в жодній формі, які ніде не існують, але які ви скрізь знаходите, які не мають назви, але які ви назвали, які, схожі на Бога в плоті, яким ви собі його уявляєте, розвиваються під непоясним, незбагненим і абсурдним. І я спитаю вас, яким чином ви, сприйнявши ці явища, зберігаєте свої сумніви щодо Бога. Ви вірите в Число — основу, на яку ви ставите споруду наук, що їх називаєте точними. Без Числа не існує математики. Що ж, яка таємнича істота, котрій була б надана здатність жити вічно, змогла б назвати Число, що мало б у собі нескінченні числа, наявність яких вам відкрила ваша думка? Спитайте про це в найбільшого з людських геніїв — він просидів би тисячу років край стола, взявши голову в руки — і що він вам би відповів? Ви не знаєте ні де починається Число, ні де воно закінчується, ні коли воно скінчиться. Тут ви його називаєте Часом, там ви його називаєте Простором; усе існує тільки через посередність Числа, без нього все було б єдиною й тією самою речовиною, бо тільки воно її розривляє й визначає. Число є у вашій свідомості тим самим, чим воно є в матерії, — незрозумілим чинником. Чи не зробите ви з нього якогось Бога? Чи не є воно якоюсь істотою? Або подихом, що йде від Бога, щоб організувати матеріальний всесвіт, де все отримує свою форму тільки через подільність, що є наслідком Числа? Хіба найменші, так само як і найбільші створіння не відрізняються між собою своєю кількістю, якістю, розміром, силою, всіма ознаками, породженими Числом? Нескінченність чисел — доведений факт для вашого

розуму, але цьому факту не можна дати жоден матеріальний доказ. Математик скаже вам, що нескінченність чисел існує й не доводиться. Бог, любий пасторе, є Числом, наділеним рухом, який відчувається, але який не доводиться, сказав би вам віруючий. Як Єдність він починається з Чисел, з якими не має нічого спільного. Існування Числа залежить від Єдності, яка, не будучи сама Числом, породжує їх усіх. Бог, любий пасторе, є чудовою Єдністю, яка не має нічого спільного з його створіннями й яка, проте, їх породжує! Тож згодьтеся зі мною, що ви теж не знаєте, де починається й де закінчується Число, що ви не знаєте, де починається й де закінчується створена Вічність? Чому ж ви заперечуєте Бога, якщо вірите в Число? Хіба Створіння не стоїть між Нескінченністю неорганізованих речовин і Нескінченністю божественних сфер, так само, як Єдність перебуває між Нескінченністю часточок, що їх ви віднедавна називаєте Десятковими дробами, і Нескінченністю Чисел, які ви називаєте Цілими. Ви єдиний на землі розумієте Число, цю першу сходинку перистилію, що веде до Бога, і вже ваш розум на ній спотикається. Еге ж, чому ж бо ви не можете ні виміряти першу абстракцію, що її вам дав Бог, ні охопити її, а хочете підкорити своєму виміру Божі наміри? Тож що сталося б, коли б я занурила вас у безодню Руху, в цю силу, що організує Число? Отже, коли я вам сказала б, що Всесвіт — це тільки Число й Рух, то ви побачили б, що ми розмовлятимемо різними мовами. Я розумію ту й ту, а ви їх зовсім не розумієте. Що було б, якби я сказала вам, що Рух і Число породжені Словом? Це Слово — вищий розум Ясновидців і Провидців, які колись почули той подих Бога, під якими упав святий Павло; ви глузуєте з нього, ви, чоловіки, завдяки яким, однак, усі діяння, суспільства, пам'ятники, вчинки, захоплення увібрали в себе ваше слабосиле слово і хто без мови був би схожий на поріддя, таке близьке до чорного раба й дерев'яного чоловічка. Тож ви твердо вірите в Число й Рух, непоясненну, незбагненну силу й наслідок, до існування яких я можу застосувати дилему, що колись звільнила вас від віри в Бога. Ви, такий сильний розум, ніколи не завадите мені довести вам, що Нескінченність повинна бути скрізь схожою на саму себе і що вона завжди єдина. Лише Бог безконечний, бо, звісно ж, він не може мати двох нескінченностей. Коли, послуговуючись людськими словами, щось, існування чого цілком доведене на цьому світі, видасться вам нескінченним, будьте певні, що ви побачили в ньому одне з Божих облич. Ходімо далі. Ви привласнили собі місце в Нескінченності Числа, ви пристосували його до своєї фігури, створивши, якщо тільки ви взагалі здатні щось творити, арифметику — підвалини, на яких стоїть усе, навіть ваші суспільства. Так само Число — єдина річ, у яку повірили, так би мовити, ваші атеїсти — організує фізичне творення; так само арифметика, ця служниця Числа, організує духовний світ. Це числення повинно бути абсолютним, як усе те, що є само собою справжнім; але воно чисто відносне, воно не існує абсолютно, ви не можете навести жодного доказу його реальності. Передусім, якщо це числення придатне для лічби організованих речовин, то воно безсиле щодо організуючих сил, оскільки перші скінченні, а другі нескінченні. Людина, яка осягає Нескінченність своїм розумом, не може цілком і повністю користуватися нею, інакше вона була б Богом. Отже, ваше числення, застосоване до

скінченних речей, а не до Нескінченності, є справжнім стосовно деталей, що їх ви сприймаєте, але воно фальшиве стосовно всього цілого, чого ви не сприймаєте. Якщо природа схожа на себе у своїх організуючих силах або у своїх нескінченних принципах, вона ніколи не матиме своїх скінченних властивостей; тож ви ніде в природі не знайдете двох однакових предметів: у Природному Порядку, коли до двох додати два, ніколи не буде чотири, бо треба було б зібрати до купи абсолютно схожі між собою єдності, а ви знаєте, що неможливо знайти два однакові листки на одному дереві, ні два схожі між собою суб'єкти на одному дереві життя. Ця аксіома вашого лічення, фальшива у видимій природі, є водночас фальшива в невидимому всесвіті ваших абстракцій, де така сама різноманітність є у ваших думках; ці абстракції — явища видимого світу, але вони надто розпорошені стосовно нього; отже, різниця набагато різкіше означена тут, ніж будь-де інде. І справді, все тут відносно щодо темпераменту, сили, моралі, звичаїв індивідів, які ніколи не бувають схожими одні на одних, тому кожна особистість виявляє тільки їй притаманні почуття. Звісно, людина змогла створити єдності, надавши однакової ваги й значення шматкам золота. Так, ви можете додати дукат злидаря до дуката багатія й сказати громадській скарбниці, що це дві рівні величини, але, на думку мислителя, перша, звісно, куди морально більша за другу; перша становить собою місяць щастя, а друга — найефемернішу примху. Тож два додати два дорівнює чотирьом тільки через страшенно фальшиву абстракцію. Часточка теж не існує в Природі де те, що ви називаєте часточкою, становить завершену в собі річ; але чи не буває часто так — і ви маєте докази цього, — коли сота частка якоїсь речовини є сильнішою за те, що ви назвали б цілим? Якщо часточка не існує в Природному Порядку, то вона тим більше не існує в Духовному Порядку, де думки й почуття можуть бути різними, як види Рослинного Світу, але вони завжди цілі. Отож теорія частковостей є ще одним небаченим самозамилуванням вашого розуму. Число зі своїми нескінченно малими Величинами й нескінченними Сукупностями, — та рушійна сила, незначна частина якої вам відома й розуміння якої для вас недосяжне. Ви спорудили собі хатину в Нескінченності чисел, прикрасивши її вміло розставленими й дбайливо намальованими ієрогліфами, і вигукнули: "Тут є все!" Тепер перейдімо від абстрактного Числа до уречевленого Числа. Ваша геометрія встановила, що пряма лінія є найкоротшим шляхом між двома точками, але ваша астрономія доводить вам, що Бог діяв тільки по кривих. Ось вам в одній науці дві однаково доведені правди: одна — свідченням ваших відчуттів, посилених телескопом, друга — свідченням вашого розуму, але вони заперечують одна одну. Підкорена помилкам людина стверджує одну, а зодчий Всесвіту, якого ви так ні разу й ніде не заскочили на гарячому, спростовує її. Тож хто зробить вибір між прямолінійною та криволінійною геометриями, між теорією про пряму й теорією про криву? Якщо у своїй роботі таємничий майстер, який надзвичайно швидко вміє досягти своєї мети, використовує пряму лінію тільки для того, щоб перетнути її під прямим кутом і одержати криву, то людина ніколи не може на це розраховувати: ядро, яке вона хоче пустити по прямій лінії, летить по кривій, і коли ви напевне бажаєте досягти якоїсь точки в просторі, то ви примушуєте це ядро

рухатися по його чітко визначеній параболі. Ніхто з ваших учених не дійшов простого висновку, що Крива — закон матеріальних світів, а Пряма — закон духовних світів: одна — це теорія скінченних творень, друга — теорія Нескінченності. Людина, яка єдина на цьому світі володіє знаннями про Нескінченність, може єдина пізнати пряму лінію; тільки вона одна має відчуття вертикальності, що міститься в неї у спеціальному органі. Чи прив'язаність до творень кривої не є в деяких людей ознакою нечистоти їхньої природи, ще пов'язаної з матеріальними речовинами, и;о нас породжують, і чи любов великих умів до прямої лінії не виказує в них передчуття неба? Між цими двома лініями лежить безодня, немов між скінченим і нескінченим, немов між матерією і духом, немов між людиною й ідеєю, між рухом і нерухомим предметом, між створінням і Богом. Попросіть у божественної любові її крила, і ви подолаєте цю безодню! А за нею починається Одкровення Слова. Скрізь речі, що їх ви називаєте матеріальними, мають свою глибину; лінії є закінченням тверді, що приховують у собі силу дії, котру ви обходите у своїх теоремах, що робить їх фальшивими щодо тіл, узятих у своїй цілісності; звідси постійне руйнування всіх людських пам'яток, що їм ви, самі того не відаючи, надаєте властивостей дії. Природа складається тільки з тіл, а ваша наука лише комбінує їхніми зовнішностями. Тож хіба природа не спростовує на кожному кроці всіх ваших законів: чи ви знайдете в ній бодай один закон, що його не заперечував би факт? Закони вашої статистики дістали не один ляпас від безлічі випадковостей у фізиці, бо газ перекидає важенні гори й таким чином доводить вам, що найважчі речовини можуть бути піднятими невагомими речовинами. Ваші закони про акустику та оптику спростовуються звуками, що їх ви чуєте в собі вві сні, й світлом електричного сонця, промені якого вас часто гнітять. Ви не знаєте, як світло перетворюється у вас на розум, бо вам невідомий той простий і природний спосіб, який перетворює це світло на рубін, сапфір, опал чи смарагд на шиї одного птаха в Індії, в той час, як воно лишається сірим і коричневим на шиї того самого птаха, що живе під хмарним небом Європи, невідомо вам теж, чому воно лишається білим тут, посеред північної природи. Ви не можете сказати, чи колір — це властивість, якою наділені тіла, чи він є наслідком, спричиненим опроміненням світлом. Ви згодні з тим, що море солоне, хоч не перевірили, чи воно є таким на всій своїй глибині. Ви визнаєте існування різних речовин у тому, що ви вважаєте порожнечою, — речовин, які неможливо сприймати в будь-якій формі, властивій матерії, і які діють у гармонії з нею, незважаючи на всі перешкоди. Таким чином, ви вірите в результати, здобуті хімією, хоча вона ще ніяк не може оцінювати зміни, що відбуваються внаслідок припливу й відпливу різних речовин, які проходять у той чи інший бік крізь ваші кристалики й ваш організм по нечутливих жилах до тепла або до світла. Ви отримуєте тільки неживі речовини, прогнавши з них невідому силу, котра чинить опір усьому тому, що на цьому світі розкладається й чия сила притягання, коливання, сила зчеплення й полярність є тільки явищами. Життя — це думка тіл; тіла — лише засіб, що його визначає, підтримує на його шляху; коли б тіла були самі по собі живими істотами, вони були б вічними й не помирили б. Коли людина констатує наслідки загального руху, що його зазнають усі створіння відповідно

до їхньої властивості абсорбації, ви проголошуєте її вельми вченою, так ніби геніальність людини полягає в тому, що вона може пояснювати це явище. Геній повинен бачити, що криється за самими наслідками! Всі ваші вчені сміялися б, якби ви їм сказали: "Між двома істотами, одна з яких перебуває тут, а друга — на Яві, існують такі незаперечні взаємини, що вони можуть водночас перейматися однаковим почуттям, усвідомлювати все це, ставити одна одній запитання й безпомилково відповідати на них!" Проте є мінеральні речовини, які засвідчують притягання одні до одних на тій відстані, яку я назвала. Ви вірите в силу електрики, зафіксовану в магніті, але ви заперечуєте можливості сили, яка вивільняє душу. На вашу думку, Місяць, дія якого на морські припливи вам здається доведеною, ніяк не впливає на вітри, на рослинність, на людей, він розбуркує море й роз'їдає скло, але мусить щадити хворих; він має певні взаємини з однією половиною людства й нічого не може вдіяти з другою. Ось ваша непохитна впевненість! Ходімо далі. Ви вірите у фізику? Однак ваша фізика починається, наче католицька релігія, з вчинку в ім'я віри. Чи визнає вона різну зовнішню силу тіл, які ця сила проводить у рух? Ви бачите наслідки цієї сили, але що вона становить собою, де вона діє, в чому її сутність, її життя? І чи є в неї межі? А ви заперечуєте Бога!.. Отже, більшість ваших наукових аксіом, слушні щодо людини, неправильні в своїй сукупності. Одна з них — наука, яку ви схвалюєте. Чи не слід для того, щоб пізнати справжній сенс незвичайних законів, знати співвідношення, що існують між явищами й законом у цілому? В усякому разі, існує зовнішність, яка впливає на ваші чуття; під цією зовнішністю криється душа: є тіло і є властивість. Де ви черпаете знання про взаємини, що пов'язують між собою речі? Ніде. То невже у вас нема нічого абсолютного? Найдостовірніші предмети ваших міркувань ґрунтуються на аналізі матеріальних форм, чий Дух ви постійно нехтуєте. Є одна висока наука, що її люди помічають надто пізно, не наважуючись у цьому зізнатися. Ці люди зрозуміли необхідність розглядати тіла не тільки в їхніх математичних властивостях, а й у їхній сукупності, в їхніх окультних спорідненостях. Один з найбільших серед вас розгадав наприкінці своїх днів, що все є взаємною причиною й наслідком, що видимі світи координовані між собою й підкорені невидимим світам. Він аж застогнав, спробувавши встановити абсолютні правила! Рахуючи плоди винограду, свої світи, розсипані в просторі, він пояснив зв'язок між ними законами сили планетарного й молекулярного притягання; ви привітали цю людину... Але ж вона, скажу я вам, померла з розпачу. Коли припустити, що відцентрова й доцентрова сили рівні, що відкрив учений, аби збагнути Всесвіт, то Всесвіт зупинився б, а він, проте, вважав, що Всесвіт рухається в невизначеному напрямку; та коли б припустити, що ці сили нерівні, то світи зразу ж стали б переміщуватися між собою. Отож його закони не були абсолютними, існувала ще проблема набагато вища за принцип, на якому трималася його фальшива слава. Чи зв'язок зірок між собою та доцентрова дія їхнього вічного руху не завадили йому знайти ту виноградну лозу, з якої звисав його кетяг? Що він, бідолаха, більше розширював простір, то важчав його вантаж! Учений сказав вам, як усе там урівноважено між собою, але ж не сказав, куди все це йде. Він спостерігав за

простором, нескінченним у очах людини, наповненим тими групами світів, мінімальну часточку яких відкриває для нас наш телескоп, але відстань до більшості з яких вимірюється лише швидкістю світла. Це глибоке спостереження дало йому змогу відкрити нескінченні світи, які, посаджені в цьому просторі, наче квіти на луці, народжуються, немов діти, виростають, як люди, й помирають, як дідугани, живуть, засвоюючи у своїй атмосфері чисті речовини, що їх живлять; світи, які мають свій центр і свій принцип існування, які вбезпечують одні одних завдяки простору, які, немов рослини, вбирають у себе інші речовини й дають себе вбирати іншим світам, які утворюють ансамбль, наділений життям, що має своє призначення. Збагнувши все це, той чоловік аж затремтів! Він знав, що життя породжене поєднанням речі зі своїм принципом, що смерть чи інерція так само, як і зрештою сила тяжіння, породжені розривом між предметом та властивим йому рухом; тож він передчув крах цих приречених світів, якщо Господь позбавить їх свого Слова. Він заходжувався шукати в апокаліпсисі слідів цього Слова! Ви подумайте, що він з'їхав з глузду, але знайте: він силкувався знайти собі прощення за свою геніальність. Вільфріде, ви прийшли просити мене розв'язати рівняння, понести мене на дощову хмару, занурити в Фіорд, щоб я виринула звідти лебідкою. Якби наука або чудеса були метою людства, то Мойсей заповів би вам диференціальне числення; Ісус Христос осяяв би пільму ваших наук; його апостоли сказали б вам, звідки йдуть ці величезні струмені газу або розплавленого металу, прив'язані до ядер, які кружляють, аби затверднути, шукаючи для себе місця в просторі, і які колись потрапляють у якусь систему, де вони вступають у взаємодію з якоюсь зіркою, наштовхуються на неї й розбивають її або пожирають своїми смертельними газами. Замість того, щоб примусити вас жити в Богові, святий Павло пояснив вам, що їжа є прихованим зв'язком між усіма створіннями й очевидним зв'язком між усіма живими істотами. Нині було б найбільшим дивом знайти квадрат, рівний колу — завдання, яке вам здається неймовірним і яке, безперечно, розв'язується в русі світів перетином математичної лінії, намотування якої стають очевидними для зору умів, що прийшли з вищих сфер. Повірте мені, чудеса криються в нас, а не поза нами. Тож саме так відбуваються природні явища, що їх народи вважають надприродними. Чи був би Бог справедливим, коли б виявив свою силу одним поколінням людей, відмовившись виявити її іншим поколінням? Бронзовий жезл належить усім. Ні Мойсей, ні Яків, ні Зороастр, ні Павло, ні Піфагор, ні Сведен— борг, ні найхитромудріші провісники, ні найясновельможніші пророки Божі не були чимось вищі за тих, ким можете бути ви. Тільки в цілих народів настають години, коли вони відчувають віру. Якщо матеріальній науці судилося бути метою людських зусиль, то признайтеся, чи суспільства, ці величезні вогнища, в які гуртуються люди, завжди будуть провіденційно розпорошені? Якщо цивілізація є метою живого виду, то чи колективний розум зникне, а збережеться суто індивідуальний? Велич усіх великих націй ґрунтувалася на винятковостях: коли ж винятковість переставала діяти, ставала мертвою й сила. Хіба ясновидці, пророки, провісники зайнялися Наукою замість зіперти її на Віру, хіба вони завдавали удару вашому мозку замість того, щоб

торкнутися ваших сердець? Усі вони прийшли, щоб навести народи до Бога; всі вони проголосили святий шлях, сказавши вам прості слова, що ведуть до царства небесного; всі вони, запалені любов'ю й вірою, натхнені Словом Божим, що витає над народами, огортає їх, надихає й підносить, не використовують його задля людського інтересу. Ваших великих геніїв, поетів, королів, учених, поглинули їхні міста, а Пустеля заново накрила їх своїм піщаним покровом, у той час, як з цієї катастрофи виринають імена добрих, благословенних пасторів. Ми ніяк не можемо зрозуміти одні одних. Нас розділяють безодні: ви перебуваєте в мороці, а я живу у справжньому світлі. Чи це ви хотіли почути? Я виголосила вам ці слова з радістю, вони можуть вас змінити. Запам'ятайте: існують матеріальні й духовні науки. Там, де ви бачите тіла, я бачу сили, що тягнуться одні до одних висхідними рухами. Для мене властивість тіла — ознака його принципів та його здатностей. Ці принципи породжують спорідненості, яких ви не помічаєте і які тісно пов'язані з центрами. Різні види, між якими розподілено життя, є невичерпними джерелами, взаємно пов'язаними між собою. В кожного своє спеціальне творення. Людина є наслідком і причиною; вона сама харчується, але й годує у свою чергу інших. Називаючи Бога Творцем, ви применшуєте його; він не створив, як ви гадаєте, ні рослини, ні тварини, ні зірки; чи міг він діяти багатьма способами, хіба не діяв він єдністю складових сил? Крім того, він подарував нам принципи, які розвиваються згідно з його загальним законом, з волі середовищ, у яких вони повинні будуть діяти. Тож єдина речовина, єдиний рух, єдина рослина, єдина тварина, але вони постійно взаємодіють. І справді, всі властивості пов'язані між собою певними схожостями, якась спрагла сила так само стрімко спрямовує життя світів до їх центрів, як усіх нас голод штовхає до їжі. Ось вам приклад властивостей, пов'язаних між собою схожостями, цей вторинний закон, на якому тримається творіння вашої думки: музика, це небесне мистецтво, ґрунтується на цьому принципі, бо хіба вона не є сукупністю звуків, що їх гармонізує число? Хіба звук не видозміна повітря — стиснутого, розширеного або тремтливого? Ви знаєте склад повітря: азот, кисень і вуглець. А що ви не можете отримати звуку в порожнечі, то стає зрозуміло, що музика й людський голос є наслідком організованих хімічних сполук, які діють в унісон з такими самими сполуками, що їх приготувала у вас ваша думка, узгодивши із світлом — цим великим натхненником вашого світу: чи вам випало спостерігати за селітрою, що відкладається після танення снігу, дивитися на розряди блискавки й рослини, які видихають із себе в повітря метали, і не робити при цьому висновку, що сонце розтоплює й розподіляє невидиму благодать, яка плекає все на цьому світі? Як сказав Сведенборг, "Земля — своєрідна людина"! Ваші сучасні науки, які роблять вас у ваших очах великими, здаються надто мізерними поряд із саявом, яким залиті ясновидці. Перестаньте розпитувати мене, ми розмовляємо різними мовами. Якийсь час я скористалася з вашої мови, щоб пронизати вашу душу блискавкою віри, щоб подати вам полу свого одягу й повести вас у прекрасні краї молитви. Хіба Бог повинен спускатися до вас? Ні, то ви маєте підійматися до нього. Якщо людський розум вичерпав свої сили на східцях, які ведуть до Бога, то невже не ясно, що слід шукати

інший шлях, щоб його пізнати? Цим шляхом є ми самі. Ясновидець і віруюча людина мають більш проникливі очі, ніж очі, даровані іншим речам землі, і бачать Аврору. Ви чуєте цю правду? Ваші найточніші науки, ваші найсміливіші міркування, ваші найкращі осяяння-це чорні хмари. А над ними — святилище, звідки летиться справжнє світло.

Серафіта сіла й замовкла, а її спокійне обличчя виказувало той найлегший трепет, що охоплює ораторів після їхнього ледь роздратованого виступу.

Вільфрід, нахилившись до вуха пана Бекера, спитав:

— Хто їй такого наговорив?

— Не знаю, — відповів той.

"На Фальбергу було надто тепло", — подумала Мінна.

Серафіта провела рукою по своїх очах і сказала всміхаючись:

— Сьогодні ви чомусь дуже замислені, панове. Ви поводитесь з нами, Мінною й мною, наче з чоловіками, з якими розмовляють про політику або про торгівлю, в той час, як нам, дівчатам, ви мали б, попиваючи чай, розповідати казки, як це ведеться на наших норвезьких вечорницях. Ну ж бо, пане Бекер, розкажіть нам якусь невідому мені сагу. Оту хроніку про Фрітіофа, в яку ви вірите і розповісти яку ви мені обіцїли. Розкажіть нам ту історію, де син селянина володіє кораблем, що розмовляє й має душу. Я мрію про фрегата "Елліда"! Певно, на тій феї з вітрилами мали б плавати дівчата?

— Оскільки ми повертаємося до Ярвіса, — мовив Вільфрід, і його очі прикипіли до Серафіти, мов очі злодія, що сховався в тіні, які прикипають до того місця, де лежить скарб, — то скажіть, чому ви не одружуєтесь?

— Ви народжуєтесь неодруженими, — відповіла вона, — а я народилася зарученою, отож я наречена...

— Чия? — запитали всі водночас.

— Не чіпайте моєї таємниці, — відповіла вона. — Обіцяю вам, якщо буде на те воля нашого отця, я розповім вам про ці таємні заручини.

— Це буде скоро?

— Я сподіваюся.

По цих словах запала довга мовчанка.

— Настала весна, — мовила Серафіта, — затріщала крига й захлюпотіла вода, чи не бажаєте піти привітати першу весну нового століття? Вона підвелася разом з Вільфрідом і вони підійшли до вікна, що його розчинив Давид. Після тривалої зимової тиші під кригою у Фіорді завирували й задзвеніли, наче музика, могутні води, бо є звуки, що їх очищає простір, звуки, які долинають до вуха, наче хвилі, сповнені водночас світла й свіжості.

— Годі, Вільфріде, годі думати про погане, бо вам самому буде неприємно від цих думок. Хто ж бо не прочитає вашого бажання у ваших іскристих очах? Будь ласка, зробіть один крок до добра. Хіба не краще полюбити святих чоловіків, ніж повністю приносити себе в жертву щастю тієї, кого кохаєш? Послухайтеся мене, я виведу вас на шлях, де ви досягнете тієї величі, про яку мрієте, й де любов буде справді безмежною.

Вільфрід стояв задуманий.

"Чи це ніжне створіння не пророчиця, яка щойно метнула блискавки зі своїх очей, пророчиця, чиї слова прогрімili над світами, чия рука занесла сокиру сумніву над нашими науками? Чи не задрімали ми на якийсь час?" — запитував він себе.

— Мінно, — сказав Серафітус, повернувшись до дочки пастора, — стерв'ятники літають над трупами, голуби — над живими джерелами в тихому зеленому затінку. Стерв'ятники здіймаються в небеса, голуби спускаються з них. Не ризикуй вирушати в мандрівку по краю, де ти не знайдеш ні джерела, ні затінку. Якщо ще недавно ти не могла дивитися в безодню, бо в тебе наморочилося в голові, то тепер прибережи свої сили для того, хто тебе покохає. Сердешна дівчино, ти ж бо знаєш — я маю наречену.

Мінна підвелася й разом із Серафітусом підійшла до вікна, де стояв Вільфрід. Усі троє почули шум Сігу, води якого здіймалися, вивільняючи дерева від криги, що скувала їх. До Фіорду повернувся його-голос. Ілюзії розвіялися. Всі милувалися природою, що звільнялася від своїх пут і, здавалося, відповідала найвищим акордом Духові, голос якого щойно її розбудив.

Коли троє гостей цієї загадкової особи покинули її, вони сповнилися того невиразного почуття, що не є ні сном, ні заціпенінням, ні подивом, але яке чимось нагадує все це разом; яке не є ні сутінню, ні світанням, але яке викликає прагнення до світла. Всі троє про щось думали.

— Я починаю вірити, що вона — якийсь Дух, прихований під людською подобою, — сказав пан Бекер.

Вільфрід, повернувшись додому спокійний і впевнений у собі, не знав, як боротися з такими божественно величними силами.

Мінна запитувала себе: "Чому йому не хочеться, щоб я його кохала?"

V

ПРОЩАННЯ

У людини є одна властивість, що розпачливо діє на мислячі уми, які прагнуть дошукатися сенсу в розвитку суспільств і виробити закони поступу в русі розуму. Хоч би яким серйозним був той чи той факт, якщо взагалі можуть бути надпри— родні факти, хоч би яким грандіозним було диво, що сталося на очах у людей, вражаюча сила цього факту, сліпучість цього дива втонуть у моральному океані, поверхня якого, на мить сколихнута швидким вируванням, знову враз покриється звичними брижами.

Невже Голос пробивається через гортань Тварини тільки для того, щоб його почули? Хіба Рука виводить літери на фризях у залі, де глумиться над людьми Суд? Чи очі освітлюють королеві сон? Чи пророк приходить розтлумачувати сновидіння? Чи небіжчик, воскресши в пам'яті людській, встає в тих осяйних краях, де оживають його властивості? Чи Дух розчавлює Матерію біля підніжжя містичної драбини Семи Духовних світів, поставлених один на одного в просторі, світів, які виявляють себе у вигляді осяйних хвиль, що водоспадом котяться на східці небесної Паперті? Хоч би яке глибоке було внутрішнє Одкровення, хоч би яке очевидне було зовнішнє Одкровення, наступного дня Валаам сумнівається у своїй віслючці й у самому собі. Валтасар і Фараон коментують Слово Боже вустами двох ясновидців — Мойсея й Данила. Дух

приходить, підносить людину над землею, несе її над морями, розверзає перед нею дно, показує їй зниклі поріддя, оживляє перед її очима висхлі кістки, що своїм порохом вкривають величезну долину: апостол пише апокаліпсис! Через двадцять століть гуманітарна наука підтвердить слова апостола й визнає змальовані ним картини за аксіоми. І дарма, що маса й далі живе, як вона жила вчора, як вона жила під час першої олімпіади, як вона жила наступного дня після сотворіння світу або напередодні великої катастрофи. Сумнів усе покриває своїми хвилями. Ті самі хвилі б'ють у тому самому ритмі по людському граніту, що править за береги океану розуму. Спитавши себе, чи вона побачила те, що явилось перед її зором, чи розчула виголошені слова, чи факт був фактом, чи ідея була ідеєю, людина знову живе своїм звичним життям, думає про свої справи, кориться сам не знаю якому лакеєві, що супроводжує Смерть, Забуття, яке своїм чорним покривалом затягує давнє людство, про котре в нових поколіннях не лишається жодного спогаду. Людина не перестає йти, крокувати, вегетативно проростати аж до того дня, коли сокира Лісоруба зітне її. Якщо ця сила течії, цей великий натиск гірських вод стануть на заваді всякому поступові, то вони, безперечно, відвернуть і смерть. Духи, підготовлені до віри посеред вищих істот, помітять лише містичну драбину Якова.

Вислухавши слова відповіді, якими Серафіта змалювала божественні простори, слова, що нагадували мелодійний орган, який сповнює церкву своєю музикою й розкриває музичний всесвіт, сягаючи своїми гучними звуками до найнедосяжніших склепінь, звуками, що міняються, мов світло, в найлегших квітах капітелей, Вільфрід повернувся додому, нажаханий тим, що він побачив світ у руїнах, а на цих руїнах — невідоме сяйво, яке випромінюють руки цієї дівчини. Наступного дня він знову думав про це, але страх у нього вже розвіявся; він не почував себе ні розбитим, ні якимсь зміненим; його пристрасті, його думки знову освіжилися й посвітліли. Вільфрід пішов обідати до пана Бекера й застав його за "Трактатом про чари", що його той гортав з самісінького ранку, бажаючи заспокоїти свого гостя. З дитячою старанністю пастор позагинав сторінки, на яких Йоган Вір наводив незаперечні докази, що доводили імовірність подій, які вони спостерігали вчора ввечері; адже для лікарів ідея — це подія, хоч найбільші події навряд чи є для них ідеєю. Після п'ятої чашки чаю загадковий вечір уже здавався цим двом філософам природним. Небесна правда стала для них більш-менш сильним і піддатливим для осягнення розумом. Серафіта видалася їм велемовною дівчиною; вони мусили віддати належне її чарівливому голосу, спокусливій вроді, чарівним рухам, усім тим ораторським засобам, використовуючи які актор укладає у фразу цілий світ почуттів і думок, у той час, як насправді ця фраза часто буває вульгарною.

— Та що там казати! — мовив пастор, скривившись і намащуючи солоним маслом свою тартинку. — Останнє слово цих гарних загадок — на глибині шести футів під землею.

— Проте я не розумію, — сказав Вільфрід, солодячи свій чай, — звідки сімнадцятирічна дівчина може знати стільки речей, адже її розповідь була така

ґрунтовна.

— А ви прочитайте історію про юного італійця, — відповів пастор, — який у дванадцять років розмовляв сорока двома мовами, стародавніми й сучасними, а також історію про того ченця, який за допомогою нюху розгадував думки! У трактаті Йогана Віра та в дюжині інших трактатів, що їх я дам вам прочитати, ви знайдете тисячі доказів цього.

— Згоден, шановний пасторе, але Серафіта для мене божественна жінка.

— Вона вельми розумна, — зробив припущення пан Бекер.

Збігло кілька днів, протягом яких сніг мало-помалу розтанув на долинах; ліси вбралися в ледь помітну зелень, схожу на зелень молоді травиці, норвезька природа нарядилася у свої одноденні весільні шати. Хоч тепла погода дозволяла виходити з дому, Серафіта лишалася в себе на самоті. Вільфрідова пристрасність переросла в роздратування, яке викликає сусідство коханої жінки, що не показується надворі. Коли ця загадкова особа прийняла в себе Мінну, Мінна помітила, що в ній пригас внутрішній вогонь: голос у неї став глухий, колір обличчя почав бліднути, і коли б досі поети порівнювали білість обличчя з білістю діамантів, то можна було б сказати, що її обличчя відсвічувало топазами.

— Ви бачили її? — спитав Вільфрід, який блукав довкола шведського замку, чекаючи на повернення Мінни.

— Ми вже скоро його втратимо, — відповіла дівчина, і її очі наповнилися слізьми.

— Панно, — скрикнув чужинець, насилу стримуючи себе, щоб не розгніватися, — не грайтеся зі мною. Ви можете любити Серафіту лише так, як одна дівчина любить іншу, але не тією любов'ю, якою вона надихає мене. Ви не знаєте, яка небезпека загрожує вам, якщо ви збудите в мені справжні ревності. Чому я не можу навідатися до неї? Невже це ви створюєте для мене перешкоду?

— Я не знаю, — відповіла Мінна зі спокійним виразом на обличчі, але зі страхом у глибині душі, — за яким правом ви так перевіряєте моє серце? Так, я його кохаю, — провадила вона, віднайшовши в собі сміливість і переконання, щоб зізнатися в релігії свого серця. — Але моя ревність, така природна в коханні, ні в кого тут не викликає страху. На жаль, мене робить ревнивою те приховане почуття, яке охоплює і його. Між ним і мною лежить такий великий простір, що його я не зумію подолати. Я хотіла б знати, хто дужче любить його — зорі чи я, — хто з нас пристрасніше віддасть себе своєму щастю? Чому я не можу вільно заявити про своє почуття? У присутності смерті ми можемо зізнатися про свої вподобання, а Серафітус, пане, незабаром має померти.

— Мінно, ви помиляєтеся, сирена, що якої я так часто сповнювався бажанням і яка давала милуватися собою, кокетливо розлігшись на канапі, граціозна, слабосила й скорботна, не юнак.

— Пане, — схвильовано відповіла Мінна, — той, чия могутня рука повела мене на Фальберг, на отой селер, де знайшла собі притулок Крижана Шапка, аж туди, — провадила вона, показуючи на верхівку гори, — не є слабосилою дівчиною. Ох, якби ви почули його пророцтва! Його поезія нагадувала музику думки. Дівчина не може

говорити таким поважним голосом, що так зворушує душу.

— Але який у вас доказ цього? — спитав Вільфрід.

— Жодного, крім доказу серця, — зніяковіло відповіла Мінна, урвавши чужинця.

— Що ж, — скрикнув Вільфрід, кинувши на Мінну вбивчий, сповнений страшною жаги й хтивості погляд, — я, кого так дуже полонила вона, доведу вам, що ви помиляєтесь.

Тієї миті, коли у Вільфріда слова збиралися на кінці язика, так само швидко як думки приходили йому в голову, він побачив, що зі шведського замку вийшла у супроводі Давида Серафіта. Ця її поява заспокоїла його.

— Бачите, — сказав Вільфрід, — тільки жінка може бути така граціозна й така ніжна.

— Він нездужає й вийшов востаннє прогулятися, — сказала Мінна.

Серафіта, до якої підійшли Вільфрід і Мінна, кивнула Давидові, і той покинув її.

— Ходімо до водоспаду на Сігу, — мовила їм ця дивна особа, виявивши одне зі своїх бажань хворої, і вони поквапилися вволити її волю. Навколишні долини затягував легкий серпанок, гори над Фіордом, верхівки яких іскрилися, мов зорі, відбивалися в ньому, і він скидався на мерехтливий Молочний Шлях. Сонце пробивалося крізь цей земний дим, наче червона залізна куля. Незважаючи на останні подихи зими, кілька поривів теплого повітря, сповненого пахощів уже покритих білим нальотом беріз і модрин, чиї шовкові верхівки знову відродилися, ці нагріті живицею і випарами землі подуви бризу засвідчували про настання гарної північної весни, цієї швидкоплинної радості найсумнішої у світі природи. Вітер починав здіймати пелену хмар, що приховувала від людських очей затоку. Щебетали птахи. Кора дерев, на якій сонце ще не висушило паморозь, що тепер, танучи, стікала вниз дзюркотливими струмками, милувала зір фантастичними видами. Всі троє мовчки йшли вздовж піщаного берега. Це чарівне видовисько роздивлялися тільки Вільфрід і Мінна, в пам'яті яких ще жив одноманітний зимовий краєвид цієї місцевості. Їхня супутниця йшла задумлива, ніби вона намагалася вловити чийсь голос у цьому концерті. Вони підійшли до скель, між якими пробивався Сіг, що нагадував довгу просіку, обабіч якої стояли старі ялини; прокладена могутньою течією, просіка ця петляла лісом, скидаючись на стежку, над якою здійсалося лісове склепіння, схоже на склепіння соборів. Звідси Фіорд відкривався цілком, і море на обрії вилискувало, наче сталеве лезо. Цієї миті туман, розсіявшись, відкрив голубе небо. Скрізь на долинах довкола дерев іще мерехтіли іскринки — діамантовий пил, що його підмітав свіжий бриз, чарівні сережки крапель, які спадали з гілок, що утворювали піраміду. Потік котився високо над ними. Над його плесом здіймався серпанок, забарвлений усіма відтінками сонячного сяйва, чиї промені розчинялися в цьому серпанку, зринаючи в ньому семиколірними кетягами, міняючись вогнями, спалахи яких гасили одні одних. Дикий берег був укритий густим килимом різноманітного моху, що, переливаючись сріблом роси, нагадував шовкову тканину. Вже розквітлий верес увінчував скелі своїми майстерно сплетеними гірляндами. Тремтливе листя, що його притягала до себе свіжість води, спало на неї

пишними кучерями; модрини похитували своїми мереживами, гладячи сосни, що стояли нерухомо, мов заклопотані діди. Ці розкішні шати природи дещо контрастували з статечними старими колонадами, що їх утворювали ліси на уступах гір і з плесом Фіорду, що лежало біля ніг трьох спостерігачів, з плесом, де гамувався гнів бурхливої річки. Нарешті й море обрамлювало це диво, описане одним з найбільших поетів, це випадкове місце, якому завдячує безлад творіння, очевидно, полишеного самого на себе. Ярвіс був загубленою цяткою посеред цього краєвиду, посеред цієї величної неосязності, яка, мов усе те, що живе примарним життям, розгортає витончену картину, бо за законом, що тільки нам здається фатальним, цілком очевидно завершене творіння, ця любов наших сердець і наших поглядів, несе в собі саму лише весну. На верхівці цієї скелі три наші істоти, звісно, могли гадати, що вони самотні на світі.

— Яка краса! — вигукнув Вільфрід.

— Природа має свої гімни, — мовила Серафіта. — Хіба не дивовижна ця музика? Скажіть, Вільфріде. Правда, жодна жінка, що їх ви знали, не могла створити собі такого чарівного затишку? Тут я переймаюсь почуттям, яке рідко коли надихають міські краєвиди і яке збуджує бажання полежати на цих травах, що так швидко вирости. Тут, утупившись очима в небо, відкривши серце красі, загубившись посеред неосязного краєвиду, я слухала б зітхання квітки, що, тільки-но вибившись з-під землі, прагнула б помчати вдалину, я слухала б крики нетерпеливої гагари, що має лише крила; як ці крики нагадували б мені хотіння людини, що має все, а жадає ще більше. Ось це і є жіноча поезія, Вільфріде! Ви вловлюєте розважливу думку в затягнутому серпанком плесі, в цих гаптованих вуалетках, що ними грається природа, наче кокетлива наречена, в цьому ароматі, яким вона напахчує собі зеленувате волосся перед своїм шлюбом. Ви хотіли б побачити в цих випарах наяду? А я, на вашу думку, мала б слухати чоловічий голос Потоку.

— Хіба тут кохання не нагадує бджілку в чашечці квітки? — мовив Вільфрід, який, уперше побачивши в ній риси земної людини, вирішив, що настала сприятлива мить виявити свою кипучу ніжність.

— Чи завжди? — спитала, сміючись, Серафіта, котру Мінна залишила саму.

Мінна полізла на скелю, де помітила голубі ломикамені.

— Завжди, — відповів Вільфрід. — Вислухайте мене, — провадив він, кинувши на Серафіту пильний погляд, наче на якусь діамантову оправу, — ви не знаєте, хто я такий, що я можу й чого хочу. Не відкидайте мого останнього прохання! Будьте моєю задля того світу, що його ви носите в своєму серці! Станьте моєю, щоб я мав чисте сумління, щоб небесний голос лунав у моїх вухах, надихаючи мене на добро у великій справі, на яку я зважився, справі, до якої мене побудила ненависть до народів, але якою я сповнюся задля їхнього ж блага, якщо ви будете зі мною! Хіба можна вигадати кращу місію для кохання? Хіба можна мріяти про кращу роль для жінки? Я прийшов у ці краї, виношуючи великі плани.

— І ви пожертвуєте ними, — відповіла вона, — заради простої дівчини, яку покохаєте і яка виведе вас на спокійний шлях.

— Дарма, я хочу тільки вас! — повів далі Вільфрід. — Я поділюся з вами своєю таємницею. Я обійшов усю Північ, цю велику кузню, де виковуються нові людські роди, які ширяться по землі, мов людські лавини, покликані освіжити постарілі цивілізації. Я хотів почати свою справу з однієї із цих місцевостей, підкорити тут імперію, що дає силу й розум місцевому племені, сформувані з нього в боях армію, розпочати війну, поширити її, наче пожежу, захопити Європу, закликаючи одних людей до свободи, інших — до пограбувань, обіцяючи славу одним, утіху — іншим; але, вирушивши в дорогу, я, як фатальна істота, непохитна й жорстока, проноситимусь по землі, мов гроза, що вбирає в себе з атмосфери всі часточки, з яких складається блискавка, поглинати людей, наче ненажерлива чума. Тож я підкорю Європу, бо нині вона чекає на того нового месію, який повинен спустошити світ, щоб змінити в ньому суспільства. Європа віритиме тільки тому, хто розтопче її ногами. Колись поети й історики виправдають моє життя, возвеличать мене, наділять ідеями, мене, для кого цей величезний жарт, написаний кров'ю;— тільки помста. Проте, любя Серафіто, мої спостереження викликали в мене огиду до Півночі, сила тут іще надто сліпа, тому я сповнився любов'ю до індіців! Мене дедалі більше спокушає поєдинок з егоїстичним боягузливим і корисливим урядом. До того ж куди легше розбудити уяву народів, що живуть біля підніжжя Кавказу, ніж підкорити дух народів холодних країн, де ми зараз з вами перебуваємо. Тож я вирішив перетяти російські степи, дістатися до Азії, з тріумфом пройти до Гангу й там скинути англійське панування. В різні часи семеро людей уже втілювали цей план. Я відновлю Мистецтво, як це зробили сарацини, що їх Магомет кинув на Європу! Я не буду жалюгідним королем, як ті, хто нині править колишніми провінціями Римської імперії, сперечаючись зі своїми підданими з приводу митного права. Ні, ніщо не зупинить ні блискавки моїх очей, ні бурі моїх слів! Мої ноги подолають третину світу, як ноги Чінгісхана; моя рука схопить Азію, як уже колись її схоплювала рука Аурангзеба. Будьте моєю супутницею в житті, посадовіть свою гарну білу постать на трон. Я ніколи не сумнівався в успіху; але будьте в моєму серці, так я почуватимуся певніше!

— Я вже царювала, — мовила Серафіта.

Ці слова були мов удар сокирою, якого завдає спритний лісоруб молодому деревцеві, що одразу ж падає. Тільки чоловіки знають, яку люту збуджує жінка в душі чоловіка, коли той бажає показати цій коханій жінці свою силу або владу, розум або вищість, а вона примхливо нахилиє голову й каже: "Дарма!" — коли вона, поранена, всміхається й мовить: "Я це знаю!" — коли сила для неї — дрібниця.

— Як! — скрикнув Вільфрід у розпачі, — багатства мистецтв, світові багатства, розкіш царського двору...

Серафіта перебила його, ледь чутно промовивши:

— Істоти набагато могутніші за вас запропонували мені більше.

— Бачу, ти не маєш душі, коли тебе не спокусила перспектива розраджувати велику людину, яка ладна пожертвувати всім, аби жити з тобою в хижці на березі озера!

— Але ж мене безмежно кохають.

— Хто? — знову скрикнув Вільфрід і, шаленіючи, швидко підійшов до Серафіти, ніби бажаючи скинути її в пінистий водоспад Сігу.

Серафіта подивилася на Вільфріда, зупинила його рукою і показала на Мінну, що бігла до них, біло-рожева й гарненька, наче квіти, які вона тримала в руці.

— Дитино! — мовила Серафіта, рушивши їй назустріч.

Вільфрід застиг на верхівці скелі, немов статуя, заглибившись у свої думки, йому хотілося поплисти за течією Сігу, неначе те дерево, що пропливало перед його очима, зникаючи вдалині затоки.

— Я назбирала їх для вас, — сказала Мінна, подаючи свій букетик улюблених істоті. — Одна з них, оця, — показала вона на одну квітку, — схожа на ту, що її ми знайшли на Фальберзі.

Серафітус подивився спершу на квітку, потім на Мінну.

— Чому ти завела мову про це? Невже ти сумніваєшся в мені?

— Ні, — відповіла дівчина, — моя довіра до вас безмежна. Ви не тільки для мене кращий за цю гарну природу, ви здаєтеся мені розумнішим за ціле людство. Коли я вас побачила, мені здалося, що я молю Бога. Я хотіла б...

— Чого? — спитав Серафітус, кинувши на неї погляд, яким показав дівчині, що їх розділяє величезна відстань.

— Я хотіла б занедужати замість вас...

"Ось переді мною найнебезпечніше зі створінь, — подумав Серафітус. — О Боже мій, невже гріхом є саме бажання відрекомендувати її Тобі!"

— Хіба ти не пригадуєш того, що я тобі сказав там, на горі? — спитав він дівчину, показавши на верхівку Крижаної Шапки.

"Ось він знову став жахливим", — подумала Мінна, затремтівши зі страху. Ці три особи, яких нібито на мить щось об'єднало на виступі скелі, хоч їх і розділяли безодні духовного світу, думали кожне про своє, прислухаючись до вирування Сігу.

— Що ж, просвітїть мене, Серафітусе, — мовила Мінна срібним, мов перлина, й ніжним, наче рух недоторки, голосом. — Навчіть мене, що я маю зробити, аби не кохати вас. Хто зможе не милуватися вами? Кохання — це захоплення, яке ніколи не знає втоми.

— Сердешна дитино! — сказав Серафітус, збліднувши. — Так можна кохати тільки одну особу.

— Кого? — спитала Мінна.

— Ти ще дізнаєшся про це, — відповів він кволим голосом чоловіка, який лягає помирати.

— Допоможіть! Він помирає! — закричала Мінна.

Прибіг Вільфрід і, побачивши цю істоту, що граціозно лежала на гнейсі, на який час накинув свою оксамитну мантию, блискучі лишайники, рудуватий мох, що їх відполірувало сонце, і мовив:

— Вона й справді дуже гарна.

— Оце востаннє я можу подивитися на довколишню природу, — сказала Серафіта, збираючись із силами, щоб підвестись.

Вона підійшла на край скелі, звідки могла обійняти поглядом розквітлі зеленуваті ожилі дива цього величного й пишого краєвиду, що ще недавно спочивав під снігом.

— Прощавай, — мовила вона, — вогнище, що обпікає любов'ю, вогнище, чие полум'я, зринаючи з його серця, своїми язиками збирається докупити, сплітаючись, наче жіноче волосся, в дивовижну косу, якою ти прив'язуєш себе в невидимому ефірі до божественної думки!

Чи бачите ви того, хто, схилений над своїми слідами, зрошеними його потом, на мить випростовується, щоб звернутися до неба, чи бачите ту, яка збирає дітей, аби нагодувати їх своїм молоком, чи бачите того, хто зв'язує линви під час шторму, чи бачите, хто сидить у впадині скелі, чекаючи на батька? Чи ви бачите тих, хто простягає руки після того, як їхнє життя згоріло в невдячній праці? Мир усім вам, мужайтесь й прощайте!

Чи чуєте ви зойк солдата, що, невідомий, гине, лемент одуреної людини, яка плаче в пустелі? Мир усім вам, мужайтесь й прощайте. Прощайте ті, хто гине за царів землі. Прощавай, народе без батьківщини, прощайте, землі без народів, які так прагнуть мати свої землі, а землі — свої народи. Прощавай і ти, самовідданий вигнанцю, хто не знає, де прихилити свою голову. Прощайте, любі невинні створіння, яких тягали за волосся, бо ви надто багато кохали! Прощайте, матері, що сидите біля своїх конаючих синів! Прощайте, святі поранені жінки! Прощайте, злидарі! Прощайте, малі, слабосилі й хворі, ті, за кого я так часто вболівала. Прощайте всі, хто обертається у сферу Інстинкту, страждаючи за інших людей.

Прощайте, мореплавці, що шукаєте Сходу в густій пітьмі ваших просторих, наче принципи, абстракцій. Прощайте, вбивці думки, яка вела вас до справжнього світла! Прощайте, запопадливі сфери, де я чую стогін ображеного генія, зітхання вченого, до якого надто пізно прийшло осяяння. Ось такий він, ангельський концерт, буяння пахошів, ладан серця, що йдуть від тих, хто молиться й втішає, вселяючи божественне світло й розраду в сумні душі. Мужайся, хоре любові! Мужайтесь і прощайте й ті, кого народи благають: "Утіште нас, захистіть нас!"

Прощавай, граніте, ти станеш квіткою; прощавай, квітко, ти станеш голубкою; прощавай, голубко, ти станеш жінкою; прощавай, жінко, ти станеш стражданням; прощайте всі, ви станете любов'ю і молитвою! Розбита втомою, ця незбагненна істота вперше сперлася на Вільфріда й Мінну, повертаючись до своєї оселі. Вільфрід і Мінна відчували тоді, ніби їм передалася якась невідома більість. Вони ступили кілька кроків, як перед ними з'явився заплаканий Давид.

— Вона збирається помирати, навіщо ви повели її аж сюди? — крикнув він здалеку.

До старого ніби повернулися молодечі сили, він схопив Серафіту й полетів до брами шведського замку, неначе орел, що несе білу вівцю до свого гнізда.

VI

ДОРОГА ДО НЕБА

Назавтра після того дня, коли Серафіта передчула свою смерть і попрощалась із Землею, наче в'язень, який озирає свою камеру, перш ніж покинути її назавжди, вона знову відчула болі й застигла в повній нерухомості, як це буває з тими, хто страждає найтяжчими недугами. Серафіту провідали Вільфрід і Мінна; коли вони прийшли до неї, вона лежала на вкритій хутром канапі. Серафітина душа, ще перебуваючи в її плоті, просвічувала цю плоть, вибілюючи її день у день. Проступання Духа, що руйнує останній бар'єр, який відділяє його від нескінченності, називається хворобою, а ця мить життя — Смертю. Давид плакав, бачачи, як страждає його господиня, не бажаючи слухати його розради, старий був безпорадний, мов дитина. Пан Бекер наполягав, щоб Серафіта лікувалась, але марно.

Одного дня вона запросила до себе людей, яких шанувала, і мовила їм, що цей день останній з її поганих днів. Вільфрід і Мінна прийшли перелякані, вони знали, що вона ось-ось покине їх. Серафіта всміхнулася до них так, як усміхаються ті, хто вирушає в кращий світ, похилила голову, наче квітка, переобтяжена росою, яка востаннє показує свою чашечку й віддає повітрю свої останні пахощі, подивилася на них зі смутком, що його вони й навіяли їй; вона більше не думала про себе, і вони це відчували, неспроможні виказати свій біль, до якого домішувалося почуття вдячності. Вільфрід стояв нерухомо й мовчки, віддавшись тому спогляданню, до якого нас спонукають події, велич яких допомагає нам зрозуміти на цьому світі їхнє високе значення. Збуджена слабкістю цієї могутньої особи, або, може, страхом утратити її назавжди. Мінна нахилилася над нею й мовила:

— Серафітусе, дозволь мені піти з тобою.

— Хіба я можу це тобі заборонити?

— То чому ти не любиш мене настільки, щоб залишитися тут?

— Я не зміг би нічого й нікого тут полюбити.

— Тож: що ти любиш?

— Небо.

— Хіба ти гідний Неба, якщо отак зневажаєш Божі створіння?

— Мінно, чи можемо ми любити водночас дві істоти? Чи наш любий буде справді любим, якщо він не заповнить нашого серця? Чи не повинен він бути першим, останнім і єдиним? Хіба та, хто вся зіткана з любові, не покидає світу задля свого любого? Вся її родина стає тільки спогадом, вона має лише єдиного родича — Його! Якщо вона щось зберігає в собі, що не належить Йому, то вона цього не любить, ні, не любить! Трохи любити — хіба це означає любити? Слово любого приносить їй радість і проникає в її жили, наче більш червоний, ніж кров, пурпур; його погляд — світло, що просвічує її наскрізь, вона розтає в Ньому; там, де є Він, усе гарне. Тепло на душі. Скрізь сіяє світло; хіба біля Нього колись буває холодно або темно? Він ніколи не буває відсутнім, Він завжди в нашій душі, ми завжди думаємо про Нього. Ось, Мінно, як я його люблю.

— Кого? — спитала Мінна, охоплена ревностями.

— Бога! — відповів Серафітус, голос якого палахкотів у їхніх душах, наче вогонь свободи, що запалюється від гори до гори. — Бога, який нас ніколи не зраджує! Бога,

який нас не покидає й безперестану вдовольняє наші бажання, то лише Він може постійно напоювати своє створіння нескінченною світлою радістю! Бога, який ніколи не знає втоми й щоразу всім усміхається! Бога, який, завжди новий, кидає в нашу душу свої скарби, очищає її й не має в собі анітрохи гіркоти, який є повною гармонією й чистим полум'ям! Бог, що вселяється в нас, аби там розквітнути, вдовольняє всі наші прагнення, не пораховується з нами, коли ми в Ньому, а віддається нам цілком; зачаровує нас, сповнює нас, множить у нас у собі! Одне слово, БОГ! Мінно, я люблю тебе, бо ти можеш належати Йому! Я люблю тебе, бо коли ти прийдеш до Нього, то будеш і моя.

— Ну що ж, веди мене! — мовила Мінна, стаючи навколішки. — Бери мене за руку, я більше не хочу розлучатися з тобою.

— Веди нас, Серафіто! — скрикнув Вільфрід, рішуче приєднавшись до Мінни. — Так, ти нарешті викликала в мене прагнення до Світла й Слова Божого; я палаю любов'ю, що її ти вселила мені в серце, я збережу твоє серце в своєму; вислови своє бажання, я зроблю все, що ти накажеш мені зробити. Якщо я не зможу заволодіти тобою, то хочу зберегти усі почуття до тебе, що їх ти вселиш у мене! Якщо мені випаде поєднатися з тобою, то я вхоплюсь за тебе, як вогонь хапається за те, що він пожирає. Говори.

— Ангеле! — закричала ця незбагненна особа, міряючи їх обох поглядом, що нагадував лазурові шати. — Ангеле, небо стане твоїм прихистком! Після цього вигуку, що, наче перший акорд небесної музики, відбився луною в душах Вільфріда й Мінни, запала довга мовчанка.

— Якщо ви хочете призвичаїти свої ноги до дороги, яка веде до Неба, то знайте, що початок її дуже тернистий, — мовила ця зболена душа. — Бог воліє, щоб кожен шукав його сам для себе. З цього погляду, він ревнивий, він хоче володіти вами цілком, але коли ви віддастесь йому, він ніколи вас не покине. Я зараз залишу вам ключі до царства, освітленого його сяйвом, де ви завжди будете в грудях Отця, в серці Чоловіка. Жоден вартовий не перепиняє доступу до нього, ви можете зайти туди з будь-якого боку; ніщо не охороняється — ні його палац, ні його скарби, ні його скіпетр; він усім сказав: "Візьміть їх!" Але треба захотіти йти туди. Так само, щоб здійснити подорож, необхідно покинути свою оселю, відмовитися від своїх планів, попрощатися з друзями, батьком, матір'ю, сестрою й навіть з найменшими галасливими братиками попрощатися з ними навіки, бо ви більше не повернетесь, так само, як страдники, котрих ведуть на вогнище, більше не повертаються до свого дому; нарешті вам потрібно позбутися почуттів і речей, за які тримаються люди, інакше ви не віддастесь цілком своїй справі. Робіть для Бога те, що ви робили задля своїх честолюбних намірів, те, що ви зробили, коли любили якесь створіння більше, ніж воно любило вас, або коли ви розгадували якусь таємницю гуманітарної науки. Хіба Бог не та сама наука, не та сама любов, не те саме джерело будь-якої поезії? Його скарби невичерпні, поезія нескінченна, любов непохитна, наука безпомилна й без загадок! Тож ні за що не тримайтеся. Він вам усе дасть. Так, ви знайдете в Його серці добро, незрівнянне з тим, яке ви втратите на Землі. Запевняю вас: ви здобудете його силу, ви користуватиметесь

нею, як користуєтеся тим, що належить вашому коханому чи вашій коханій. На жаль, більшість людей сумніваються, їм бракує віри, волі, наполегливості. Той, хто вирушить у дорогу, ще зможе одразу озирнутися й повернутись назад. Мало створінь уміють вибрати між цими двома крайнощами: залишитись чи піти, обрати для себе багно чи небо. Кожен вагається. Слабкість спонукає до помилки, пристрасть веде на поганий шлях, вада, що переходить у звичку, втягує в багнюку; і людина не робить ніякого поступу, щоб стати душевно чистою. Всі істоти проводять своє перше життя у сфері інстинктів, де вони в поті чола силкуються збагнути нікчемність земних скарбів після того, як завдали собі великого клопоту, збираючи їх. Скільки разів живуть люди на своєму першому світі, перш ніж вони приготуються пройти через інші випробування у сфері абстракцій, де думка втілюється у фальшивих науках, де зрештою розум утомлюється від людського слова, бо коли вичерпується Матерія, приходить Дух? Через скільки форм проходить суджена небу істота, перш ніж вона зрозуміє ціну тиші й самотності, чиї зоряні простори — це паперть Духовних Світів! Оглянувши порожнечу й небуття, очі людини звертають на праведну дорогу. І тоді настає черга інших існувань, що виводять її на стежку, де сяє світло. Смерть — місце пересадки в цій подорожі. Потім випробування ведуться в зворотному напрямі; часто потрібне ціле життя, щоб набути чеснот, що протистоять гріхам, у яких перед цим прожила людина. Отже, спершу йде життя, в якому людина страждає, муки якого вселяють прагнення до любові. Після нього настає життя, коли людина любить і коли відданість якомусь створінню породжує відданість Творцеві, коли чесноти любові, її тисячі страдників, її ангельська надія, радощі, що супроводжуються болем, терпіння, покірність долі збуджують потяг до божественних речей. Потім настає життя, коли людина мовчки шукає слідів Слова Божого, коли вона стає знедоленою й милосердною. А тоді починається життя, коли людина прагне. І нарешті життя, коли вона молиться. Це вічний полудень, пора цвітіння, пора жнив! Набуті якості, що повільно розвиваються в нас, стають невидимими нитками, які зв'язують кожне з наших існувань одне з одним і що їх запам'ятовує лише душа, бо матерія не може згадувати жодну з духовних речей. Тільки думка зберігає традицію з попереднього життя. Цей постійний заповіт минулого теперішньому й теперішнього майбутньому — таємниця людських геніїв: одні мають дар Форм, інші — дар Чисел, а ще інші — дар Гармонії. Це поступ на шляху до світла. Так, той, хто має один з цих дарів, торкається якоюсь точкою до нескінченності. Слово Боже, що його я вам тут частково розкриваю, Земля увібрала в себе, перетворила його на порох і посіяла у своїх діяннях, у своїх доктринах, у своїй поезії. Якщо котрась із невідчутних порошинок заблищить у якомусь творі, ви скажете: "Це щось велике, справжнє, піднесене!" У вашій душі мало що бринить і збуджує передчуття неба. В одних недуга, що відділяє нас від світу, в інших самотність, яка наближає нас до Бога, а ще в когось — поезія; нарешті все, що вас згинає в три погібелі, б'є й чавить, піднімає або опускає, є відлунням божественного світу. Коли якась особа накреслила свою першу пряму лінію, їй досить запевнити інших, що тільки глибока думка, зрозумілий голос, гостре страждання, тільки луна, яка відбивається в вашій душі словом, назавжди

змінюють вашу думку. Вирушивши до Бога, маєш усі шанси знайти його, якщо підеш прямо вперед. Настає той щасливий день, коли ви ступаєте ногою на дорогу й починається ваша мандрівка, а Земля не знає нічого про це, вона більше не розуміє вас, ви не чуєте самі себе, вона не належить вам. Люди, які пізнають це, які проказують кілька слів зі справжнього Святого письма, не знаходять собі місця, де можна було б прихилити голову, їх переслідують, мов хижих звірів, вони часто гинуть на ешафоті на радість людським юрбам, тим часом ангели відчиняють перед ними ворота до неба. Тож ваша доля буде вашою й Божою таємницею, як кохання буває таємницею двох сердець. Ви будете закопаним скарбом, над яким проходять люди, сповнені жадоби до золота, не знаючи, що ви тут. Тоді ваше існування стане дуже активним; кожен ваш вчинок сповнений волі Божої, як у коханні ваші вчинки й ваші думки наповнені вашим любим створінням; але любов та її радощі, любов та її обмежені людськими почуттями втіхи — це початковий образ нескінченної любові, що пов'язує вас із небесним нареченим. Після всякої земної радості в людини настає туга й невдоволення; щоб любов не знала відрази, треба, аби смерть спалила її дотла своїм полум'ям і для вас не лишилося навіть її попелу; і ось тут Бог перетворює наші неприємності на втіхи, радість розростається сама собою й стає безмежною. Отже, в земному житті минуша любов завершується постійними моральними муками, тоді як у духовному житті моральні муки одного дня завершуються нескінченною радістю. Ваша душа надзвичайно весела. Ви відчуваєте Бога біля себе й у собі; він надає кожній речі святості, він сяє у ваші душі, наділяє вас ніжністю, запалює у вас цікавість до землі й зацікавлює вас собою, наділяючи своєю владою. Ви звершуєте в його ім'я справи, на які він надихає вас: ви витираєте сльози, дієте задля нього, більше не маєте нічогісінько свого власного, ви любите його, як він любить своє створіння, негаснучою любов'ю; ви прагнутимете його всього, вирушаючи до нього, як справжня кохана прагне побачити, як усі люди світу коряться її коханому. Останнє життя, те, в якому акумулюються всі інші життя, де збираються всі сили, й заслуги якого повинні відчинити святі ворота досконалій особі, є життям молитви. Хто допоможе вам зрозуміти велич, урочистість, силу молитви? Хай мій голос відіб'ється луною у ваших серцях і змінить їх. Станьте враз такими, якими ви були б після випробувань! Є обрані створіння Божі — пророки, ясновидці, провісники й страдники — всі ті, хто постраждав за Слово Боже, або ті, хто його проголошував; ці душі враз дістаються людських сфер і починають молитися. Одне слово, ті, кого пожирає вогонь Віри. Будьте однією з тих відважних пар. Бог схвалює сміливість, він любить, коли його поймає гнів, він ніколи не відштовхує тих, хто може прийти до нього. Знайте це! Бажання, цей потік вашої волі, таке могутнє в людини, що його єдиний струмінь, який б'є з величезною силою, може допомогти досягти всього, досить тільки єдиного крику, вичавленого із себе Вірою. Будьте одним із тих сповнених сили, прагнення й любові створінь! Будьте переможцями Землі. Хай вас охопить жадоба й прагнення Бога! Мчіть до Нього, як спраглий олень мчить до джерела; Бажання дасть вам крила; сльози, ці квіти Каяття, будуть ніби небесною купіллю, з якої вийде ваша очищена натура. Здіймайтеся з цих хвиль молитви. Тиша й роздуми найкраще

сприяють вам іти по цьому шляху. Бог завжди відкривається перед самотньою й зосередженою людиною. Тож відбудеться необхідне розмежування між Матерією, яка так довго оточувала вас своєю пільмою, і Духом, який народжується у вас і вас осяває, і тоді стане так світло у вас на душі. У ваше розбите серце проникне світло, що цілком його залле. Ви відчуєте в собі не нав'язане вам переконання, а непохитну впевненість. Поет висловлює, мудрець розмірковує, праведник діє; але той, хто стає на край Духовних Світів, молиться; і його молитва — водночас слово, думка, дія! Еге ж, його молитва охоплює все, має в собі все, вона довершує вашу вдачу, відкриваючи у вас дух і волю. Біла й осяйна дочка всіх людських чеснот, дуга єднання між землею та небом, ніжна подруга, яка має щось у собі від лева й від горлиці, молитва дасть вам ключ до небес. Відважна й чиста, наче невинність, сильна, як усе те, що є єдиним і простим у своєму роді, ця невидима Прекрасна Цариця спирається на матеріальний світ, яким вона заволоділа; схожа на сонце, вона стискає його в світлому крузі. Всесвіт належить тому, хто хоче, хто вміє, хто може молитися; але ж треба хотіти, вміти й могти; одне слово, треба володіти силою, мудрістю й вірою. Молитва, що проходить через стільки випробувань, є також натхненницею усіх правд, усіх сил, усіх почуттів. Плід трудового розвитку, що має в собі природні властивості, натхнені подихом Слова Божого, вона сповнена чару, вона — найвищий культ; це ні матеріальний, ані духовний культ, який має формули; це культ божественного світу. Ми більше не проказуємо молитов, молитва загорається в нас, вона є властивістю, яка втілюється сама собою; вона набула тієї властивості дії, що підносить її над формами; тож вона поєднує душу з Богом, за якого ви тримаетесь, як коріння дерев за землю; ви живете життям тих самих світів. Молитва дає зовнішнє переконання, допомагаючи вам проникнути в Матеріальний світ через зв'язок усіх ваших властивостей з елементарними речовинами; вона дає внутрішнє переконання, розгортаючи вашу сутність і поєднуючи її із сутністю Духовних Світів. Щоб так молитися, слід повністю позбутися плоті, досягти у вогні горнила діамантової чистоти, бо цей міцний зв'язок налагоджується тільки тоді, коли настає цілковитий відпочинок, коли стихають усі бурі. Так, молитва, це справжнє натхнення душі, зовсім відокремленої від тіла, забирає в людини всі сили й застосовує їх у постійному й наполегливому поєднанні Видимого й Невидимого. Володіючи здатністю молитися невтомно, з любов'ю, з поривом, з певністю, з розумом, ваша одухотворена натура невдовзі сповниться могуття. Наче нестримний вітер або блискавка, вона пронизує геть усе й бере участь у волі Божій. Ви володієте спритністю духу; ви можете вмиг перенестися в будь-яку місцевість, полинати, немов Слово Боже, з одного краю світу в інший. На світі існує гармонія, і ви — її часточка! Існує світло, і ви його бачите! Існує мелодія, і її акорд відлунує у вас! У своєму новому стані ви відчуєте, як розгортається, ширшає ваш розум, як його зір сягає на величезні відстані: і справді для духу не існує ні часу, ні місця. Простір і тривалість — це величини, створені для матерії, дух і матерія не мають нічого спільного між собою. Хоча все відбувається в спокої і тиші, без зайвого хвилювання й зовнішнього руху, проте в молитві все є дією, живою, позбавленою будь-якої сутності й перетвореною, наче рух світів, на невидиму й

чисту силу. Молитва опускається скрізь, немов світло, й вселяє життя в душі, які опиняються під його промінням, наче природа під сонцем. Молитва відновлює всі діяння, наповнює самотність, збуджує передчуття вічних утіх. Пізнавши бодай раз утіху божественного сп'яніння, що його викликають внутрішні почуття — цим усе вже сказано! — взявши бодай раз у руки сестр, під музику якого оспівують Бога, ви більше не розлучитеся з ним. Звідси походить і та самотність, у якій живуть ангельські духи, а також їхня зневага до всього того, що породжує людські радощі. Кажу вам, ангельські духи відрізані від смертних; якби вони почули мову смертних, то не зрозуміли б її змісту, вони здивувалися б із їхніх рухів, з того, що ті називають політикою, матеріальними законами й суспільствами; для них не існує ніякої таємниці, для них — усе сама тільки правда. Ті зі смертних, хто дістався туди, де перед ними постають небесні ворота, хто ні разу не озирнувся й не висловив жодного жалю, спостерігають за світами, переймаючись їхніми долями; вони мовчать, чекають і страждають у своїх останніх душевних битвах; найтяжчою з них є найостанніша битва, висока мужність — Упокорення: бути у вигнанні й не нарікати, не мати більше потягу до речей цього світу й усміхатися, належати Богові й лишатися серед людей! Ви чуєте Голос, який наказує вам: "Іди! Іди!" Часто в небесних видіннях ви бачите, як спускаються ангели й чарують вас своїм співом! Треба дивитись на них без плачу й шепоту, знову вилітаючи до вулика. Нарікати — означало б упадати в розпач. Упокорення — плід, що визріває біля небесних воріт. Яка могутня й гарна спокійна усмішка і чисте чоло упокореного створіння! Променисте світло віддзеркалюється від його чола! Хто живе в його оточенні, стає кращим! Погляд цього створіння пронизує наскрізь і розчулює. У нього красномовніша мовчанка, ніж у пророка мова, воно тріумфує вже завдяки самій своїй наявності. Воно нашорошує вуха, як вірний собака, що чекає на господаря. Сильніше за любов, могутніше за надію, більше за віру, воно — улюблене дитя, що, лежачи на землі, зберігає якусь мить пальму першості, лишаючи за собою сліди своїх білих і чистих ніг; і коли його не стає, люди біжать юрбою й волають: "Погляньте!" Бог тримає це створіння там, наче істоту, біля ніг якої повзають Форми й Поріддя тварин, розшукуючи свою дорогу. Час від часу воно розмахує світлом, яке випромінює його волосся, і його бачать; воно говорить, і його чують, і всі думають: "Яке диво!" Воно часто вступає до бою в ім'я Бога; нажахані люди не визнають його й умертвляють; воно опускає меч і, врятувавши цілі народи, всміхається до вогнища. Скільки прощених ангелів пройшли через небесне мучеництво! Синай, Голгофа не тут і не там; ангела розпинали скрізь, у всіх сферах. Болісні зітхання долинають до Бога звідусіль. Наша земля — лише один з багатьох колосків жнива, людство — тільки один з видів на величезному полі, де вирощуються небесні квіти. Зрештою, Бог усюди один і той самий і звідусюди, молячись, легко прийти до нього...

По цих словах, що зірвалися з Серафітиних вуст, наче з вуст якоїсь іншої Агар у пустелі, але які, проникаючи в чийось душу, надихали її, наче стріли, кинуті вогненним Словом Ісаї, Серафіта враз замовкла, мовби збираючись з останніми силами. Ні Вільфрід, ні Мінна не наважились заговорити. Раптом вона підвелася, наготувавшись

померти.

— Душо всіх речей, о Боже мій, як я люблю тебе в ім'я тебе самого! Ти, Суддя й Отець, осягни мою пристрасть, вона вимірюється тільки своєю безмежною добротою! Дай мені твоєї сутності й твоїх якостей, щоб я став для тебе ще кращим! Забери мене, аби я більше не був сам собою. Якщо я не досить чистий, то знову проведи мене через чистилище! Якщо я зроблений з міцного матеріалу, зроби з мене годувальний Леміш або переможний Меч! Пошли мені страшну муку, в якій я міг би проголосити твоє Слово. Якщо ти відкинеш мене, я змирюся з твоїм присудом. Якщо надмір любові до тебе спонукає мене відмовитись від тяжкої, терпеливої роботи, візьми мене на свій вогненний віз! Чи ти подаруєш мені перемогу, чи нові муки, будь благословенний! Адже страждати за тебе — це теж перемога! Бери, вихоплюй, виривай, неси мене! А якщо на те воля твоя, то відкинь мене! Ти любий наш, ти не вмієш чинити зло. Ох! — скрикнув Серафітус після паузи. — Пута рвуться! Чисті духи, священна паство, вийдіть з безодень, летіть над променистими хвилями! Настав час, ходіть, збирайтеся до гурту! Заспіваймо перед воротами Святилища, наш спів розвіє останні хмари. Поеднаймо наші голоси, щоб привітати світанок Вічного Дня! Ось досвіток Справжнього Світла! Чому я не можу взяти з собою своїх друзів! Прощавай, бідолашна земле! Прощавай!

VII

СМЕРТЬ

Цей останній спів виражався не словами, не поглядом, не жестом, ані жодним іншим із тих знаків, до яких удаються люди, ділячись думками, а так, як душа розмовляє сама з собою; адже тієї миті, коли Серафіта прибрала свою справжню подобу, її думки більше не були рабіннями людських слів. Несамовита сила її останньої молитви порвала пута, що сковували Серафіту. її душа, наче біла голубка, затрималась на мить на тілі, вичерпане ество якого ось-ось мало зникнути.

Поривання її Душі до Неба так передавалося Вільфрідові й Мінні, що вони навіть не помітили Смерті, зате побачили яскраві іскри Життя. Коли Він, підвівшись, повернувся до сходу, вони поставали навколішки й розхвилювалися. Їхні серця сповнилися страхом перед Господом, який удруге творив людину й купав її у своїй багнюці. Їхні очі більше не бачили земних речей, і перед ними з'явилося небесне сяйво. Хоча вони тремтіли перед Богом, як тремтів дехто з тих ясновидців, що їх люди називали пророками, Вільфрід і Мінна лишалися самими собою в промінні, де сяяла велич Духа.

Пелена плоті, що досі приховувала його від них, непомітно випарувалась, і перед ними з'явилася Божа сутність.

Вільфрід і Мінна були в сутіні Аврори, що сходила, її слабкі відблиски наближали їх до тієї миті, коли вони, самі не помираючи, побачать Справжнє Світло, почують Живе Слово Боже.

Опинившись у такому стані, вони обоє почали осягати ту невимірну різницю, що існує між земними речами й небесними.

Життя, на борту якого вони міцно притиснулись одне до одного, тремтячи й сяючи, наче діти, що ховаються від пожежі, не мало само по собі ніякого глузду. Уявлення, які

послужили їм вираженням їхнього видіння, були в усьому мигцем ними побаченому тим, чим можуть бути почуття людини в її душі, що її матерія огортає божественною сутністю.

Дух ширяв над ними, він не мав запаху, був мелодійний, хоч і беззвучний; там, де вони опинилися, не було ні поверхні, ні закутків, ні повітря. Вони більше не наважувалися ні спитати в нього про щось, ні дивитися на нього, почували себе в його тіні, як відчувають себе люди під пекучим промінням тропічного сонця, коли бояться підвести очі, щоб не втратити зору.

Вони усвідомлювали самих себе біля нього, але не могли собі пояснити, чому сиділи, наче вві сні, на межі між Видимим і Невидимим, чому більше не бачили Очевидного й чому помічали Невидиме.

Вони думали: "Якщо він торкнеться нас, ми помremo!" Але Дух був у нескінченності, вони не знали, що ні час ні простір більше не існують у нескінченності, що вони відокремлені від Нього безоднями, хоч, здавалося, були біля нього.

Їхні душі не були готові цілком засвоїти властивості цього Життя, вони тільки володіли тим невиразним сприйняттям його, що відповідало їхній слабкості.

Інакше кажучи, коли прийшло Живе Слово Боже, чиї далекі звуки долинули до їхніх вух і чий зміст запав у їхні душі, як життя поєднується з плоттю, їх цілком поглинуло це Слово, як поглинає сніп соломи вогняний вихор.

Тож вони бачили тільки те, що їхня природа, підтримувана силою Духа, дозволяла їм бачити; вони чули тільки те, що могли чути.

Незважаючи на цей темперамент, вони здригнулися, коли пролунав Голос страждальної душі, спів Духа, який чекав на життя й благав його криком.

Цей крик пронизав їх холодом до самих кісток.

Дух стукав у Святі Ворота. "Чого ти хочеш?" — спитав Хор, запитання якого луною відбилося в усіх світах. — "Піти до Бога". — "Ти переміг?" — "Я переміг плоть стриманістю, я переміг фальшиве слово мовчанням, я переміг лженауку покірністю, я переміг гордість милосердям, я переміг землю любов'ю, я віддав свою данину стражданням, я очистився, пройшовши через вогонь віри, я прагнув жити молитвою: я чекаю, поклоняючись, я упокорений".

Не було чути ніякої відповіді.

— Благословенним будь, Боже, — сказав Дух, гадаючи, що його проженуть.

У нього покотилися сльози й упали росою на двох укляклих на коліна свідків, що тремтіли перед Божим судом.

Нараз сурми засурмили про Перемогу, яку отримав Ангел у цьому останньому випробуванні, і це сурмління відбилося луною в довколишніх просторах, наповнивши їх і так сколихнувши Всесвіт, що аж Вільфрід і Мінна відчули себе дуже крихтливими. Вони тремтіли, збуджені тугою, викликаною страхом перед тією загадковою подією, що мала статися.

І справді, почався величезний рух, наче в похід вирушали вічні легіони, шикуючись спіраллю. Світи кружляли, схожі на хмари, що їх підхоплює шалений вітер. Усе

відбувалося швидко.

Раптом спала полуда, і вони побачили вгорі щось схоже на незрівнянну зорю, яка сяяла куди яскравіше за найясніші матеріальні зорі, вона відірвалась і впала, мов блискавка, розсипаючи довкола себе вогненні іскри; на її тлі поблякло все, що досі вони сприймали за Світло. Це був Провісник з дорученням оголосити добру новину, на його шоломі за плюмаж правило полум'я життя.

Провісник залишав за собою сліди, що одразу ж заповнювалися потоком особливого сяйва, яке він перетинав.

Мав він пальмову віть та меч, і торкнувся він пальмовою віттю Духа. І Дух перевтілювався, його білі крила безгучно розгорнулися.

Осяяння, що змінювало Дух у Серафима, осяйна зовнішність цього ангела, його небесний обладунок розсівали таке яскраве проміння, що воно засліпило обох ясновидців.

Вільфрід і Мінна, наче ті троє апостолів, котрим явився Ісус, відчули тягар власного тіла, що чинив опір повному й ясному передчуттю Слова Божого й Справжнього Життя.

Вони враз збагнули, що душі їхні оголилися, і зрозуміли, як мало було світлого в цих душах порівняно з тим ореолом Серафима, на тлі якого вони почували себе брудними плямами.

Вільфрід і Мінна перейнялися палким бажанням знову поринути в затінок Всесвіту, щоб пройти там через нові страждання, а потім якогось дня переможно вислухати біля Святих Воріт слова, що їх виголосить променистий Серафим.

Цей ангел став навколішки перед Святилищем, і Серафітус нарешті міг дивитися на нього віч-на-віч і сказати йому, показуючи на Вільфріда й Мінну:

— Дозволь їм побачити все наперед, вони полюблять Господа й проголосять його Слово.

По цьому проханні опустилася своєрідна завіса. Чи то якась незбагненна сила, що тяжіла над двома ясновидцями, вмить розмила їхню тілесну зовнішність, а чи вона вирвала з неї їхній дух, вони відчули, ніби в них відбувся поділ між чистим і нечистим.

Серафимові сльози здійнялись довкола них у вигляді пари, що закрила від них зовнішній світ, огорнула їх, підхопила й допомогла забути земні значення і дала їм силу зрозуміти сенс божественних речей.

Спалахнуло Справжнє світло й осяяло створіння, що здалися їм безплідними, коли вони побачили джерело, де земні, духовні й божественні світи черпають силу для руху.

Кожен світ мав свій центр, до якого тяжіли всі точки його сфери. Ці світи у свою чергу теж мали точки, що тяжіли до центрів свого виду. Кожен вид мав свій центр, що тяжів до великих небесних просторів, які сполучалися з Всесвітом, живлячи двигун усього сущого.

Отже, від найбільшого до найменшого світу, від найменшого світу до жменьки істот, що складали його, все було індивідуальне і, проте, єдине в своєму роді.

Який намір мала ця непохитна істота у своїй сутності і своїх здатностях, яка

перенесла їх сюди, не опустивши ниць, яка проказала їх у Його царстві, не відокремивши їх від Нього, яка доставляла до Його царства всі створіння, нерухомі в своїй сутності й рухомі у своїй зовнішності? Двоє гостей, запрошених на це свято, могли тільки бачити порядок і розташування істот, милуючись тим, що ті збиралися робити. Тільки ангели ходили по той бік, знали засоби цього дійства й розуміли його мету.

Але те, що двоє обранців змогли спостерігати, те, що вкарбується в їхню пам'ять і назавжди осяє їхні душі, стало доказом дії світів і істот, усвідомленням сили, з якою ці світи й істоти прагнуть досягти кінцевого наслідку.

Вільфрід і Мінна почули різні голоси Нескінченності, що утворюють живу мелодію, і щоразу, коли акорд давав себе відчувати, наче могутній подих, світи, охоплені цим одностайним рухом, нахилилися до величезної Істоти, яка зі свого недосяжного центру все відсилала від себе й усе повертала назад до себе.

Це безупинне чергування голосу й тиші, здавалося, було мірилом святого гімну, який відлунював і ширився від століття до століття.

Тоді Вільфрід і Мінна зрозуміли деякі таємничі слова Того, хто на Землі явився кожному з них у знайомій подобі — одному Серафітусом, другому Серафітою, коли вони побачили, що там усе було однорідне.

Світло породжувало мелодію, мелодія — світло, барви складали світло й мелодію, рух був Числом, наділений Словом Божим, до того ж там усе було водночас гучне, напівпрозоре й рухоме, так що кожна річ могла проникати одна крізь одну, в просторі не було ніяких перешкод і ангели легко могли заходити далеко в його нескінченну глибину.

Вільфрід і Мінна збагнули наївність гуманітарних наук, про які Серафітус говорив з ними.

Це був для них краєвид без небокраю, безодня, в яку непогамовне бажання примушувало їх пірнути; але прикуті до своїх жалюгідних тіл, вони були безсилі вдовольнити своє бажання.

Серафим повільно розгорнув крила й злетів, не обернувшись до них: він більше не мав нічого спільного із Землею.

Він віддалявся: величезний розмах іскристого плюмажу прикрив двох ясновидців, наче благодатна тінь, що дозволила їм підвести очі й побачити, як він, супроводжуваний архангелом, летів у всій своїй величі.

Серафим піднявся, мов променисте сонце, що встає із хвиль, але величніший за зірку й гідний найкращої долі, він не мав би бути закутим, наче нижчі створіння, в колоподібне життя; він летів по нескінченному шляху, мчав без найменшого відхилення до єдиного центру, щоб поринути там у вічне життя, щоб там усією своєю сутністю й усіма своїми здатностями віддатися втісі любові й таланту розуміти мудрість.

Видовисько, яке раптом відкрилося перед зором двох ясновидців, приголомшило їх своєю величчю, бо вони почували себе цяточками, малість яких можна було порівняти

лише з крихітною часточкою, що її нескінченна подільність дозволяє людині зачати; тільки Бог може розглядати цю малість, поставлену в нескінченність Чисел, розглядати так само, як він розглядає себе.

Яке приниження і яка велич у цих двох цяточках — Сила й Любов, що їх перше бажання Серафима поставило, немов дві обручки, щоб поєднати неосяжність нижніх світів з неосяжністю верхніх світів!

Вони осягли невидимі зв'язки, якими матеріальні світи пов'язані з духовними світами. Покликавши собі на допомогу високі зусилля найвидатніших геніїв людства, вони віднайшли принцип мелодій, почувши небесні співи, які навіювали відчуття кольорів, запахів, думки і нагадували про незчисленні деталі всіх видів творення, так само, як земний спів оживляє в пам'яті хворобливі спогади про кохання.

Досягши через нечуване збудження своїх чуттів такого стану, якому немає назви в людській мові, вони змогли якось мить позирнути на Божественний Світ. Там було свято.

Злетілися міріади ангелів, поважних, незворушних, схожих між собою й водночас таких різних, простих, мов польові троянди, великих, мов світи.

Вільфрід і Мінна не побачили, ні як ці ангели прилітали, ні як відлітали, бо вони враз заповнили собою нескінченний простір, як зорі заповнюють своїм сяйвом неосяжний Всесвіт.

Зблиски їхніх діадем спалахували в просторах, немов небесні вогні о тій порі, коли в наших горах запалюється день.

Їхні чуби сяяли світловими переливами, а їхні рухи викликали променисті хвилі, схожі на хвилі фосфоричного моря.

Двоє ясновидців угледіли зовсім невиразного Серафима посеред цих безсмертних легіонів, крила яких нагадували величезні верхівки лісів, що їх розгойдує бриз.

Нараз, ніби із сагайдака, вирвалися всі стріли, духи єдиним подихом прогнали від себе рештки своєї колишньої зовнішності; а Серафим, підіймаючись усе вище, ставав дедалі чистіший; невдовзі лишилася тільки легка тінь від того, що вони побачили, коли він перемінювався: вогняні лінії без жодних туманностей.

Він підіймався, з кожним кругом отримуючи нове обдаровання; потім простір, куди він линув, перетворювався на вищу сферу, де він ставав ще чистішим.

Не стихав жоден голос, гімн ширився в усіх світах.

"Вітання кожному, хто підіймається живий! Ходи сюди, квітко світів! Діаманте, що вийшов з вогню болів, перлино без плями, бажання без плоті, новий зв'язковий між землею й небом, стань світлом! Переможний дух, царю світів, лети до своєї корони! Тріумфаторе землі, візьми свою діадему! Будь з нами!"

В усій своїй красі знову з'являлися ангельські чесноти.

Перше ангельське бажання постало граціозне, наче квітуче дитинство.

Його діяння розсівали докруг себе сяйво, немов цілі сузір'я.

Його вчинки доброї волі сяяли кольором зоряного вогню, ніби небесний Гіацинт.

Милосердя кидало йому свої східні слова — зібрані до купи прекрасні сльозини.

Божественна любов оточила його своїми трояндами, і його благоговійне упокорення позбавляло його будь-якого земного вигляду.

На очах Вільфріда й Мінни він незабаром став тільки цяткою полум'я, яка й далі не згасала, і дружні вигуки вітали його прихід на небо.

Небесний хор примусив заплакати двох вигнанців.

Раптом могильна тиша, яка опустилася, наче темна завіса, що відділяє першу сферу від останньої, огорнула Вільфріда й Мінну, і вони з трепетом чогось чекали.

Цієї миті Серафим зник у Святилищі, де він отримав дар вічного життя.

Він зробив рух, схожий на глибокий уклін, що наповнило двох ясновидців сумішню захоплення й жаху.

Вони відчували, що все впало ниць у Сферах Божественних і Духовних, у Світах Пітьми.

Схиляли голови Ангели, вшановуючи його славу; схиляли голови Духи, виявляючи свою нетерплячість; схиляли голови всі сущі в безоднях, тремтячи від страху.

Пролунав гучний радісний крик, що наче прорвався з неволі, як проривається зупинене джерело, з якого враз б'ють тисячі розквітлих струменів, де грається сонце, розсіваючи довкола схожі на діаманти й перли сяйливі краплі; цієї миті знову з'явився осяйний Серафим і вигукнув:

— Всевишній! Всевишній! Всевишній!

Його почули й впізнали світи, він проник крізь них, як проникає крізь них Господь, і заволодів нескінченністю.

Сім Божих світів заворушилися на його голос і відповіли йому.

Цієї миті почався великий рух, наче сходили очищені зорі в сліпучому сяйві, що стало вічним.

Може, Серафим насамперед мав своїм завданням скликати до Господа створіння, проникнуті Словом Божим?

А в свідомості у Вільфріда та Мінни вже відлунювало, немов останні звуки закінченої музики, високе "алілуя".

Уже згасали небесні світила, як гаснуть відблиски сонця, що лягає спочивати на свої пурпурові й золоті покривала.

Нечистий і Смерть знову хапали свою здобич.

Повернувшись у пута плоті, з яких їхній дух був вивільнив незвичайний сон, двоє смертних почували себе так, як відчувають себе люди вранці після ночі, сповненої прекрасними снами, спогади про які мерехтять у душі, але які тіло відмовляється усвідомити й людська мова неспроможна передати.

Глибока ніч, у переддвер'ї якої вони ширяли, була тією сферою, де заходить сонце з видимих світів.

— Спускаймося вниз, — сказав Вільфрід Мінні.

— Чинімо так, як він сказав, — відповіла вона. — Побачивши світи, що йдуть до Бога, ми знайдемо правильну стежку. Наші зоряні діадеми вгорі.

Вони промчали крізь безодні, повернулися в порох нижніх світів і раптом побачили

Землю, де було темно, наче в льосі, але розгледіти її допомогло їм світло, яке вони несли у своїх душах і яке оточувало їх, немов хмара, де невиразно повторювалася краса неба, що поступово блякла. Це видовище було схоже на те, що колись вразило внутрішній зір пророків. Пастирі різних релігій, кожна з яких запевняла, що вона справжня, королі, утверджені силою й терором, воїни й вельможі ділили між собою народи, вчених і багачів, пануючи над багатостраждальним і гамірливим натовпом, що його вони з галасом топтали своїми ногами; всіх їх супроводжували їхні служники й дружини, всі були вдягнені в золоті, срібні й лазурні шати, прикрашені перлами й коштовними камінцями, видобутими з глибин Землі й з дна морів, яких людство прагнуло впродовж віків, спливаючи потом і зневажаючи Бога. Але ці багатства й ця розкіш, скроплені людською кров'ю, нагадували двом вигнанцям старе лахміття.

— Що ви робите, так вишикувавшись і непорушно стоячи? — крикнув їм Вільфрід. Вони не відповіли. — Що ви робите, так вишикувавшись і непорушно стоячи? — Вони не відповіли. Вільфрід поблагословив їх і крикнув: — Що ви робите, так вишикувавшись і непорушно стоячи? — На якусь мить усі вони водночас розстебнули на собі шати й показали свої висхлі, поточені черв'яками, спотворені, виснажені жахливими недугами тіла.

— Ви ведете цілі нації до загибелі, — сказав їм Вільфрід. — Ви осквернили Землю, спотворили Слово Боже, зганьбили справедливість. Спасши траву на пасовиськах, тепер ви забиваєте овець? Гадаєте, що ви можете виправдати себе, показавши свої рани? Я зараз попереджу тих із моїх братів, хто ще може почути Голос, щоб вони пішли напиться з джерел, які ви сховали.

— Збережімо наші сили для молитви, — мовила йому Мінна. — Тобі ніхто не доручав місії ні пророка, ні зцілителя, ні провісника. Ми ще тільки перебуваємо на межі першої сфери, постараймося подолати ці великі простори на крилах молитви.

— Ти вся будеш моєю любов'ю!

— Ти весь будеш моєю силою!

— Ми мигцем побачили Таємниці Неба, ми одне для одного — єдина поцейбічна істота, з якою радість і смуток будуть зрозумілі; тож молімося, ми знаємо дорогу, вирушаймо.

— Дай мені руку, — сказала Дівчина, — якщо ми постійно йтимемо разом, дорога буде для мене не така важка й довга.

— Тільки з тобою, — відповів Чоловік, — я зможу подолати велику самотність, ні разу не поскаржившись.

— І ми підемо разом до Неба, — сказала вона.

Насунули хмари й утворили темний навіс. Раптом двоє закоханих уклакли навколішки перед тілом, що його старий Давид оберігав від цікавості сторонніх очей і яке він сам хотів поховати.

Надворі пишно квітувало перше літо дев'ятнадцятого століття. Двом закоханим здавалося, що вони чують голос сонячного проміння. Вони вдихали небесний дух серед свіжих квітів і думали, тримаючись за руки: "Величезне море, що блищить удалині,

віддзеркалює те, що ми побачили вгорі".

— Куди ви йдете? — спитав їх пан Бекер.

— Ми хочемо вирушити до Бога, — відповіли вони. — Ходіть з нами, панотче.

Женева — Париж, грудень 1833 р. — листопад 1835 р.

Філіпчук Григорій, переклад з французької, 1990.

1

Туаза — старовинна французька міра довжини, дорівнює 1,949 метра. Фут — міра довжини, дорівнює 0,305 метра.

2

Бюффон, Жорж Луї Леклерк де (1707-1788) — французький природознавець, описав багато тварин і висунув твердження про єдність рослинного та тваринного світів.

3

Месмер, Франц (1732-1815) — австрійський лікар, висунув теорію про "тваринний магнетизм", названий згодом "месмеризмом", вважав, що на людину діють планети за допомогою особливої магнітної сили, і людина, заволодівши цією силою, здатна випромінювати на інших людей, сприятливо впливаючи на плин усіх її недуг. Неспроможність його теорії була викрита спеціальною комісією, в складі якої був А. Л. Лавуазьє.